પદાર્થ પ્રકાશ

(ભાગ ૧૫)

• શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર • શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ
• શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ • શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ
• શ્રીવિચારપંચાશિકા • શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર
• શ્રીઅંગુલસત્તરી • શ્રીસમવસરણસ્તવ

(પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શ્રીભુવનભાનુસૂરિ જન્મશતાબ્દી
(વિ.સં. ૧૯૬૭-૨૦૬૭, ચૈત્ર વદ-૬) અને
પન્ન્યાસ શ્રીપદ્મવિજયજી સ્વર્ગવાસઅર્ધશતાબ્દી
(વિ.સં. ૨૦૧૭-૨૦૬૭, શ્રાવણ વદ-૧૧) નિમિત્તે નવલું

પદાર્થ પ્રકાશ

ભાગ-૧૫

શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર
શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ, શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ
શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ, શ્રીવિચારપંચાશિકા,
શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર,
શ્રીઅંગુલસત્તરી, શ્રીસમવસરણસ્તવ

પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-અવચૂરિ

: સંકલન-સંપાદન :
પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

વિ.સં. ૨૦૬૮ વીર સં. ૨૫૩૮

: પ્રકાશક :
સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ
સ્થાપક - શ્રાદ્ધવર્યા મૂળીબેન અંબાલાલ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન

- **પી. એ. શાહ જ્વેલર્સ**
  ૧૧૦, હીરાપન્ના, હાજીઅલી, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૬
  ફોન : ૨૩૫૨૨૩૭૮, ૨૩૫૨૧૧૦૮
- **દિલીપ રાજેન્દ્રકુમાર શાહ**
  ૬, નંદિત એપાર્ટમેન્ટ, ભગવાનનગરનો ટેકરો,
  પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭ ફોન : ૨૬૬૩૯૧૮૯
- **બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાળા**
  સિદ્ધાચલ બંગ્લોઝ, સેન્ટ એન હાઈસ્કૂલ પાસે,
  હીરા જૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૫
  (મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪
- **ચંદ્રકાંત એસ. સંઘવી**
  ૬/બી, અશોકા કોમ્પલેક્ષ, પહેલા ગરનાળા પાસે,
  પાટણ-૩૮૪૨૬૫, (ઉ.ગુ.) ફોન : ૦૨૭૬૬-૨૩૧૬૦૩
- **ડો. પ્રકાશભાઈ પી. ગાલા**
  બી/૬, સર્વોદય સોસાયટી, સાંઈનાથ નગર, સાંઘાણી એસ્ટેટ,
  એલ.બી.એસ. માર્ગ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ),
  મુંબઈ-૪૦૦૦૮૬. ફોન : ૨૫૦૦૫૮૩૭, મો. ૯૮૨૦૫૯૫૦૪૯
- **અક્ષયભાઈ જે. શાહ**
  ૫૦૨, પદ્મ એપાર્ટમેન્ટ, જૈન દેરાસરની સામે,
  સર્વોદયનગર, મુલુંડ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦
  ફોન : ૨૫૬૭૪૭૮૦, મો. ૯૫૯૪૫૫૫૫૦૫

પ્રથમ આવૃત્તિ ● નકલ : ૫૦૦

મૂલ્ય રૂા. ૭૫-૦૦

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફિક્સ
૪૧૬, વૃંદાવન શોપીંગ સેન્ટર, ૪થે માળે, રતનપોળ, અમદાવાદ-૧
(મો.) ૯૮૯૮૪૯૦૦૯૧

દિવ્યવંદના

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પરમ પૂજ્ય વર્ધમાનતપોનિધિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પન્ન્યાસપ્રવર
શ્રી **પદ્મવિજયજી** ગણિવર્ય
આ પૂજ્યોના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના

શુભાશિષ

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની
અમીદૃષ્ટિ સદા અમારી
ઉપર વરસતી રહો.

ઉપકારી ઉપકાર તમારો કદિય ન વિસરીએ

અમારા કુટુંબમાંથી દીક્ષિત થયેલ
પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા

પૂ.પ્રવર્ત્તિની શ્રી **વસંતપ્રભાશ્રીજી** મહારાજ

પૂ.સાધ્વીજી શ્રી **સ્વયંપ્રભાશ્રીજી** મહારાજ

પૂ.સાધ્વીજી શ્રી **દિવ્યયશાશ્રીજી** મહારાજ

આ પૂજ્યોના ચરણોમાં ભાવભરી વંદના

પ્રકાશકીય....

પદાર્થ પ્રકાશ ભાગ-૧૫ને પ્રકાશિત કરતા આજે અમે અત્યંત આનંદ અનુભવીએ છીએ. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે અનેક ગ્રન્થોના પદાર્થોનું સંકલન કર્યું છે. પૂજ્યશ્રીએ સંયમજીવનના પ્રારંભિકકાળમાં આ પદાર્થોનો ખૂબ જ પાઠ કરેલો. તેથી તેમને આજે પણ એ બધા પદાર્થો ઉપસ્થિત છે. તેમણે કરેલા પદાર્થોના સંકલનને પ્રકાશિત કરવાનો અમૂલ્ય લાભ અમને મળી રહ્યો છે એ બદલ અમે ધન્યતા અનુભવી રહ્યા છીએ. આજ સુધીમાં પદાર્થપ્રકાશના ભાગ-૧ થી ભાગ-૧૪માં ચાર પ્રકરણ, ત્રણ ભાષ્ય, છ કર્મગ્રંથ, બૃહત્સંગ્રહણિ, ક્ષેત્રસમાસ, કર્મપ્રકૃતિ, ક્ષુલ્લકભવાવલિપ્રકરણ, સિદ્ધદંડિકાસ્તવ, યોનિસ્તવ અને લોકનાલિદ્વાત્રિંશિકાના પદાર્થસંગ્રહ અને મૂળગાથા-શબ્દાર્થ-અવચૂરિનું પ્રકાશન અમે કર્યું છે.

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૫માં આઠ ગ્રંથોના પદાર્થસંગ્રહ અને મૂળગાથા-અવચૂરિને અમે પ્રકાશિત કરી રહ્યા છીએ. આ આઠ ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે -

(૧) શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર	(૫) શ્રીવિચારપંચાશિકા
(૨) શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ	(૬) શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર
(૩) શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ	(૭) શ્રીઅંગુલસત્તરી
(૪) શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ	(૮) શ્રીસમવસરણસ્તવ

આ પુસ્તકનું સંકલન પણ પૂજ્યશ્રીએ કરેલ છે. તે બદલ અમે તેમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. ભાવનગરમાં રહેલ

આત્માનંદ જૈન સભાએ વિ.સં. ૧૯૬૭માં શ્રીસમવસરણસ્તવ, વિ.સં. ૧૯૬૮માં શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર, શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ, શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ, શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ અને શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર તથા વિ.સં. ૧૯૬૯માં શ્રીવિચારપંચાશિકા - આ ગ્રંથો પ્રકાશિત કરેલ. પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે આ ગ્રંથોનું સંશોધન અને સંપાદન કરેલ. શ્રી મહાવીર જૈન સભાના સેક્રેટરી ખંભાત નિવાસી અંબાલાલ જેઠાલાલ શાહે વિ.સં. ૧૯૭૪માં શ્રીઅંગુલસત્તરી ગ્રંથ પ્રકાશિત કરેલ. આ ગ્રંથોના આ પુનઃપ્રકાશન પ્રસંગે અમે પૂર્વસંશોધકો, પૂર્વસંપાદકો અને પૂર્વપ્રકાશકોનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. અમે સદા તેમના ઋણી રહીશું. આ પુસ્તકનું સુંદર મુદ્રણ કરનાર કિરીટ ગ્રાફિક્સવાળા શ્રેણિકભાઈનો અને આકર્ષક ટાઈટલ બનાવનાર મલ્ટી ગ્રાફિક્સવાળા મુકેશભાઈનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકના અધ્યયન દ્વારા સહુ કોઈ પદાર્થોનો સાચો બોધ પામી સ્વ-પર જીવનમાં સમ્યગ્જ્ઞાનનો દીવડો પ્રગટાવી મુક્તિમંજિલની નિકટ પહોંચે એજ શુભાભિલાષા.

આજ સુધીમાં પૂજ્યશ્રીના ૬૮ ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાનો લાભ અમને મળ્યો છે. ભવિષ્યમાં પણ પૂજ્યશ્રીના વધુને વધુ ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાનો લાભ અમને મળતો રહે એવી શ્રુતાધિષ્ઠાયિકા શ્રીસરસ્વતીદેવીને પ્રાર્થના.

લી.

સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ

ટ્રસ્ટીગણ

(૧) તારાચંદ અંબાલાલ શાહ (૨) ધરણેન્દ્ર અંબાલાલ શાહ

(૩) પુંડરીક અંબાલાલ શાહ (૪) મુકેશ બંસીલાલ શાહ

(૫) ઉપેન્દ્ર તારાચંદ શાહ

સાગરમાંથી ગાગર...

— આચાર્ય વિજય હેમચન્દ્રસૂરિ.

આર્યરક્ષિતસૂરિજી મહારાજે વિદ્વત્તાના અભિમાનવાળા પોતાના એક પ્રશિષ્યનું અભિમાન ઉતારવા તેમની પાસે શેરીમાં રહેલ ધૂળમાંથી એક ખોબો ભરીને ધૂળ મંગાવી. તેઓ લાવ્યા. તેને એક સ્થાને મૂકાવી. પછી તેમની પાસે તે ઢગલીને ઉપડાવીને અન્ય ઠેકાણે મૂકાવી. ત્યાંથી ફરી તેમની પાસે તે ઢગલી ઊંચકાવી અન્ય ઠેકાણે મૂકાવી. આમ તેમણે તેમની પાસે પંદર વાર ઢગલી ઉપડાવી અને અન્ય અન્ય ઠેકાણે મૂકાવી. દરેક વખતે ઢગલીની રેતી ઓછી થતી હતી. પંદરમી ઢગલીમાં તો બહુ જ ઓછી રેતી હતી. પછી સૂરિજીએ પ્રશિષ્યને સમજાવ્યું - 'તીર્થંકરપ્રભુનું કેવળજ્ઞાન શેરીની ધૂળ જેવું વિશાળ અને અગાધ છે. પ્રભુ પાસેથી ત્રિપદી પામીને ગણધર ભગવંતોએ દ્વાદશાંગીની રચના કરી. તેમનું આ જ્ઞાન પહેલી ઢગલીની ધૂળ જેવું પરિમિત છે. પછી પછીની ઢગલીઓમાં જેમ ધૂળ ઘટતી ગઈ તેમ પરંપરામાં થયેલ મહાપુરુષોનું જ્ઞાન ઘટતું ગયું. પંદરમી ઢગલીમાં જેમ એકદમ થોડી ધૂળ રહી તેમ આપણુ જ્ઞાન સાવ અલ્પ છે. તીર્થંકરો અને ગણધરોના જ્ઞાન પાસે એ કોઈ વિસાતમાં નથી. વળી જ્ઞાનથી દોષોને ઓળખી તેમને દૂર કરવાના છે. જો તે જ જ્ઞાનથી અભિમાન થતું હોય તો દોષો ઘટવાને બદલે વધ્યા. વૃક્ષ પર જેમ જેમ ફળ આવે છે તેમ તેમ તે નીચું નમે છે. તેમ જેમ જેમ આત્મામાં જ્ઞાન આવે તેમ તેમ તે નમ્ર બનવો જોઈએ. માટે જ્ઞાનનું અભિમાન કરવું નહીં.'

આ પ્રસંગ એટલું જ કહે છે કે તીર્થંકરો અને ગણધરોના જ્ઞાનની અપેક્ષાએ આપણું જ્ઞાન અતિઅલ્પ છે. અતિઅલ્પ જ્ઞાનવાળા આપણે પ્રભુશાસનના પદાર્થોથી અજ્ઞાત ન રહીએ એ માટે પરોપકારમાં રત મહાપુરુષોએ દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતસમુદ્રમાંથી પદાર્થોને ઉદ્ધૃત કરીને સહેલાઈથી સમજાય એવા પ્રકરણગ્રંથોરૂપી ગાગરમાં તેમને ઠાલવ્યા. હાલ આપણી પાસે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગી નથી. છતા આવા અનેક પ્રકરણગ્રંથો હાલ વિદ્યમાન છે જેનાથી આપણે દ્વાદશાંગીના કંઈક સ્વાદને માણી શકીએ એમ છીએ. આવા જ આઠ ગ્રંથોના પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ-ટિપ્પણીનું સંકલન પદાર્થ પ્રકાશ ભાગ-૧૫ નામના આ પુસ્તકમાં કરાયું છે. આ આઠ ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે -

(૧) શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર (અવચૂરિ સહિત)
(૨) શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ (અવચૂરિ સહિત)
(૩) શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ (ટિપ્પણ સહિત)
(૪) શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ (સંક્ષિપ્ત ટિપ્પણી સહિત)
(૫) શ્રીવિચારપંચાશિકા (અવચૂરિ સહિત)
(૬) શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર (અવચૂરિ સહિત)
(૭) શ્રીઅંગુલસત્તરી (શબ્દાર્થ સહિત)
(૮) શ્રીસમવસરણસ્તવ (અવચૂરિ સહિત)

(૧) શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર (અવચૂરિ સહિત)

આ ગ્રંથ શ્રીકુલમંડનસૂરિ મહારાજે રચેલ છે. તેની મૂળગાથા ૨૪ છે. તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. આ ગ્રંથ ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રંથના બે વિભાગ છે. પહેલા વિભાગમાં અગિયાર ગાથાઓ વડે બધા જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ બતાવી છે. પછીની ૨૩ ગાથાઓ વડે બધા જીવોનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ બતાવ્યો છે. વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિના ૨૪મા શતકમાં અને પ્રજ્ઞાપના ઉપાંગમાં કાયસ્થિતિ અને ભવસંવેધ વગેરેનો ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. ગ્રંથકારે આ

બંને ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધૃત કરીને શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્રની રચના કરી છે. આ ગ્રંથના પદાર્થોને છુટા કરીને કોઠારૂપે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવાનો પદાર્થસંગ્રહમાં અમે પ્રયત્ન કર્યો છે.

(૨) શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ (અવચૂરિ સહિત)

આ ગ્રંથના રચયિતા પૂર્વના કોઈ અજ્ઞાત મહાત્મા છે. તેની મૂળગાથા ૨ છે. તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. આ ગ્રંથ ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ચારે દિશાઓમાં રહેલા જીવોનું સામાન્યથી અને વિશેષથી હેતુસહિત અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું છે. પદાર્થસંગ્રહમાં અમે તેને કોઠામાં ઢાળી વિશદ કર્યું છે.

(૩) શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ (ટિપ્પણ સહિત)

આ ગ્રંથની રચના શ્રીધર્મઘોષસૂરિ મહારાજે કરેલ છે. તેની ૧૮ ગાથા છે. તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. આ ગ્રંથ ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક ટિપ્પણ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે બધા જીવોનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ બતાવ્યું છે. ગ્રંથને અંતે તેમણે એકેન્દ્રિય જીવોના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણનું અલ્પબહુત્વ પણ બતાવ્યું છે. પદાર્થસંગ્રહમાં અમે તેને સહેલાઈથી બોધ થાય તે રીતે સમજાવ્યું છે.

(૪) શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ (સંક્ષિપ્ત ટિપ્પણી સહિત)

આ ગ્રંથ શ્રીધર્મઘોષસૂરિ મહારાજે રચેલ છે. તેની મૂળગાથા ૭૪ છે. તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. આ ગ્રંથ ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીરૂપ કાળચક્રમાં થનારા અનેક પદાર્થોનું સંક્ષેપમાં સ્વરૂપ કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે છે -

- (i) પલ્યોપમ-સાગરોપમનું સ્વરૂપ.
- (ii) અવસર્પિણીના છ આરા.
- (iii) બધા આરાઓમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું આયુષ્ય.
- (iv) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું આયુષ્ય, શરીરપ્રમાણ અને આહારઅંતર.

(v) દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો.
(vi) કુલકરોની વિગત.
(vii) અવસર્પિણીના ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો અને ૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો.
(viii) અવસર્પિણીના પહેલા અને છેલ્લા ભગવાનનો નિર્વાણ-સમય. ઉત્સર્પિણીના પહેલા અને છેલ્લા ભગવાનનો જન્મસમય.
(ix) મહાવીરસ્વામી ભગવાનના નિર્વાણ પછી થયેલી ઘટનાઓ.
(x) છઠ્ઠા આરાનું સ્વરૂપ.
(xi) ઉત્સર્પિણીના છ આરા.
(xii) ઉત્સર્પિણીના ૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો અને ૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો.

પદાર્થસંગ્રહમાં અમે ઉપરના પદાર્થો બરાબર સમજાવ્યા છે.

(૫) શ્રીવિચારપંચાશિકા (અવચૂરિ સહિત)

આ ગ્રંથ શ્રીવિજયવિમલગણિએ રચેલ છે. તેની મૂળગાથા ૫૧ છે. તે પ્રાકૃતભાષામાં છે. આ ગ્રંથ ઉપર શ્રીવિજયવિમલગણિએ અવચૂરિ રચેલ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ૯ વિચારો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે -

(i) શરીર
(ii) કેટલો કાળ ગર્ભમાં રહીને જીવ નરકમાં અને સ્વર્ગમાં જાય છે ? નરક-સ્વર્ગમાંથી આવેલો જીવ કેટલો સમય જીવે છે ?
(iii) અપુદ્‌ગલી અને પુદ્‌ગલી
(iv) સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની ગતિ-આગતિ
(v) પર્યાપ્તિ
(vi) જીવ વગેરેનું અલ્પબહુત્વ
(vii) સપ્રદેશ-અપ્રદેશ પુદ્‌ગલો

(viii) કૃતયુગ્મ વગેરે

(ix) પૃથ્વી વગેરેનું પરિમાણ

પદાર્થસંગ્રહમાં અમે ઉપરના પદાર્થો સ્પષ્ટ કર્યા છે.

(૬) શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર (અવચૂરિ સહિત)

આ સ્તોત્રની રચના પૂર્વના અજ્ઞાત મહાત્માએ કરેલ છે. તેની ૧૧ ગાથા છે. તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે. આ સ્તોત્ર ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ૮ પ્રકારના પુદ્ગલપરાવર્તોનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. પદાર્થસંગ્રહમાં અમે તે વ્યવસ્થિત રીતે સમજાવ્યું છે.

(૭) શ્રીઅંગુલસત્તરી (શબ્દાર્થ સહિત)

શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિ મહારાજે આ ગ્રંથની રચના કરી છે. તેની ૭૦ મૂળગાથા છે. તે પ્રાકૃત ભાષામાં છે. પૂર્વના કોઈ મહાત્માએ તેના શબ્દાર્થ લખ્યા છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ત્રણ પ્રકારના અંગુલોનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. પછી તેમણે વિવિધ રીતે એ સિદ્ધ કર્યું છે કે પ્રમાણાંગુલથી પર્વત વગેરે જે મપાય છે તે પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી મપાય છે, લંબાઈથી કે ક્ષેત્રગણિતથી નહીં. પદાર્થસંગ્રહમાં અમે આ બધુ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે.

(૮) શ્રીસમવસરણસ્તવ (અવચૂરિ સહિત)

શ્રીધર્મઘોષસૂરિ મહારાજે આ ગ્રંથની રચના કરી છે. તેની મૂળગાથા ૨૪ છે. તે પ્રાકૃતભાષામાં છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ગોળસમવસરણનું સ્વરૂપ, ચોરસ સમવસરણનું સ્વરૂપ, ૨૪ ભગવાનના ચૈત્યવૃક્ષોના નામો, ૧૨ પર્ષદા, ૨૪ ભગવાનના સમવસરણોની લંબાઈ-પહોળાઈ વગેરે પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. પદાર્થસંગ્રહમાં અમે તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા ઉપર બતાવેલા આઠે ગ્રંથોના પદાર્થોનો તલસ્પર્શી બોધ થાય. સંસ્કૃત ભાષા નહીં જાણનારા જીવો આ

પદાર્થોના જ્ઞાનથી વંચિત ન રહી જાય એ માટે સરળ ગુજરાતી ભાષામાં પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવાનો આ પ્રયાસ કર્યો છે. પદાર્થસંગ્રહ દ્વારા એ જીવોને પણ સુંદર બોધ થશે. દરેક ગ્રંથના પદાર્થસંગ્રહ પછી તેની મૂળગાથા અને અવચૂરિ પણ આપ્યા છે. તેથી વિદ્વાનો માટે પણ આ પુસ્તક ઉપાદેય છે. દરેક ગ્રંથના મૂળગાથા અને અવચૂરિની પહેલા સંશોધક મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે લખેલ પ્રસ્તાવના પણ આપી છે.

તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના પદાર્થોનું પણ સંકલન કરેલ છે. તે પણ ટૂંક સમયમાં પ્રકાશિત કરવાની ભાવના છે.

પરમગુરુદેવ આચાર્ય વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા, પ્રગુરુદેવ આચાર્ય વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા અને ગુરુદેવ પન્ન્યાસપ્રવર શ્રીપદ્મવિજયજી ગણિવર્ય - આ ગુરુત્રયીની અનરાધાર કૃપાવર્ષાથી જ આ પુસ્તકનું સંકલન-સંપાદન શક્ય બન્યું છે. તેમના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સહુ કોઈ સ્વ-પર જીવનમાંથી અજ્ઞાનનો અંધકાર ઉલેચી સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવી શીઘ્ર મુક્તિને વરે એજ એકમાત્ર શુભાભિલાષા.

આ સંપૂર્ણ પુસ્તકમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કંઈ પણ લખાયુ હોય તો તેની ક્ષમા યાચુ છું.

વિ.સં. ૨૦૬૭,
શ્રાવણ વદ-૨,
ગોડીજી ઉપાશ્રય,
ગુરુવાર પેઠ, પૂના
મહારાષ્ટ્ર.

લી.
પ્રેમ-ભુવનભાનુસૂરિ-
પં.પદ્મવિજયજી મ.ના વિનેય-
આ. હેમચન્દ્રસૂરિ.

• • •

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય **હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા દ્વારા લિખિત-સંપાદિત-સંકલિત-પ્રેરિત ગ્રંથોની સૂચિ

ગુજરાતી સાહિત્ય

(૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧
(જીવવિચાર-નવતત્ત્વનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૨
(દંડક-લઘુ સંગ્રહણીનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૩
(૧લા, ૨જા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૪
(૩જા, ૪થા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૫) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૫
(ત્રણ ભાષ્યનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૬) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૬
(પાંચમા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૭) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૭
(છટ્ઠા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૮) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૮
(બૃહત્સંગ્રહણિનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૯) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૯
(બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ અને લઘુક્ષેત્રસમાસનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૦) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૦ (કર્મપ્રકૃતિ બંધનકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૧ (કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમકરણ, ઉદ્વર્તનાકરણ, અપવર્તનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૨ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ, ઉપશમનાકરણ, નિધત્તિકરણ, નિકાચનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૩ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદયાધિકાર તથા સત્તાધિકારનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

(૧૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૪ (શ્રીક્ષુલ્લકભવાવલિપ્રકરણ, શ્રીસિદ્ધ-દંડિકાસ્તવ, શ્રીયોનિસ્તવ અને શ્રીલોકનાલિદ્વાત્રિંશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

(૧૫) મુક્તિનું મંગલદ્વાર
(ચતુઃશરણ સ્વીકાર, દુષ્કૃતગર્હા, સુકૃતાનુમોદનાનો સંગ્રહ)

(૧૬) શ્રીસીમંધરસ્વામીની આરાધના
(મહિમાવર્ણન-ભક્તિગીતો વગેરે)

(૧૭) ચાતુર્માસિક અને જીવનના નિયમો

(૧૮) વીશ વિહરમાન જિન સચિત્ર

(૧૯) વીશ વિહરમાન જિન પૂજા

(૨૦) બંધનથી મુક્તિ તરફ
(બારવ્રત તથા ભવ-આલોચના વિષયક સમજણ)

(૨૧) નમસ્કાર મહામંત્ર મહિમા તથા જાપ નોંધ

(૨૨) પંચસૂત્ર (સૂત્ર ૧લુ) સાનુવાદ

(૨૩) તત્ત્વાર્થ ઉષા (લે.પૂ.આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા.)

(૨૪) સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારો (પૂ.પં.પદ્મવિજયજી મ.નું જીવન ચરિત્ર)

(૨૫) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧ (પૂ.આ. પ્રેમસૂરિ મ.ના ગુણાનુવાદ)

(૨૬) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૨
(વિવિધ વિષયોના ૧૬૦ શ્લોકો સાનુવાદ)

(૨૭) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૩ (બ્રહ્મચર્ય સમાધિ અંગે શાસ્ત્રીય શ્લોકો-વાક્યો-સાનુવાદ)

(૨૮) સાધુતાનો ઉજાસ
(લે.પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.) (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૪)

(૨૯) વૈરાગ્યશતક, ઈન્દ્રિયપરાજયશતક, સિંદૂરપ્રકર, ગૌતમકુલક સાનુવાદ (પૂ.આ. જયઘોષસૂરિ મ.સા.)
(પ્રેમપ્રભા ભાગ-૫)

(૩૦) ગુરુ દીવો, ગુરુ દેવતા (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૬)

(૩૧) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિભલું (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૭)

(૩૨) સમાધિ સાર (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૮)

(૩૩) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિ ભલું ભાગ-૨ (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૯)

(૩૪) કામ સુભટ ગયો હારી (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૦)

(૩૫-૩૬) ગુરુની શીખડી, અમૃતની વેલડી ભાગ-૧, ૨
(પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૧, ૧૨)

(૩૭) પરમપ્રાર્થના (અરિહંત વંદનાવલી, રત્નાકર પચ્ચીશી, આત્મનિંદા દ્વાત્રિંશિકા આદિ સ્તુતિઓનો સંગ્રહ)

(૩૮) ભક્તિમાં ભીંજાણા (પં. પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય)
(વીરવિજયજી મ. કૃત સ્નાત્રનું ગુજરાતીમાં વિવેચન)

(૩૯) આદીશ્વર અલબેલો રે (પૂ. ગણિ કલ્યાણબોધિવિજયજી)
(શત્રુંજય તીર્થના ચૈત્યવંદનો-સ્તુતિઓ-સ્તવનોનો સંગ્રહ)

(૪૦) ઉપધાનતપવિધિ

(૪૧) રત્નકુક્ષી માતા પાહિણી

(૪૨) સતી-સોનલ

(૪૩) નેમિદેશના

(૪૪) નરક દુઃખ વેદના ભારી

(૪૫) પંચસૂત્રનું પરિશીલન

(૪૬) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (મૂળ)
(૪૭) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (સાનુવાદ)
(૪૮) અધ્યાત્મયોગી (આ.કલાપૂર્ણસૂરિજીનું સંક્ષિપ્ત જીવન દર્શન)
(૪૯) ચિત્કાર
(૫૦) મનોનુશાસન
(૫૧) ભાવે ભજો અરિહંતને
(૫૨) લક્ષ્મી સરસ્વતી સંવાદ
(૫૩-૫૫) અરિહંતની વાણી હૈયે સમાણી ભાગ-૧, ૨, ૩
(૫૬-૫૯) રસથાળ ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪
(૬૦) સમતાસાગર (પૂ.પં. પદ્મવિ. મ.ના ગુણાનુવાદ)
(૬૧) પ્રભુ દરિસણ સુખ સંપદા
(૬૨) શુદ્ધિ (ભવ આલોચના)
(૬૩) ઋષભ જિનરાજ મુજ આજ દિન અતિભલો
(૬૪) જયવીયરાય

અંગ્રેજી સાહિત્ય

(૧) A Shining Star of Spirituality
(સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારોનો અનુવાદ)
(૨) Padartha Prakash Part-I (જીવવિચાર-નવતત્ત્વ)
(૩) Pahini-A Gem-womb Mother
(રત્નકુક્ષી માતા પાહિણીનો અનુવાદ)

સંસ્કૃત સાહિત્ય

(૧) समतासागरचरितम् (પં. પદ્મવિજયજી મ.નું જીવન ચરિત્ર)

ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ પુસ્તકની પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને જરૂર હોય તો અમને જાણ કરશો.

● ● ●

વિષયાનુક્રમ

ક્રમાંક	વિષય	પાના નં.
A	**શ્રી કાયસ્થિતિસ્તોત્રનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૧-૩૯**
૧	કાયસ્થિતિની વ્યાખ્યા	૧
૨	જીવોની જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ	૨-૬
૩	આયુષ્યની ચતુર્ભંગી	૬
૪	ભવસંવેધ	૭-૩૯
B	**શ્રી કાયસ્થિતિસ્તોત્રની મૂળગાથાઓ અને અવચૂરિ**	**૪૦-૫૮**
C	**શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૫૯-૬૧**
૧	સામાન્યથી જીવોનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ તથા વિશેષથી અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ	૫૯-૬૦
૨	પૃથ્વીકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ	૬૦
૩	તેઉકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ	૬૧
૪	વાયુકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ	૬૧
D	**શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વની મૂળગાથાઓ અને અવચૂરિ**	**૬૨-૬૪**
E	**શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૬૫-૮૪**
૧	દેવલોકમાં સામાન્યથી ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૬૫
૨	દેવલોકમાં વિશેષથી (સ્થિતિપ્રમાણે) ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૬૬-૭૦
૩	નરકમાં સામાન્યથી ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૭૧
૪	નરકમાં વિશેષથી (દરેક પ્રતરે) ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૭૧-૭૯
૫	મનુષ્યનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૭૯

ક્રમાંક	વિષય	પાના નં.
૬	તિર્યંચનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૭૯-૮૧
૭	ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	૮૧
૮	એકેન્દ્રિયના શરીરપ્રમાણનું અલ્પબહુત્વ	૮૨-૮૪
F.	**શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવની મૂળગાથાઓ**	**૮૫-૯૧**
G.	**શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૯૨-૧૦૯**
૧	પલ્યોપમ-સાગરોપમનું સ્વરૂપ	૯૨-૯૫
૨	અવસર્પિણીના છ આરા	૯૬
૩	બધા આરાઓમાં પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોનું આયુષ્ય	૯૭
૪	પંચેન્દ્રિય તિર્યંચનું આયુષ્ય, શરીરપ્રમાણ અને આહારઅંતર	૯૮
૫	પાંચમા આરામાં મનુષ્યો-તિર્યંચોનું આયુષ્ય	૯૮
૬	દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો	૯૯
૭	કુલકરોનું વર્ણન	૧૦૦
૮	અવસર્પિણીના ૧૨ ચક્રવર્તિઓના નામો	૧૦૦
૯	અવસર્પિણીના ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો અને ૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો	૧૦૧
૧૦	અવસર્પિણીના પહેલા અને છેલ્લા ભગવાનનું નિર્વાણ ક્યારે થાય ? અને ઉત્સર્પિણીના પહેલા અને છેલ્લા ભગવાનનો જન્મ ક્યારે થાય ?	૧૦૨
૧૧	મહાવીરસ્વામી ભગવાનના નિર્વાણ પછી કેટલા વર્ષે શું થયું ?	૧૦૨-૧૦૪
૧૨	છઠ્ઠા આરાનું વર્ણન	૧૦૫-૧૦૬
૧૩	ઉત્સર્પિણીના છ આરા	૧૦૬-૧૦૭
૧૪	ઉત્સર્પિણીના ૨૪ તીર્થંકરોના નામો	૧૦૭-૧૦૮
૧૫	ઉત્સર્પિણીના ૧૨ ચક્રવર્તીઓ અને ૯ બળદેવોના નામો	૧૦૮
૧૬	ઉત્સર્પિણીના ૯ વાસુદેવો અને ૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો	૧૦૯

ક્રમાંક	વિષય	પાના નં.
H.	... શ્રીકાલસપ્તતિકાની મૂળગાથાઓ અને સંક્ષિપ્તટિપ્પણી	૧૧૦-૧૨૬
I.	..... શ્રીવિચારપંચાશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ	૧૨૭-૧૪૯
૧	..... ૯ વિચારો	૧૨૭
૨	..... વિચાર ૧લો-શરીર, દ્વાર ૧લુ-કારણ	૧૨૮-૧૨૯
૩	..... દ્વાર ૨જુ-પ્રદેશસંખ્યા	૧૩૦
૪	..... દ્વાર ૩જુ-સ્વામિત્વ	૧૩૦
૫	..... દ્વાર ૪થુ-વિષય	૧૩૧
૬	..... દ્વાર ૫મું-પ્રયોજન	૧૩૧
૭	..... દ્વાર ૬ઠ્ઠુ-પ્રમાણ	૧૩૨
૮	..... દ્વાર ૭મુ-અવગાહના	૧૩૨
૯	..... દ્વાર ૮મુ-સ્થિતિ	૧૩૩
૧૦	... દ્વાર ૯મુ-અલ્પબહુત્વ	૧૩૩
૧૧	... વિચાર ૨જો-જીવ કેટલો કાળ ગર્ભમાં રહીને નરકમાં અને સ્વર્ગમાં જાય ? નરકમાંથી અને સ્વર્ગમાંથી ગર્ભજ મનુષ્માં આવીને જીવ કેટલું જીવે ?	૧૩૪
૧૨	... વિચાર ૩જો-અપુદ્ગલી અને પુદ્ગલી	૧૩૫
૧૩	... વિચાર ૪થો-સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની ગતિ-આગતિ	૧૩૬
૧૪	... વિચાર ૫મો-પર્યાપ્તિ	૧૩૭-૧૪૦
૧૫	... વિચાર ૬ટ્ઠો-અલ્પબહુત્વ	૧૪૦-૧૪૪
૧૬	... વિચાર ૭મો-અપ્રદેશ-સપ્રદેશ પુદ્ગલો	૧૪૪-૧૪૬
૧૭	... વિચાર ૮મો-કૃતયુગ્મનું સ્વરૂપ	૧૪૭-૧૪૮
૧૮	... વિચાર ૯મો-પૃથ્વીકાય વગેરેનું પરિમાણ	૧૪૮-૧૪૯
J.	.... શ્રીવિચારપંચાશિકાની મૂળગાથાઓ અને અવચૂરિ	૧૫૦-૧૬૯

ક્રમાંક	વિષય	પાના નં.
K.	**શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્રનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૧૭૦-૧૭૨**
૧	પુદ્ગલપરાવર્તનું સ્વરૂપ	૧૭૦-૧૭૨
L.	**શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્રની મૂળગાથાઓ અને અવચૂરિ**	**૧૭૪-૧૭૭**
M.	**અંગુલસત્તરીનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૧૭૮-૧૮૮**
૧	ઉત્સેધાંગુલનું સ્વરૂપ	૧૭૮-૧૮૦
૨	આત્માંગુલનું સ્વરૂપ	૧૮૦
૩	પ્રમાણાંગુલનું સ્વરૂપ	૧૮૦-૧૮૪
૪	અયોધ્યા-દ્વારિકાનું ક્ષેત્રફળ	૧૮૫
૫	અયોધ્યા-દ્વારિકામાં ઘરો	૧૮૬-૧૮૮
N.	**અંગુલસત્તરીની મૂળગાથાઓ અને શબ્દાર્થ**	**૧૮૯-૨૧૦**
O.	**શ્રીસમવસરણસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ**	**૨૧૧-૨૨૫**
૧	ગોળસમવસરણનું વર્ણન	૨૧૧-૨૧૪
૨	ચોરસસમવસરણનું વર્ણન	૨૧૪-૨૧૫
૩	ચૈત્યવૃક્ષનું વર્ણન	૨૧૬
૪	૨૪ ભગવાનના ચૈત્યવૃક્ષોના નામો	૨૧૭
૫	બાર પર્ષદાઓનું વર્ણન	૨૧૮-૨૧૯
૬	ત્રણ કિલ્લાનું વર્ણન	૨૨૦
૭	બલિનું વર્ણન	૨૨૧
૮	ભગવાનથી અધિષ્ઠિત ભૂમિની નીચેથી બહારના કિલ્લાનું અંતર અને બહારના પગથિયાનું અતંર	૨૨૨
૯	સમવસરણ ભૂમિને સ્પર્શેલું નથી હોતું	૨૨૩
૧૦	૨૪ તીર્થંકરોના સમવસરણોની લંબાઈ, પહોળાઈ	૨૨૪-૨૨૫
P.	**શ્રીસમવસરણસ્તવની મૂળગાથાઓ અને અવચૂરિ**	**૨૨૬-૨૩૮**

પદાર્થ પ્રકાશ શ્રેણિ

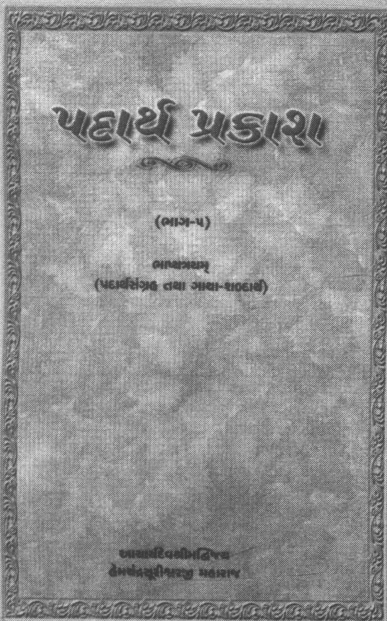

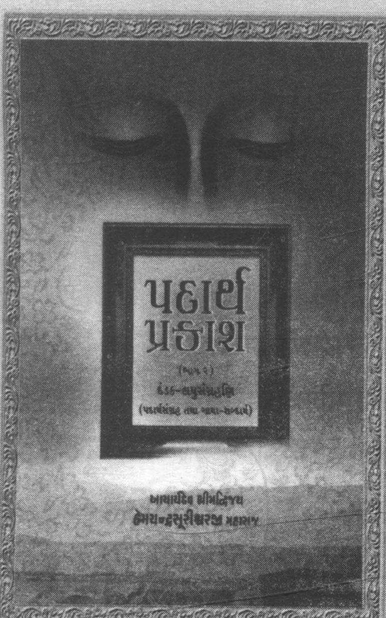

પદાર્થ પ્રકાશ શ્રેણિ

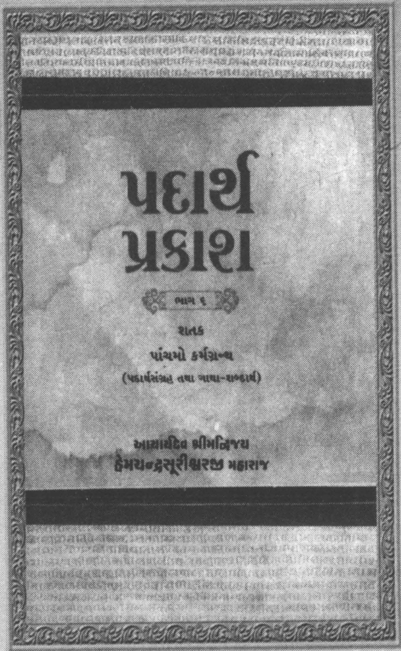

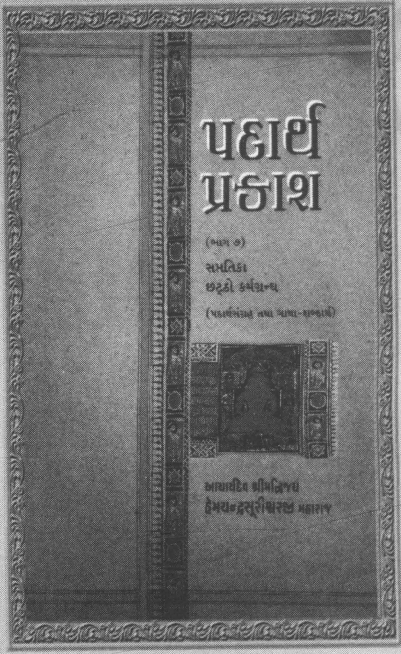

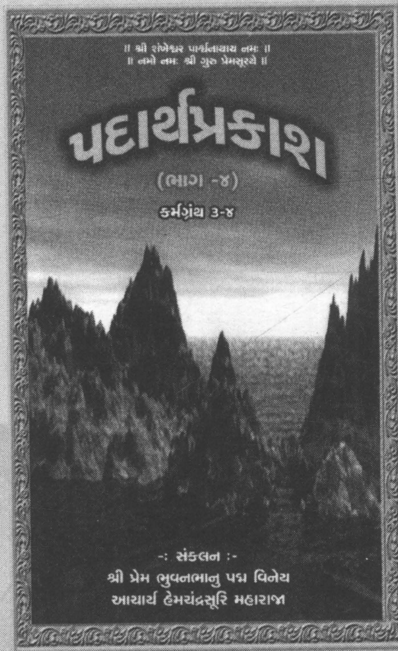

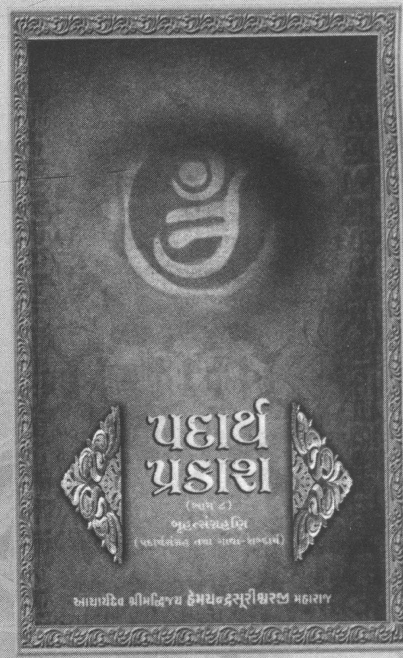

શ્રીકુલમંડનસૂરિ વિરચિત

શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્રની રચના શ્રીકુલમંડનસૂરિજીએ કરેલ છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. તે બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

કાયસ્થિતિ -

જેટલો કાળ મરીને ફરી તેવા જ ભવ વગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય તે કાયસ્થિતિ. સામાન્યથી જીવરૂપે અને વિશેષથી અમુક પર્યાયરૂપે વચ્ચે અંતર પડ્યા વિના જીવનું રહેવું તે કાયસ્થિતિ.

તે બે પ્રકારે છે - સામાન્યથી અને વિશેષથી.

સામાન્યથી -

જે જીવે તે જીવ. જીવવું એટલે પ્રાણોને ધારણ કરવા. જીવને સંસારી અવસ્થામાં આયુષ્યકર્મના અનુભવરૂપ દ્રવ્યપ્રાણ અને જ્ઞાન વગેરે ભાવપ્રાણ હંમેશા હોય છે તથા મુક્તાવસ્થામાં જ્ઞાન વગેરે ભાવપ્રાણો હંમેશા હોય છે. માટે જીવની કાયસ્થિતિ સર્વકાળ છે.

વિશેષથી -

જીવો બે પ્રકારના છે -

(૧) **સાંવ્યવહારિક** - અનાદિ સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળીને જેઓ પૃથ્વીકાય વગેરેના ભવોમાં આવ્યા હોય અને લોકમાં જોવાયા હોય તે સાંવ્યવહારિક જીવો. તેમને વ્યવહારરાશિના જીવો પણ કહેવાય છે. તે ફરી નિગોદમાં જાય તો પણ સાંવ્યવહારિક જ કહેવાય.

(૨) **અસાંવ્યવહારિક** - જે અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ નિગોદમાં જ હોય તે અસાંવ્યવહારિક જીવો. તેમને અવ્યવહારરાશિના જીવો પણ કહેવાય છે.

જીવોની જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ

ક્રમ	**જીવો**	**જઘન્ય કાયસ્થિતિ**	**ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ**
૧	અવ્યવહારરાશી	અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત	અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત
૨	તિર્યંચગતિ, અસંજ્ઞી, એકેન્દ્રિય, વનસ્પતિકાય	અંતર્મુહૂર્ત	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા સમય જેટલા પુદ્ગલપરાવર્ત. (અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી)
૩	નપુંસક	□૧ સમય	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય જેટલા પુદ્ગલપરાવર્ત (અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી)

□ નપુંસકવેદી જીવ ઉપશમશ્રેણીમાં વેદને ઉપશમાવી ૧૧મા ગુણઠાણેથી પડી ૧ સમય નપુંસકવેદને અનુભવી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં અવશ્ય પુરૂષવેદનો ઉદય હોય. તેથી નપુંસકવેદની જઘન્ય કાયસ્થિતિ ૧ સમય છે.

ક્રમ	જીવો	જઘન્ય કાયસ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ
૪	સૂક્ષ્મ	અંતર્મુહૂર્ત	Δઅસંખ્યΔ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી.
૫	સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય, સૂક્ષ્મ અપ્કાય, સૂક્ષ્મ તેઉકાય, સૂક્ષ્મ વાયુકાય, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય⊙	અંતર્મુહૂર્ત	Δઅસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી. (સામાન્યથી સૂક્ષ્મજીવોની કાયસ્થિતિ કરતા ન્યૂન)
૬	સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા,□□ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા અપ્કાય, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા તેઉકાય, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા વાયુકાય, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા વનસ્પતિકાય, બાદર પર્યાપ્ત નિગોદ	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત

Δ અલોકમાં લોકપ્રમાણ અસંખ્ય ખંડો કલ્પી પ્રતિસમય તેના એક એક આકાશપ્રદેશને ખાલી કરતા જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી થાય તેટલી.

⊙ અહીં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયમાં સાંવ્યવહારિક જીવો જ સમજવા. સૂક્ષ્મ નિગોદના અસાંવ્યવહારિક જીવોની કાયસ્થિતિ પૂર્વે કહી છે.

□□ અહીં પર્યાપ્તા એટલે લબ્ધિ પર્યાપ્તા સમજવા. એમ આગળ પણ બધે જાણવું.

ક્રમ	જીવો	જઘન્ય કાયસ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ
૭	નિગોદ	અંતર્મુહૂર્ત	૨ ૧/૨ પુદ્‌ગલપરાવર્ત
૮	બાદર	અંતર્મુહૂર્ત	□અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી
૯	બાદર વનસ્પતિકાય	અંતર્મુહૂર્ત	□અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સામાન્યથી બાદર જીવોની કાયસ્થિતિ કરતા ન્યૂન)
૧૦	બાદર પૃથ્વીકાય, બાદર અપ્‌કાય, બાદર તેઉકાય, બાદર વાયુકાય, બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, બાદર નિગોદ	અંતર્મુહૂર્ત	૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ
૧૧	બાદર પર્યાપ્તા એકેન્દ્રિય, બાદર પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, બાદર પર્યાપ્તા અપ્‌કાય, બાદર પર્યાપ્તા વાયુકાય, બાદર પર્યાપ્તા પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતા હજાર વર્ષ

□ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશોમાંથી પ્રતિસમય એક એક આકાશપ્રદેશ ખાલી કરતા જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી થાય તેટલી.

ક્રમ	જીવો	જઘન્ય કાયસ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ
૧૨	બાદર પર્યાપ્તા તેઉકાય	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતા અહોરાત્ર
૧૩	બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતો કાળ (સંખ્યાતા હજાર વર્ષ)Δ
૧૪	બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તા	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતા વર્ષ
૧૫	તેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તા	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતા અહોરાત્ર
૧૬	ચઉરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યાતા માસ
૧૭	પંચેન્દ્રિય	અંતર્મુહૂર્ત	૧૦૦૦ સાગરોપમ + સંખ્યાતા વર્ષ
૧૮	પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય	અંતર્મુહૂર્ત	સાધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ⊗
૧૯	દેવ, નારકી	૧૦,૦૦૦ વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
૨૦	ગર્ભજ તિર્યંચ, ગર્ભજ મનુષ્ય	અંતર્મુહૂર્ત	□૩ પલ્યોપમ + ૭ પૂર્વક્રોડ વર્ષ
૨૧	ત્રસ	અંતર્મુહૂર્ત	૨૦૦૦ સાગરોપમ + સંખ્યાતા વર્ષ

Δ **પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૮મા કાયસ્થિતિપદના ત્રીજા દ્વારના ૨૩૪મા સૂત્રની મલયગિરિ મહારાજકૃત ટીકા**માં બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિના સંખ્યાતા કાળનો અર્થ સંખ્યાતા હજાર વર્ષ કર્યો છે.

⊗ **પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૮મા કાયસ્થિતિપદના ત્રીજા દ્વારના ૨૩૪મા સૂત્ર**માં પર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ પ્રમાણ કહી છે.

□ પૂર્વક્રોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચમાં ૭ વાર ઉત્પન્ન થઈને ૮મી વાર ૩ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થાય તેને. એ જ રીતે ગર્ભજ મનુષ્ય માટે સમજવું.

ક્રમ	જીવો	જઘન્ય કાયસ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ
૨૨	પુરુષ	અંતર્મુહૂર્ત	સાધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ
૨૩	સ્ત્રી	Δ૧ સમય	⊙૧૧૦ પલ્યોપમ + પૂર્વક્રોડવર્ષ-પૃથક્ત્વ
૨૪	⊗અપર્યાપ્તા (સામાન્યથી)	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત
૨૫	અપર્યાપ્તા (વિશેષથી)	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત

ભવસંવેધ - વિવક્ષિત ભવમાંથી અન્ય ભવમાં જઈને ફરી તે જ ભવમાં જવું તે ભવસંવેધ.

આયુષ્યની ચતુર્ભંગી -

ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય આયુષ્યના કારણે પણ ભવસંવેધમાં ક્યાંક સંખ્યાનો ભેદ થાય છે. માટે પહેલા આયુષ્યની ચતુર્ભંગી બતાવાય છે.

(૧) તે ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પરભવમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.
(૨) તે ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પરભવમાં અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.
(૩) તે ભવમાં અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પરભવમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.
(૪) તે ભવમાં અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પરભવમાં અનુત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.

Δ સ્ત્રીવેદી જીવ ઉપશમશ્રેણીમાં વેદને ઉપશમાવી ૧૧મા ગુણઠાણેથી પડી ૧ સમય સ્ત્રીવેદ અનુભવી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય. ત્યાં અવશ્ય પુરુષવેદનો ઉદય હોય. તેથી સ્ત્રીવેદની જઘન્ય કાયસ્થિતિ ૧ સમય છે.

⊙ કોઈ જીવ પૂર્વક્રોડ વર્ષના આયુષ્યવાળી સ્ત્રીના ૫-૬ ભવો કરીને ઈશાન દેવલોકમાં ૫૫ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળી અપરિગૃહીતા દેવીઓમાં ઉત્પન્ન થાય. પછી ત્યાંથી ચ્યવીને પૂર્વક્રોડ વર્ષના આયુષ્યવાળી સ્ત્રીમાં ઉત્પન્ન થઈને ફરી ઈશાન દેવલોકમાં ૫૫ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળી અપરિગૃહીતા દેવીઓમાં ઉત્પન્ન થાય. પછી અન્ય વેદમાં જાય. તેથી સ્ત્રીવેદની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ ૧૧૦ પલ્યોપમ + પૂર્વક્રોડવર્ષપૃથક્ત્વ છે.

⊗ અહીં અપર્યાપ્તા એટલે લબ્ધિ અપર્યાપ્તા સમજવા.

ભવસંવેધ

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૧લી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮⊙	૨⊗
૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૩જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪થી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫મી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬ઠ્ઠી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭મી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨

⊙ ૧લો ભવ પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો, ૨જો ભવ ૧લી નરકનો, ૩જો ભવ પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો, ૪થો ભવ ૧લી નરકનો, ૫મો ભવ પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો, ૬ઠ્ઠો ભવ ૧લી નરકનો, ૭મો ભવ પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો, ૮મો ભવ ૧લી નરકનો. પછી અન્યત્ર જાય, એમ આગળ પણ બધે ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધમાં જાણવું.

⊗ ૧લો ભવ પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો, ૨જો ભવ ૧લી નરકનો. પછી અન્યત્ર જાય. એમ આગળ પણ બધે જઘન્ય ભવસંવેધમાં જાણવું.

□ સાતમી નરકમાંથી ચ્યવેલો જીવ માછલામાં જ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો સાતમી નરક સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૮	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૧લી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૯	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૦	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૩જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪થી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫મી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬ઠ્ઠી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૪	(i) પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭મી નરક	અનુત્કૃષ્ટ	૭□	૩⊙
	(ii) પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭મી નરક	૩૩ સાગરોપમ	૫Δ	૩⊗
૧૫	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ સાત ભવોનો કુલ ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૬૬ સાગરોપમ + ૪ પૂર્વક્રોડવર્ષ છે.
Δ પાંચ ભવોનો કુલ ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૬૬ સાગરોપમ + ૩ પૂર્વક્રોડવર્ષ છે.
⊙ ત્રણ ભવોનો કુલ જઘન્યકાળ ૨૨ સાગરોપમ + ૨ અંતર્મુહૂર્ત છે.
⊗ ત્રણ ભવોનો કુલ જઘન્યકાળ ૩૩ સાગરોપમ + ૨ અંતર્મુહૂર્ત છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૬	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૭	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૮	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સનત્કુમાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	માહેન્દ્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બ્રહ્મલોક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	લાંતક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	મહાશુક્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સહસ્રાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૬	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	આનત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩□
૨૭	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પ્રાણત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૨૮	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	આરણ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૨૯	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અચ્યુત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૦	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૧લુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨જુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૩જુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪થુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૪	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩

□ આનત દેવલોકથી અનુત્તર સુધીના દેવો મનુષ્યમાંથી ઉત્પન્ન થઈને ફરી મનુષ્યમાં જ ઉત્પન્ન થતા હોવાથી પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો આનત દેવલોકથી અનુત્તર સુધીના દેવોની સાથેનો જઘન્ય ભવસંવેધ ૩ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૫	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬ઠ્ઠુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૬	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૭	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૮	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૯મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૭	૩
૩૯	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વિજયવિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫	૩
૪૦	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વૈજયંતવિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫	૩
૪૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	જયંતવિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫	૩
૪૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપરાજિત વિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૫	૩
૪૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન	અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ	૩□	૩
૪૪	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી ચ્યવીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવ અવશ્ય મોક્ષમાં જતો હોવાથી પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્યનો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ ૩ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૫	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૬	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૭	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૮	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૯	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સનત્કુમાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૦	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	માહેન્દ્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૧	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બ્રહ્મલોક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૨	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	લાંતક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૩	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	મહાશુક્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૪	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સહસ્રાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૫	૧લી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૫૬	૧લી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૭	૨જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૮	૨જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૫૯	૩જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૦	૩જી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૧	૪થી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૨	૪થી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૩	૫મી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૪	૫મી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૫	૬ઠ્ઠી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬૬	૬ઠ્ઠી નરક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૬ ૭	(i)૭મી નરક	અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ□	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
	(ii)૭મી નરક	૩ ૩ સાગરોપમ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪	૨
૬ ૮	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૬ ૯	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭ ૦	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭ ૧	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭ ૨	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭ ૩	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭ ૪	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ સાતમી નરકમાંથી ચ્યવીને મનુષ્યમાં ઉત્પત્તિ ન થતી હોવાથી સાતમી નરકનો પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય સાથેનો ભવસંવેધ નથી.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૭૫	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭૬	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭૭	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭૮	સનત્કુમાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૭૯	સનત્કુમાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૦	માહેન્દ્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૧	માહેન્દ્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૨	બ્રહ્મલોક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૩	બ્રહ્મલોક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૪	લાંતક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૮૫	લાંતક દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૬	મહાશુક્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૭	મહાશુક્ર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૮	સહસ્રાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૮૯	સહસ્રાર દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૯૦	આનત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૧	પ્રાણત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૨	આરણ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૩	અચ્યુત દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૪	૧લુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૫	૨જુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૯૬	૩જુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૭	૪થુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૮	૫મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૯૯	૬ઠ્ઠુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૧૦૦	૭મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૧૦૧	૮મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૧૦૨	૯મુ ગ્રૈવેયક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૬	૨
૧૦૩	વિજય વિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪	૨
૧૦૪	વૈજયન્ત વિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪	૨
૧૦૫	જયંત વિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪	૨
૧૦૬	અપરાજિત વિમાન	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૪	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૦૭	સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન	અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ	પર્યાપ્તા સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૦૮	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૧૦૯	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૦	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	Δવનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૧	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૨	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૩	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૪	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૫	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨

□ એકેન્દ્રિય જીવો દેવોમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી ભવનપતિથી ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવોનો પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

Δ દેવો તેઉકાય-વાયુકાયમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી ભવનપતિથી ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવોનો તેઉકાય-વાયુકાય સાથેનો ભવસંવેધ અહીં બતાવ્યો નથી.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૧૬	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૭	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૮	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્‌કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૧૯	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૦	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૧	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્‌કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૨	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૩	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૧૨૪	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૫	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨

□ યુગલિકો દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થતા હોવાથી સંજ્ઞી તિર્યંચ-અસંજ્ઞી તિર્યંચ-સંજ્ઞી મનુષ્યનો યુગલિક મનુષ્ય અને યુગલિક તિર્યંચ સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૨૬	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૭	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૮	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૧૨૯	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૦	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૧	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૨	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૩	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૪	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૫	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૬	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૭	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૮	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૩૯	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૦	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૧	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૨	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૩	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૪	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૪૫	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૬	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૭	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૮	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અસંખ્ય	૨
૧૪૯	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અનંત	૨
૧૫૦	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૧	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૨	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૩	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૪	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૫	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૬	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૭	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૮	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૫૯	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૦	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૧	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૨	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૩	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૪	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૫	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૬	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૬૭	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૮	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૬૯	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૦	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૧	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૨	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૩	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૪	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૫	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૬	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૭	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૮	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૭૯	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૦	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૧	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૨	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૩	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૪	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૫	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	સંખ્યાતા	૨
૧૮૬	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૮૭	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૮૮	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૧૮૯	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૦	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૧	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૨	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૩	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૪	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૫	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૬	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૭	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૮	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૧૯૯	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૦	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૧	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૨	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૩	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૪	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૫	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૬	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૭	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૮	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૦૯	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૦	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૧૧	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૨	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૩	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૪	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૫	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૬	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૭	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૮	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૧૯	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૦	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૧	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૨	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૩	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૪	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૫	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૬	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૭	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૮	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૨૯	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૦	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૧	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૨	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૩૩	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૪	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૫	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૬	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૭	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૮	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૩૯	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૦	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૧	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૨	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૩	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૪	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૫	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૬	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૭	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૮	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૪૯	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૦	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૧	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૨	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૩	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૪	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૫૫	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૬	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૭	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૮	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૫૯	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૦	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૧	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૨	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૩	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૪	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૫	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૬	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૭	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૮	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૬૯	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૦	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૧	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૨	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૩	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૪	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૫	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૬	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૭૭	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૮	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૭૯	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૦	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૧	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૨	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૩	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૪	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૫	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૬	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૭	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૮	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૮૯	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૦	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૧	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૨	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૩	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૪	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૫	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૬	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૭	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્‌કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૨૯૮	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્‌કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૨૯૯	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૦	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૧	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૨	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૩	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૪	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૫	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૬	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૭	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૮	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૦૯	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૦	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૧	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૨	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૩	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૪	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૫	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૬	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૭	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૮	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૧૯	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૦	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૨૧	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૨	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૩	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૪	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૫	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૬	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૭	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૮	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૨૯	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૦	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૧	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૨	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૩	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૪	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૫	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૬	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૭	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૮	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૩૯	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૦	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૧	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૨	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૪૩	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૪	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૫	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૬	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૭	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૮	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૪૯	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૦	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૧	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૨	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૩	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૪	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૫	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૬	ચઉરિન્દ્રિય	અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૭	સંજ્ઞી□ તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી□ મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૮	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૫૯	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ આ સંજ્ઞી તિર્યંચ અને સંજ્ઞી મનુષ્ય યુગલિક સિવાયના જાણવા. એમ પૂર્વે અને આગળ પણ જાણવું.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૬૦	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૧	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૨	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૩	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૪	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૫	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૬	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૭	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૮	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૬૯	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૦	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૭૧	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૨	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૩	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૪	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૫	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૬	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૭	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૮	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૭૯	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૦	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૧	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૮૨	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૩	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૪	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૫	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૬	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૮૭	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૩૮૮	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૩૮૯	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૦	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૧	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ તેઉકાય - વાયુકાય મરીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી સંજ્ઞી મનુષ્યનો તેઉકાય અને વાયુકાય સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૩૯૨	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૩	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૪	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૫	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૩૯૬	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૩૯૭	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૮	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૩૯૯	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૦	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ તેઉકાય - વાયુકાય મરીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી અસંજ્ઞી મનુષ્યનો તેઉકાય અને વાયુકાય સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૦૧	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૨	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૩	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૪	પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૫	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૬	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૭	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૮	અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૦૯	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૦	તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૧૧	□વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૨	વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૩	□વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૪	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૫	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૬	વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૭	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૮	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૧૯	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

□ તેઉકાય-વાયુકાય મરીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી અહીં તેઉકાય અને વાયુકાયનો સંજ્ઞી મનુષ્ય અને અસંજ્ઞી મનુષ્ય સાથેનો ભવસંવેધ બતાવ્યો નથી.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૨૦	બેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૧	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૨	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૩	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૪	તેઈન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૫	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૬	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૭	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨
૪૨૮	ચઉરિન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	અસંજ્ઞી મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૮	૨

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૨૯	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨□	૨
૪૩૦	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૧	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૨	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૩	યુગલિક તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૪	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ભવનપતિ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૫	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વ્યંતર	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૬	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	જ્યોતિષ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૭	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	સૌધર્મ દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨

□ ભવનપતિથી ઈશાનદેવલોક સુધીના દેવો ચ્યવીને યુગલિકોમાં ઉત્પન્ન ન થતા હોવાથી યુગલિક તિર્યંચ અને યુગલિક મનુષ્યનો ભવનપતિથી ઈશાન સુધીના દેવો સાથેનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય ભવસંવેધ ૨ ભવનો છે.

ક્રમ	કોનો ?	આયુષ્ય	કોની સાથે ?	આયુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ ભવસંવેધ	જઘન્ય ભવસંવેધ
૪૩૮	યુગલિક મનુષ્ય	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ઈશાન દેવલોક	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૩૯	પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	૧લી નરક	અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૪૦	પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	ભવનપતિ	અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨
૪૪૧	પર્યાપ્તા અસંજ્ઞી તિર્યંચ	ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ	વ્યંતર	અનુત્કૃષ્ટ	૨	૨

શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્રનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •
• •
•

श्रीतपागच्छनायक-श्रीमत्कुलमण्डनसूरिपादप्रणीतम्

श्रीकायस्थितिस्तोत्रम्

अवचूर्या समलङ्कृतम्

॥ अर्हम् ॥

॥ प्रस्तावना ॥

विदितमेव खलु तत्रभवतां सङ्ख्यावतां यदिह वसुमतीमण्डले जगत्प्रसिद्धसिद्धार्थपार्थिवप्रथितप्रथिमगोत्रगगनगगनरत्नश्रीवर्द्धमानजिननायकाननेन्दुशीतरोचिस्संस्नुतसुधासर्वसर्वस्वमास्वादितवद्भिस्तत्रभवद्भिः साम्प्रतिकसङ्क्षिप्तरुचिशिष्यसन्दोहमागमरहस्यमवगमयितुकामैः श्रीमद्बृहत्तपागच्छगगनाभोगमण्डनमहोदयिमुनिमण्डलीमण्डनीभूतैर्युगोत्तमाचार्यपुरन्दरसुन्दरश्रीमद्देवसुन्दरसूरिपट्टपूर्वाचलचित्रभानुसङ्काशश्रीमत्कुलमण्डनसूरिभिर्विवाहप्रज्ञप्तिसूत्रप्रज्ञापनोपाङ्गाद्यागमतस्सारं समुद्धृत्य त्रिभुवनभवनाप्रतिमदीपकश्रीमज्जिननायकनुतिसन्दर्भगर्भितं सूक्ष्मविचारसारं निर्मायनिर्मिति निरमायितरामेतत्कायस्थितिसमाख्यं प्रकरणरत्नम् ।

अस्मिन्प्रकरणे प्रकरणकारैः पूर्वाभिरेकादशगाथाभिरव्यवहारिकानादिनिगोदजीवराशितस्समारभ्य सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियसञ्ज्ञ्यसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्यदेवनारकाणां स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदानां च समाश्रित्यैष्वेषु जीवस्थानकेष्वहं भ्रान्त इति व्यपदेशेन पृथक्पृथक् कायस्थितिस्वरूपमुद्घटितम् । त्रयोदशगाथातस्त्रयोविंशतितमगाथापर्यन्तं प्रत्येकजीवानां पृथक् पृथग् भवसंवेधस्वरूपं सङ्कलितम् । चतुर्विंशतितमगाथायां तु कायस्थितिभवसंवेधभ्रमणोद्विग्नमानसैः कायस्थितिस्तवात्मकं प्रकरणमुपसंजिहीर्षुभिराचार्यैः श्रीमज्जिनवरेन्द्रपार्श्वतः प्रार्थितमनश्वरकल्याणपदं परमपदम् । इत्यादयो विषयाः सङ्क्षेपरूपेण प्रतिपादिताः सन्ति ।

एते च सूरिशिरोमणयः कदा कतमं महीमण्डलं मण्डयामासुः ? इति जिज्ञासायां जातायाम् - नानाविधानेकग्रन्थग्रथनपटुतरप्रतिभ-

श्रीमन्मुनिसुन्दरसूरिपादप्रणीतपद्यगुर्वावल्याम्-"जन्माङ्कस्वैरभ्यधिकेषु शक्रेष्व १४०९ श्चौषधीशैर्व्रत १४१७ मक्षिवेदैः १४४२ । सूरेः पदं चापशरेषुभि १४५५ स्ते, चैत्रे ययुः स्वर्जगतामभाग्यात् ॥ ६८ ॥" बहुश्रुतश्रीमद्धर्मसागरोपाध्यायपादप्रणीतस्वोपज्ञपट्टावल्यामप्येवमेव तद्यथा- "श्रीकुलमण्डनसूरीणां च वि० नवाधिके चतुर्दशशत १४०९ वर्षे जन्म, सप्तदशाधिके १४१७ व्रतम्, द्विचत्वारिंशदधिके १४४२ सूरिपदम्, पञ्चपञ्चाशदधिके १४५५ स्वर्गः" । अपरं श्रीप्रज्ञापनोपाङ्गतः श्रीचान्द्रकुलीननवाङ्गीवृत्तिकारश्रीमदभयदेवाचार्यसङ्गृहीतबहुभव्योपकारिसारार्थसङ्ग्रहण्यपरनामाल्पबहुत्वप्रकरणस्य श्रीमत्कुलमण्डनगणिनिर्मितावचूर्ण्यवसाने-"श्रीदेवसुन्दरगुरोः, प्रसादतोऽवगतजिनवचोऽर्थलवः । कुलमण्डनगणिरलिखदवचूर्णिमेकाब्धिभुवनाब्दे १४४१ ॥ १ ॥" एतत्पुस्तकत्रितयीनिरीक्षणेनामीषां कालनिर्णयो निर्विरोधं विक्रमार्कीयनवाभ्यधिकचतुर्दशशततमवर्षादारभ्य पञ्चपञ्चाशदधिकचतुर्दशशततमाब्दीयमध्यवर्त्त्येवेति निश्चीयते ।

अतिचारुचरणाचरणचमत्कृतचेतोविचक्षणव्रातवन्दितपादारविन्दवाचंयमाग्रेसरैरेभिः कति ग्रन्था विनिर्मिताः ? इति पर्यालोचनायां प्रवर्त्तमानायां यत्प्रत्यपादि गुर्वावल्यां श्रीमुनिसुन्दरसूरिपादैः - "निजतीर्थिकपरिकल्पित-कुमतोद्धुरशैलदलनशतधारः । तन्निर्मितो विजयते, सिद्धान्तालापकोद्धारः ॥ ७७ ॥ अष्टादशारचक्रं, तेषां हारश्च सपदि भापयते । विबुधानामपि हृदयं, चञ्चद्वर्णस्फुरद्भाभृत् ॥ ७८ ॥" एते काव्यद्वयोक्ता अपरेऽपि च कल्पान्तर्वाच्य-कायस्थित्याद्या अमीभिर्विनिर्मिताः सुधासेकसन्निभा दृष्टिपथपान्थतां समायान्ति ग्रन्थाः ।

अस्य स्तवात्मकस्य प्रकरणस्यावचूर्णिः केन कदा प्रणीता ? इत्येतद्विषयनिर्णयस्त्ववचूर्ण्याः प्रणेतुरभिधानाद्यनुपलम्भान्निर्णेतुं न

पार्यते, परं सा नाधुनिकी "संवत् १५३७ आषाढशुदि ७ भूमे श्रीपत्तनमध्ये आचार्यविश्वनाथलिखितम्" इति हस्तलिखितपुस्तका-दर्शदर्शनाच्चिरन्तनीति स्फुटतया प्रतीयते । अस्य त्रीणि पुस्तकानि पृथक्पृथक्पुस्तकादर्शतो लिखितानि प्राय:श्रीमज्जिनमतमूलतत्त्वामूल-भूतक्रियानुष्ठानोपक्रमकारिढुण्ढकमतमुत्सृज्याङ्गीकृतसुविहितसाधुसङ्त-संसेविततपागच्छानवगीतदीक्षानां विक्रमार्कीयत्रिचत्वारिंशदधिकैकोन-विंशतितमसंवत्सरे भुवनत्रयात्यद्भुतमाहात्म्यप्रसिद्धपवित्रतीर्थराजश्रीशत्रुञ्जय-पर्वतोपत्यकावस्थितपादलिप्तपुर्यामाचार्यपदप्रतिष्ठामाप्तवतां सुदूरीकृतानेक-भव्याङ्गिमनोगतसन्देहसन्दोहानां विश्वविख्यातात्यवदातकीर्त्तिकौमुदीकानां श्रीमद्विजयानन्दसूरीणामात्माराम इत्यपराभिधानेन सर्वत्र ख्यातिमता-मन्तिषत्प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादानां श्रीजिनमतपुस्तकोद्धारविस्तार-प्रयतानां पुस्तकसङ्ग्रहात्समासादितानि, तेषु शुद्धतममेकं पुस्तकम् । एतत्पुस्तकत्रयाधारेण शोधितमिदं मया, तथापि मादृशानां छद्मस्थानां सुलभमेव स्खलनम्, अतोऽस्मद्दृष्टिदोषेणाक्षरयोजकदोषेण वा यत्र क्वचनाशुद्धिः कृता जाता वा भवेत्तत्र संशोधनीयं करुणाञ्चित-चेतोभिरुद्घटितान्तश्चक्षुर्भिर्विपश्चिद्भिरित्यभ्यर्थयेऽहम् ।

एतच्च पुस्तकमस्मदुपदेशेन स्वशक्त्यनुसारसञ्जातपुस्तकोद्धारा-भिलाषोल्लसितान्तःकरणेन स्वपरात्मोपकृतये सुरतनगरनिवासिनाश्रेष्ठिश्रेष्ठ-मेलापचन्द्रनन्दनेन **कर्पूरचन्द्रेण** मुद्रापितम्, अत एव प्रशंसार्हमे-तदीयमेतद्धर्मकर्मेति निवेदयति–

सविनयविहिताञ्चलिः

प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयचरणाब्जचञ्चरीकः

चतुरविजयो मुनिः

(सुरत)

श्रीतपागच्छनायक-श्रीमत्कुलमण्डनसूरिपादप्रणीतम्

॥ श्रीकायस्थितिस्तोत्रम् ॥

॥ अवचूर्या समलङ्कृतम् ॥

अवचूरिः - वर्द्धमानं जिनं नत्वा, यथाभूतार्थदेशकम्।
कुर्वे कायस्थितिस्तोत्रे, कियदर्थप्रकाशकम् ॥१॥

इह हि **श्रीप्रज्ञापनोपाङ्गविवाहप्रज्ञप्त्यादिषु** कायस्थितिभवसंवेधादिविचारं सविस्तरग्रन्थनिबद्धं स्वबुद्ध्यावधार्याचार्यः कालविशेषतो हीयमानमेधाबलानां श्रीसिद्धान्तक्षीराम्भोधिमध्यमवाप्तुमप्रत्यलानां सङ्क्षिप्तरुचीनां शिष्याणामनुग्रहाय सूक्ष्मार्थसार्थसंदर्भगर्भां भक्त्यतिशयाद्भगवतस्त्रिभुवनाधिपस्य जिनस्य स्तुतिं तनोति स्म। तत्र चाभीष्टदेवतां प्रति स्वविज्ञप्तिप्रकाशनेनाभिधेयमाह-

जह तुह दंसणरहिओ, कायठिईभीसणे भवारन्ने।
भमिओ भवभयभंजण, जिणिंद तह विन्नविस्सामि ॥१॥

अवचूरिः - हे जिनेन्द्र! तव दर्शनरहितः द्रव्यतो दृग्भ्यामवलोकनम्, भावतः सम्यक्त्वं दर्शनमुच्यते। इह सकलश्रेयसामविकलकारणत्वाद्भा -

वदर्शनमेवाङ्गीक्रियते, द्रव्यदर्शनस्याभव्यानामप्यनन्तशः सञ्जातत्वात्, तेन तव भावदर्शनेन रहितोऽसंयुक्तोऽनवाप्तसम्यग्दर्शन इत्यर्थः । अहमिति गम्यते । उपलक्षणमिदं शेषाशेषसत्त्वानामपि । यतः सर्वेषां जीवानामयमेव भ्रमणप्रकारः । सामान्यतो जीवत्वलक्षणेन विशेषतो नैरयिकादिलक्षणेन वा पर्यायेणादिष्टस्य जीवस्य यदव्यवच्छेदेन भवनं सा कायस्थितिः, तया भीषणे भयापादके भवारण्ये यथाऽहं भ्रान्तो नैरयिकादिकायस्थितिकष्टानुभवनेन तथा तव पुरत इति गम्यते, विज्ञपयिष्यामि । सम्बोधनद्वारेण विज्ञापनाहेतुमाह– '**भवभयभंजण**' इति भवस्तिर्यगादिगतिसंसरण[गति]लक्षणस्तस्य यद्भयं पुनस्तद्भ्रमणाशङ्कालक्षणं तद्भनक्तीति स तथा तस्य सम्बोधनं भवभय-भञ्जन ! इति ॥१॥

इह हि स्तुतिकृता जीवानां कायस्थितिर्विचारयितुमुपक्रान्ता, सा च सामान्यविशेषाभ्यां द्विधा । सामान्यतः संसारिणो जीवस्य जीवनं प्राणधारणम्, सर्वकालमायुःकर्मानुभवनलक्षणद्रव्यप्राणज्ञानादिभावप्राणाभ्यां सर्वदैवा-विरहितत्वात्, मुक्तानां तु ज्ञानादिप्राणधारणमवस्थितमेव वर्त्तते, अतः संसार्यवस्थायां मुक्तावस्थायां च सर्वत्र सर्वकालं जीवनमस्तीति । विशेषतस्तु कायस्थितिं स्तोत्रकृदेवाह–

अव्ववहारियमज्झे, भमिऊण अणंतपुग्गलपरट्टे ।
कहवि ववहाररासिं, संपत्तो नाह तत्थऽवि य ॥२॥

अवचूरिः – इह द्विधा जीवाः, सांव्यवहारिका असांव्यवहारिकाश्च । तत्र येऽनादिनिगोदावस्थात उद्धृत्य पृथ्वीकायिकादिभवेषु वर्त्तन्ते, ते लोके दृष्टिपथमागताः सन्तः पृथ्व्यादिव्यवहारमनुपतन्तः सांव्यवहारिका उच्यन्ते, ते च यद्यपि निगोदावस्थां भूयोऽप्युपयान्ति तथापि ते संव्यवहारे पतितत्वात्सां-व्यवहारिका एवोच्यन्ते । ये पुनरनादिकालादारभ्य निगोदावस्थामुपगता एवावतिष्ठन्ते, ते व्यवहारपथातीतत्वादसांव्यवहारिकाः । अव्यवहारिकाऽनादि-निगोदजीवराशिमध्येऽतीताद्धाया अनादित्वेनानन्तान्पुद्गलपरावर्त्तानवस्थाय

कथमपि गिरिसरिदुपलवर्तुलत्वन्यायात्तथाविधभवितव्यतावशेन पृथिव्यादिव्यवहारमनुपतन् व्यवहारराशिं सम्प्राप्तोऽहम् । हे नाथ ! तत्राऽपि च व्यवहारराशौ वक्ष्यमाणप्रकारेण भ्रान्त इति योज्यम् ॥२॥

अयं च कायस्थितिविचारः प्रज्ञापनाष्टादशपदे सविस्तरं जीवगतीन्द्रियकायाद्यनुयोगद्वारैरनुक्रमेण निरूपितोऽस्ति, तथेहापि तदनुसारेण किञ्चित्परिभाव्यते–

उक्कोसं तिरियगई, असन्निएगिंदिवणनपुंसेसु ।
भमिओ आवलियअसं-खभागसम पुग्गलपरट्टा ॥३॥

अवचूरिः – उत्कर्षतस्तिर्यग्गतौ सञ्ज्ञिप्रतिपक्षेष्वसञ्ज्ञिष्वेकेन्द्रियेषु सूक्ष्मबादरनिगोदप्रत्येकरूपेषु वनस्पतिकायिकेषु नपुंसकेषु चाऽऽवलिकाया असङ्ख्येयभागोऽसङ्ख्येयसमयात्मकस्तत्समाँस्तत्सङ्ख्यानावलिकाया असङ्ख्येयभागे यावन्तः समयाः स्युः, तावत्प्रमाणानित्यर्थः पुद्गलपरावर्त्तान् भ्रान्त इति ॥३॥

ओसप्पिणि[१] सुहुमत्ते, असंखलोगप्पएससम ओहे ।
भमिओ तह पिहु सुहुमे, पुढवीजलजलणपवणवणे ॥४॥

अवचूरिः – तथा सूक्ष्मत्वे सूक्ष्मनामकर्म्मोदयवर्त्तित्वे ओघतः पृथिव्यादिव्यपदेशं विना अवसर्पिणीर्भ्रान्तः । कियत्सङ्ख्याः ? इत्याह–असङ्ख्येया लोका अलोकाकाशे लोकप्रमाणान्यसङ्ख्येयान्याकाशखण्डानि तेषां ये प्रदेशा निर्विभागा भागास्तत्समास्तावत्प्रमाणाः, प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः । यथौघतस्तथा तावत्प्रमाणा एवासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमिता इत्यर्थः, अवसर्पिणीः पृथक्पृथक् प्रत्येकमपि सूक्ष्मेषु पृथिवीजलज्वलनपवनवनस्पतिषु भ्रान्त इति योज्यम् । असङ्ख्यातस्यासङ्ख्यातभेदत्वात्, ओघोक्तावसर्पिण्यसङ्ख्यातापेक्षया पृथक्सूक्ष्मपृथिव्यादिविषयावसर्प्पिण्यसङ्ख्यातं लघीयस्तर-

---

१. "**सामन्नं सुहुमत्ते, ओसप्पिणिओ असंखलोगसमा ।**" इति पुस्तकान्तरे ।

मवगन्तव्यम् । एतच्च कायस्थितिस्वरूपं सांव्यवहारिकजीवविषयमेव, सूक्ष्मनिगोदजीवानामसांव्यवहारिकराशिनिपतितानामनादिताया: प्राग्दर्शितत्वात् । सूक्ष्मवनस्पतयोऽप्यत्र सांव्यवहारिका ग्राह्या इति ॥४॥

ओहेण बायरत्ते, तह बायरवणस्सईसु ता उ पुणो ।
अंगुलअसंखभागे, दो सड्ढ परट्टय निगोए ॥५॥

अवचूरि: – ओघेन पृथिव्यादिविशेषाविवक्षया बादरत्वे बादरनामकर्म्मोदयवर्त्तित्वे, तथा विशेषतो बादरवनस्पतिषु ता अवसर्पिणी:, पुनरनन्तरार्थे बाहुल्ये वा, कियती: ? इत्याह–अङ्गुलासङ्ख्येयभागप्रमितक्षेत्रे प्रतिसमयमेकैकाकाशप्रदेशाऽपहारेऽसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यो लगन्ति । "**अंगुलसेढीमित्ते उसप्पिणीओ असंखिज्जा**" इति वचनात् । तावतीरुत्सर्पिणीरसङ्ख्याता इत्यर्थ: । तथा निगोदेषु सामान्यत: सूक्ष्मबादररूपेषु द्वौ सार्द्धौ पद्गलपरावर्त्तौ भ्रान्तोऽहमभाग्यभाजनमिति ॥५॥

बायरपुढवीजलजलणपवणपत्तेयवणनिगोएसु ।
सत्तरिकोडाकोडी, अयराणं नाह भमिओऽहं ॥६॥

अवचूरि: – बादरेषु पृथ्वीजलज्वलनपवनप्रत्येकवनस्पतिनिगोदेषु प्रत्येकमतराणां सागरोपमानां सप्ततिकोटाकोटीर्यावदहं भ्रान्त इति । अयमर्थ:– बादरपृथ्वीकायिको बादरेष्वेव पृथ्वीकायिकेषु पुन: पुनरुत्पद्यमान उत्कर्षत: सप्ततिकोटाकोटिसागरप्रमाणं कालमवतिष्ठते, एवमप्तेजोवायूनां प्रत्येकवनस्पतिबादरनिगोदयोश्च स्वस्वकायबादरत्वमपरित्यजतां प्रत्येकमिदमेव कायस्थितिकालमानं वाच्यमिति ॥६॥

संखिज्जवाससहसे, बितिचउरिंदीसु ओहओ अ तहा ।
पज्जत्तबायरेगिंदिभूजलानिलपरित्तेसु ॥७॥

अवचूरिः – सङ्ख्येयानि[1] वर्षसहस्राणि पर्याप्तापर्याप्तविशेषणविकल-द्वीन्द्रियादिविकलेन्द्रियेषु (न तु सङ्ख्येयवर्षसहस्राणीति वाच्यम्, सिद्धान्तेन समं संवादाभावात् । सिद्धान्ते हि पर्याप्तापर्याप्तविशेषमकृत्वा प्रत्येकमेतेषु सङ्ख्येयकालस्वरूपा कायस्थितिरुक्ता । अतोऽत्राऽपि '**संखिज्ज**' इति पदं केवलं पृथक्क्[त्वे](त्वा द्वी)न्द्रियादिषु योज्यम् । '**संखिज्जवाससहसे**' इति संमिलितमुत्तरार्द्धोद्दिष्टपर्याप्तबादरैकेन्द्रियादिषु । इति पुस्तकान्तरे) अयं भावार्थः–ओघतो द्वीन्द्रियादिजातिषु कियद्भवभ्रमणसम्भवनेन प्रत्येकं च सङ्ख्येयकालस्वरूपैव कायस्थितिः सम्भवति । अथ पर्याप्तादिविशेषण-विशिष्टानां बादरैकेन्द्रियपृथिव्यादीनामग्रेतनगाथायां च द्वीन्द्रियादीनां कायस्थितिमाह–पर्याप्तबादरनामकर्मोदयवर्त्तिन एकेन्द्रिया भूजलानिलाः '**परित्तेसु**' इति प्रत्येकवनस्पतयस्तेषु प्रत्येकं सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि भ्रान्तोऽस्मि । इदमुक्तं भवति–अमुक्तपर्याप्तत्वपर्यायस्य बादरैकेन्द्रियस्य पृथिव्याद्यन्यतरत्वेनोत्पद्यमानस्योत्कृष्टायुष्कभवसङ्कलनया सङ्ख्येयान्येव वर्षसहस्राणि जायन्ते नाधिकम् । तथाहि–पर्याप्तबादरपृथिवीकायि-कस्योत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि भवस्थितिः । अप्कायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि । वायुकायिकस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि । वनस्पतिकायिकस्य दशवर्षसहस्राणि । तत एतेषु निरन्तरकतिपयपर्याप्तभवायुःकालसङ्कलनया सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि घटन्त इति । इह पर्याप्तो लब्ध्यपेक्षया वेदितव्यो न करणापेक्षया लब्धिपर्याप्तस्य तु विग्रहगतावपि सम्भवात् ॥७॥

बायरपजग्गिबितिचउरिंदिसु संखदिणवासदिणमासा ।
संखिज्जवासअहिया, तसेसु दो सागरसहस्सा ॥८॥

अवचूरिः – बादरपर्याप्ताग्निकायिकस्य पर्याप्तद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां सङ्ख्यातान् क्रमेण दिनवर्षदिनमासान् यावत्कायस्थितिरवसेया । किमुक्तं भवति?–बादरपर्याप्ताग्निकायिकस्योत्कर्षतो भवस्थितिस्त्रीणि रात्रिन्दिवानि,

१. '**सङ्ख्येयं कालम्**' इति पुस्तकान्तरे ।

अत उत्कृष्टस्थित्यादिकतिपयपर्याप्तभवसम्भवे सङ्ख्येयान्येव रात्रिन्दिवानि भवन्ति। द्वीन्द्रियस्योत्कर्षतो भवस्थितिपरिमाणं द्वादशवत्सराणि, ततो निरन्तर-पर्याप्तभवकालसङ्कलनेऽपि सङ्ख्येयान्येव वर्षाणि लभ्यन्ते, न तु वर्षशतानि वर्षसहस्राणि वा । त्रीन्द्रियस्याप्युत्कृष्टभवस्थितेरुत्कर्षत एकोनपञ्चाशद्दि-नमानतयाऽव्यवहितपर्याप्तभवायुःकालमीलने सङ्ख्येयान्येव दिनानि प्राप्यन्ते । चतुरिन्द्रियाणां भवस्थितेरुत्कर्षतः षण्मासप्रमाणतया निरन्तर-भवस्थितिमीलने सङ्ख्येया मासाः प्राप्यन्ते। तथा त्रसेषूत्कर्षतः सङ्ख्यात-वर्षाभ्यधिके द्वे सागरोपमसहस्रे कायस्थितिरवगन्तव्या ॥८॥

अयरसहस्सं अहियं, पणिंदिसु तित्तीसअयर सुरनरए ।
सन्निसु तह पुरिसेसुं, अयरसयपुहुत्तमब्भहियं ॥९॥

अवचूरिः – पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहितेषु सामान्येन पञ्चेन्द्रियेषु सागरो-पमसहस्रं सङ्ख्येयवर्षैरधिकमुत्कृष्टा कायस्थितिर्ज्ञेयेति। पर्याप्तस्य तु पञ्चेन्द्रियस्य सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वप्रमाणैवोत्कृष्टा कायस्थितिर्वक्तव्या । तथा सुरनरकगतिद्वये त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि कायस्थितिः, यतो नैरयिकाः स्वभवाच्च्युत्वाऽनन्तरं तथाभवस्वाभाव्यान्न भूयोऽपि नैरयिकत्वेनोत्पद्यन्ते, ततो यदेव तेषां भवस्थितेः परिमाणं तदेव कायस्थितेरपि। एवं सुराणामपि। जघन्यतस्तु दशवर्षसहस्राणि द्वयोरपि। तथा सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु वेदमाश्रित्य पुरुषेषु च सागरोपमशतपृथक्त्वमभ्यधिकमवसेयं कायस्थितिपरिमाणत्वेन। जघन्यतस्त्वन्तर्मुहूर्त्तमिति ॥९॥

गब्भयतिरियनरेसु य, पल्लतिगं सत्तपुव्वकोडिओ ।
दसहियपलियसयं, थीसु पुव्वकोडीपुहुत्तजुअं ॥१०॥

अवचूरिः – गर्भजतिर्यग्नरेषूत्कर्षतः पल्योपमत्रिकं सप्तपूर्वकोट्यश्च कायस्थितिर्भवति । तथाहि–इह तावत्पूर्वकोटिवर्षायुष्कः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ् पूर्वकोटिवर्षायुष्केषु पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु पुनः पुनरुत्पद्यमान उत्कर्षतः सप्तवारा

उत्पद्यते, अष्टम्यां तु वारायां यद्यसौ तेषूत्पद्यते तदा नियमादसङ्ख्येयवर्षायुष्केष्वेवेति । तत्र चोत्कृष्टं त्रीणि पल्योपमान्यायुर्भवति । एवं च पञ्चेन्द्रियतिरश्चामष्टभिर्भवैस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिसप्तकाभ्यधिकानि कायस्थितिः सम्पद्यते । एवं मनुष्येष्वपि भावना । तथा '**थीसु**' इति । स्त्रीवेदविषय उत्कर्षतो दशाधिकपल्योपमशतं पूर्वकोटिवर्षपृथक्त्वयुतं कायस्थितिरवसातव्या । यथा कश्चिज्जन्तुः स्त्रीषु वर्षपूर्वकोट्यायुष्कासु मध्ये पञ्चषान् भवाननुभूयेशाने कल्पे पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणोत्कृष्टस्थितिष्वपरिगृहीतासु देवीषूत्पन्नस्ततश्च्युत्वा भूयोऽपि नारीषु तिरश्चीषु पूर्वकोटिवर्षायुष्कासु मध्ये स्त्रीत्वेनोत्पन्नस्ततो भूयोऽपीशाने पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमस्थितिदेवीत्वेनोत्पन्नस्ततः परमवश्यं वेदान्तरे गच्छति । एवं दशोत्तरं पल्यशतं वर्षपूर्वकोटीपृथक्त्वाधिकं प्राप्यत इति ॥१०॥

एतावता तिर्यग्गत्यसञ्ज्ञ्येकेन्द्रियादिषूत्कृष्टां कायस्थितिमभिधाय, अधुना जघन्यामभिधित्सुराह–

इत्थिनपुंसे समओ, जहन्नु अंतोमुहुत्त सेसेसु ।
अपजेसुक्कोसंपि य, पजसुहुमे थूलणंतेऽवि ॥११॥

अवचूरिः – स्त्रीवेदे नपुंसकवेद च जघन्या कायस्थितिः समयः । यथा स्त्रीवेदोदयी नपुंसकवेदोदयी वा कश्चिज्जन्तुरुपशमश्रेण्यां वेदत्रयोपशमनादवेदकत्वमनुभूय ततः श्रेणेः प्रतिपतन् स्वभववेदमेकसमयमनुभूय द्वितीयसमये कालं कृत्वा देवेषूत्पद्यते, तत्र च तस्य पुंस्त्वमेव नापरो वेदः । एकमेकः समयो जघन्या स्थितिः स्त्रीवेदे नपुंसकवेदे च भवतीति । शेषेषु जघन्या कायस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमवगन्तव्या । येषां पूर्वमत्रादित एवारभ्योत्कृष्टा कायस्थितिरुक्ता, तेषु स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोर्जघन्यकायस्थितेः समयप्रमाणायाः प्रदर्शितत्वात्तदपेक्षया शेषेषु तिर्यग्गत्यादिषु सुरनारकवर्जितेषु यथायोग्यमन्तर्मुहूर्तमाना कायस्थितिर्वाच्या । यतः सूक्ष्मबादरपृथिव्याद्येकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां सञ्ज्ञ्यसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां च जघन्यतोऽप्यायुरन्तर्मुहूर्तमितमेव स्यान्न समयादिमानम्, अत एषां जघन्यायुर्भवमनुभूय

विसदृशभवान्तरे समुत्पद्यमानानां जघन्या कायस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणैव सम्पद्यत इति । तथा लब्ध्यपेक्षयाऽपर्याप्तेषूत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणैव कायस्थितिः सञ्जायते । यतस्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च यद्यप्यपर्याप्ता एव मृत्वा भूयो भूयोऽपर्याप्तत्वेन कतिपयभवान्निरन्तरं समुत्पद्यन्ते, तथापि तेषां लघुतरान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणापर्याप्तकतिपयभवकालसम्मीलनेनोत्कर्षतोऽपि गुरुतरान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणैवाऽपर्याप्तावस्था प्राप्यते, तत ऊर्ध्वमवश्यं लब्ध्यपर्याप्तत्वपर्यायव्यपगमात् । अपिशब्दाज्जघन्यतोऽप्यपर्याप्तेषु देवनारकाणां लब्ध्यपर्याप्तत्वाभावेनावशिष्टेषु नरतिर्यक्षु कायस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणैव भवति । तथा पर्याप्तसूक्ष्मेषु '**थूलणंते**' इति पर्याप्तबादरनिगोदेष्वित्यर्थः । अपिशब्दतोऽपर्याप्तोक्तजघन्योत्कृष्टस्थितिवदत्रापि भावनीयम् । तथाहि– पर्याप्तावस्थामाश्रित्य सूक्ष्मेषु पृथिव्यादिषु पयाप्तबादरनिगोदेषु च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्तप्रमाणैव कायस्थितिरवाप्यते, तत ऊर्ध्वमवश्यमपर्याप्तत्वेनोपपत्तेरिति ॥११॥

विन्नत्ता कायठिइत्ति, कालओ नाह जह भमिय पुव्वा ।
भवसंवेहेणिण्हिं तु, विन्नविस्सामि सामिपुरो ॥१२॥

अवचूरिः – हे नाथ ! मोक्षपथप्रस्थितप्राणिनां ज्ञानादिरत्नत्रयविषययोगक्षेमकर्तृत्वेन, अधीश ! विज्ञप्ता मया यथास्वावबोधं प्रकाशिता कालतः कायस्थितिरितीति । जघन्योत्कृष्टाद्युक्तप्रकारेण प्रभोः पुरस्ताद्यथा येन प्रकारेण भ्रान्ता कायस्थितिरियं मया पूर्वमनादावतीतकाले दुरन्तचतुर्गतिकान्तारान्तर्वर्तिना महामोहतिमिरोपहतान्तरलोचनत्वात्तव दर्शनमलभमानेनेति । अथ स्तुतिकृद्विशेषार्थं विवक्षुः पुनर्जगद्गुरुं प्रत्याह–इदानीं तु स्वामिपुरतः कायस्थितिमेव भवसंवेधेन विशेषितां विज्ञपयिष्यामि । भवसंवेधश्च विवक्षितभवाद्भवान्तरे तुल्यभवे वा गत्वा पुनरपि यथासम्भवं तत्रैव गमनमिति ॥१२॥

आयुर्गुरुत्वलघुत्वकृतोऽपि भवसंवेधविचारे क्वचिद्भवसङ्ख्याभेदः स्यादतस्तद्विषयचतुर्भङ्गीप्रकाशनपूर्वं प्रतिज्ञातमाह–

परभवतब्भवआउं, लहुगुरुचउभंगि सन्निनरतिरिओ ।
नरयछगे उक्कोसं, इगंतरं भमइ अट्ठभवे ॥१३॥

अवचूरिः - परभवः परावर्त्तविषयो भवः, तद्भवो विवक्षित एव तयोरायुर्लघुगुरुरूपपदद्वयनिष्पन्नचतुर्भङ्ग्यां भवति । तद्यथा-इह भवे तूत्कृष्टमायुः परभवेऽप्युत्कृष्टम् ।१। इह भवे उत्कृष्टं परभवे जघन्यम् ।२। इह भवे जघन्यं परभवे उत्कृष्टम् ।३। इह भवे जघन्यं परभवेऽपि जघन्यम् ।४। इति श्रीभगवतीचतुर्विंशतितमे शते चतुर्विंशतिदण्डकानुक्रमेण सर्वेषामपि जन्तूनामन्योन्यसंवेधेन जघन्योत्कृष्टानामुपपातपरिमाणभवकालायुरादीनां प्रतिपादनावसरे सविस्तरमयं भवसंवेधविचारः प्ररूपितोऽस्ति, तदनुसारेण चात्रापि परिभाव्यते। इहायुश्चतुर्भङ्ग्यामपि विचार्यमाणः सञ्ज्ञी नरस्तिर्यङ्वा प्रथमे नरकषट्के उत्कर्षत एकान्तरमष्टभवान् भ्रमति। तथाहि-कश्चित्सञ्ज्ञि-पञ्चेन्द्रियमनुष्यः सप्तमवर्जेऽन्यतरस्मिन्नरके समुत्पद्यते, तत उद्धृतो मनुष्येषु ततः पुनर्नरके इत्यादियुक्त्यैकान्तरं भवग्रहणाष्टकमेव प्राप्यते, नवमभवे-ऽपरपर्यायत्वेनोपपत्तेरिति। जघन्यतस्तु भवद्वयमग्रेतनगाथायां वक्ष्यमाणमत्रापि योज्यम्। एवं तिरश्चोऽपि वाच्यम् ॥१३॥

भवणवणजोइकप्प-दुगेवि इअ अडभवा उ दु जहन्ना ।
सग सत्तमीइ तिरिओ, पण पुन्नाउसु य ति जहन्ना ॥१४॥

अवचूरिः - भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्केषु सौधर्मादिकल्पाष्टकवासि-वैमानिकेषु चैकान्तरं भ्रमतोर्नरतिरश्चोरष्टौ भवा भवन्ति । जघन्यतस्तु द्वौ भवाविति । तथा '**सग**' इति सप्त भवान् सप्तम्यां नरकपृथ्व्यामेकान्तरितं तिर्यङ् भ्रमति । यथा पूर्वकोट्यायुः सञ्ज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियः सप्तमपृथिव्यां जघन्यायुष्कतयोत्पन्नस्तत उद्धृत्य तिर्यक्षु ततः सप्तम्यां ततस्तिर्यक्षु ततस्तृतीयवारायामपि सप्तम्यां तत उद्धृतः पुनरपि तिर्यक्षु ततो मृतस्य सप्तमपृथिवीगमनासम्भवात् सप्तैव भवा भवन्ति। तिरश्चः सप्तमपृथ्व्यामेकान्तरं समुत्पद्यमानस्य कालतः षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतुष्पूर्वकोट्यभ्यधिकानि।

यदि पुनरुत्कृष्टस्थितिषु नारकेषूत्पद्यते, तदा किमित्याह–'**पण पुन्नाउसु**' इति पूर्णायुष्केषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमरूपोत्कृष्टस्थितिसप्तमपृथिवीनारकेष्वेकान्तरमुत्पद्यमानस्य तिरश्चः पञ्च भवा भवन्ति । यदुक्तम्–"**कालाएसेणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं दोहिं अन्तमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं उक्कोसं छावट्ठिसागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइंति**"। त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायुष्कत्वे वारद्वयं नरकपृथ्व्यां वारत्रयं तिर्यक्षूत्पत्तेस्तिर्यग्भवत्रयायुःकालाधिकषट्षष्टिसागराणां जातत्वात्ततः पुनरपि सप्तम्यां नारकत्वे नोत्पद्यते, एतद्भवसंवेधकालस्योत्कृष्टस्यातिक्रमप्रसङ्गात् । '**ति जहन्न**' इति जघन्यतस्त्रीणि भवग्रहणानि भवन्ति, तिरश्चः सप्तमपृथ्वीनारकत्वेनोत्पद्य पुनस्तिर्यक्त्वेनोत्पत्तौ, मनुष्यस्य तु सप्तमपृथ्व्यामुत्पद्यमानस्य जघन्यत उत्कर्षतश्च भवद्वयमेवावाप्यते, सप्तमपृथ्व्या उद्धृतस्य मत्स्येष्वेवोत्पादात् ॥१४॥

गेविज्जाणयचउगे, सग पणणूत्तरचउक्कि ति जहन्नं[१] ।
पज्जनरो तिसवट्ठे, दुहा दुभव तमतमाइ पुणो ॥१५॥

अवचूरिः–ग्रैवेयकेषु आनतादिकल्पचतुष्के च पर्याप्तसञ्ज्ञिनर एकान्तरं व्रजन् 'सग' इति सप्तभवान् पूरयति । यथा कश्चिन्नर आनतादिषूत्पन्नस्ततश्च्युतो मनुष्येषु तत आनतादिषु ततो मनुष्यस्ततः पुनरप्यानतादिषु ततो मनुष्यस्तदनन्तरं मृत्वाऽऽनतादिषूत्पादाभावात् सप्तैव भवा एकान्तरिता अवाप्यन्ते, नाधिका इति । तथाऽनुत्तरचतुष्के विजयवैजयन्तजयन्तापराजितरूपे पञ्च भवा भवेयुः । आदिमध्यान्तभाविनरभवत्रयमन्तरालद्वयसम्भवं च विजयादिभवद्वयमित्येवं पञ्चैव भवाः स्युरिति । जघन्यतस्तु भवत्रयमानतादिदेवानां मनुष्येभ्य एवोत्पद्य मनुष्येष्वेव प्रत्यागमनात् । तथा सर्वार्थसिद्धिनाम्नि पञ्चमानुत्तरविमाने द्विधा जघन्यत उत्कर्षतोऽपि त्रय एव भवा भवन्ति, तस्माच्च्युतस्य मनुष्यस्यावश्यं सिद्धिगमनात्तत्रोत्पादाभावः ।

१. '**जहन्ना**' इति पुस्तकान्तरे ।

तथा तमस्तमाभिधसप्तमपृथ्व्यां जघन्यत उत्कर्षतश्च मनुष्य उत्पद्यमानो भवद्वयं पूरयति, तस्या उद्धृतस्य मनुष्येष्वनागमनात्[1] ॥१५॥

दुहजुगलि तिरिअमणुआ, दुभवा भवणवणजोइकप्पदुगे ।
रयणप्पहभवणवणे, दुहदुभवअसन्निपजतिरिओ ॥१६॥

अवचूरिः – युगलिनस्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च द्विधाऽपि जघन्यत उत्कर्षतश्च भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्केषु कल्पद्वये चोत्पद्यमाना द्विभवा भवद्वयमेव पूरयन्तीत्यर्थः । भवनपत्यादिभ्यश्च्युतस्य युगलिषूत्पत्त्यसम्भवात् । तथा रत्नप्रभायां प्रथमपृथ्व्यां भवनपतिव्यन्तरेषु च पर्याप्तासञ्ज्ञितिर्यङ् द्विधाऽपि भवद्वयमेव पूरयति, नाधिकम् ॥१६॥

पजसन्नितिरिनरेसु य, सहसारंता सुरा य छन्निरया ।
अडभव सत्तमनिरया, तिरिए छभव चउ पुन्नाऊ ॥१७॥

अवचूरिः – पर्याप्तसञ्ज्ञिविशेषणविशिष्टेषु तिर्यक्षु नरेषु चोत्पद्यमानाः सहस्रारान्ता भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कप्रथमकल्पाष्टकोद्भवाः सुराः षड्नरकसम्भविनो नारकाश्चाष्टभवान् पूरयन्ति । यथा कश्चिद्भवनपत्यादिभ्यश्च्युत्वा पर्याप्तसञ्ज्ञिनरेषूत्पन्न एवमसौ भवनपत्यादिभ्यश्च्युत्वैकान्तरभवोत्पत्त्या चतस्रो वाराः पर्याप्तसञ्ज्ञिनरो जायते, ततोऽष्टभवानन्तरं तस्य पर्याप्तसंज्ञिनरस्य भवनपत्यादिषूत्पादाभावादष्टैव भवा भवन्ति । एवं पर्याप्तसंज्ञितिर्यग्विषयेऽपि भाव्यम् । तथा सप्तमपृथ्वीनारकाःसञ्ज्ञिपर्याप्ततिर्यक्षूत्पत्तिमाश्रित्य षड्भवपूरकाः, एकान्तरं चतुर्थवारायां सप्तमपृथिव्यां गमनासम्भवात । तथा पूर्णायुरुत्कृष्टायुः पुनः सप्तमपृथिवीनारकः स्वभवादारभ्य चतुर एव भवान् पर्याप्तसञ्ज्ञितिर्यक्षु भ्रमति, नाधिकान् । एतद्भवसंवेधकालस्याभ्यधिकषट्षष्टिसागरमितस्यातिक्रमप्रसङ्गात् ॥१७॥

पजसन्निनरे छभवा, गेविज्जाण य चउक्कदेवा य ।
चउणुत्तरा चउभवा, दु जहन्न दुहावि दु सवट्ठा ॥१८॥

---

१. '**मत्स्येष्वेवागमनात्**' इति पुस्तकान्तरे पाठः ।

अवचूरिः – पर्याप्तसञ्ज्ञिनरेषूत्कर्षेणोत्पत्तिमाश्रित्य ग्रैवेयकानतादिकल्पचतुष्कदेवाः स्वभवादारभ्य षड्भवपूरका भवन्ति । तथा चतुरनुत्तरविमानवासिसुराः स्वभवादारभ्य पर्याप्तसञ्ज्ञिनरेषूत्पद्यमानाश्चतुर्भवपूरकाः । '**दु जहन्न**' इति सर्वेषामप्येषां ग्रैवेयकानतादिकल्पचतुष्कानुत्तरचतुष्कसुराणां पर्याप्तनरेषूत्पद्यमानानां जघन्यतो द्वौ भवौ भवतः । '**दुहावि दु सवट्ठा**' इति जघन्यत उत्कर्षतश्च सर्वार्थसिद्धिसुराः पर्याप्तनरेषूत्पद्यमाना द्विभवा एवेति ॥१८॥

भूजलवणेसु दु भवा, दुहावि भवणवणजोइसदुकप्पा ।
अमियाउ तिरिनरे तह, मिह सन्नियरतिरिसन्निनरा ॥१९॥

अवचूरिः – पृथिव्यब्वनस्पतिकायिकेषूत्पद्यमाना जघन्यत उत्कर्षतोऽपि च भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्काः सौधर्मेशानकल्पद्वयदेवाश्च भवद्वयमेव पूरयन्ति, पृथ्व्यादिभ्य उद्धृत्य भवनपत्यादिषूत्पादाभावात् । तैजस्कायिकवायुकायिकयोस्तु देवगतिगमनासम्भवात्तद्विषयो भवसंवेधोऽत्र नाभिहितः । तथाऽमितायुष्केषु युगलिष्वित्यर्थः, तिर्यङ्नरेषूत्पद्यमानाः सञ्ज्यसञ्ज्ञितिर्यञ्चः सञ्ज्ञिनराश्च मिथः परस्परं द्विभवाः । तथाहि–सञ्ज्यसञ्ज्ञिरूपतिर्यञ्चो युगलिमनुष्येषु युगलितिर्यक्षु च तथा सञ्ज्ञिनरा युगलितिर्यक्षु (युगलि)मनुष्येषु चोत्पद्यमाना भवद्वितयमेव सम्पादयन्ति, नाधिकम्, युगलिभवादनन्तरं देवगतावेव गमनात् ॥१९॥

भूजलपवणग्गी मिह, वणा भुवाइसु वणेसु य भुवाई ।
पूरंति असंखभवे, वणा वणेसु य अणंतभवे ॥२०॥

अवचूरिः – भूजलपवनाग्निकायिका मिथोऽन्योन्यमेकान्तरभवग्रहणप्रकारेणासङ्ख्यातान् भवान् पूरयन्ति । यथा कश्चित्पृथ्वीकायिकोऽब्वाय्वग्निकायिकेष्वन्यतरस्मिन्नुत्पद्यते, ततः पुनः पृथिवीत्वेन ततः पुनस्तेषां विवक्षितेऽन्यतरस्मिन्नित्येवमप्कायिकाद्यन्यतरभवान्तरत्वेनैकान्तरं पृथ्वीकायिका उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयान् भवान् परिभ्रमन्ति, एवमप्कायिको

वायुकायिकोऽग्निकायिकश्च पृथिव्यादित्रयैकतरस्मिन्नुत्पद्यमानः पृथक्पृथगसङ्ख्येयान् भवान् भ्रमन्नवसेयः । '**वणा भुवाइसु**' इति वनस्पतिकायिकाः पृथिव्यप्तेजोवायुकायिकेष्वेकान्तरभवोत्पत्त्या प्रत्येकमुत्कर्षेणासङ्ख्यातान् भवान् पूरयन्ति । '**वणेसु य भुवाई**' इति वनस्पतिषु चैकान्तरमुत्पद्यमानाः पृथिव्यप्तेजोवायुकायिका उत्कर्षेण प्रत्येकमसङ्ख्येयान् भवान् पूरयन्ति । तथा वनस्पतयो वनस्पतिष्वेवोत्पद्यमाना उत्कर्षतोऽनन्तान् भवानिति ॥२०॥

पण पुढवाइसु विगला, विगलेसु भुवाइविगल संखभवे ।
गुरुआउतिभंगे पुण, भवट्ठ सव्वत्थ दु जहन्ना ॥२१॥

अवचूरिः – पञ्चसु पृथिव्यब्वाय्वग्निवनस्पतिकायिकेषु 'विगला' इति विकलेन्द्रिया द्वित्रिचतुरिन्द्रियलक्षणाः पृथक्पृथगेकान्तरमुत्पद्यमानाः पञ्चानामन्यतरस्मिन्नपि सङ्ख्येयान् भवान् पूरयन्ति । यथा द्वीन्द्रियः पृथिव्यां ततो द्वीन्द्रियस्ततः पुनः पृथिव्यामेवं सङ्ख्येयान् भवान् यावदुत्पद्यते, नाधिकान्, तथाभवभ्रमणस्वाभाव्यात् । एवमप्कायिकादिष्वपि त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियावपि द्वीन्द्रियवद्भावनीयौ । तथा विकलेषु द्वीन्द्रियादिरूपेष्वेकान्तरमुत्पद्यमानाः पञ्च पृथिवीकायिकादयो विकलेन्द्रियाश्च द्वीन्द्रियादयः सङ्ख्येयानेव भवानुत्कर्षेण भ्रमन्ति, विकलेषूत्पद्यमानानां पृथिव्यादीनां भावना पूर्ववत् । तथा द्वीन्द्रियस्त्रीन्दियेषूत्पन्नस्ततो द्वीन्द्रियेषु ततस्त्रीन्द्रियेष्वेवं तावदेकान्तरमुत्पद्यते, यावता सङ्ख्येया एव भवा भवन्ति । एवं द्वीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियेषूत्पद्यमानस्य । एवं द्वीन्द्रियोक्तयुक्त्यैव त्रीन्द्रियस्य द्वीन्द्रियचतुरिन्द्रययोरुत्पद्यमानस्य, चतुरिन्द्रियस्य तु द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिययोरुत्पद्यमानस्य वाच्यम् । तथा पूर्वप्रदर्शितचतुर्भङ्गीगते गुर्वायुरुपलक्षिते भङ्गत्रये सार्द्धगाथोक्तानामेषां पृथिव्यादीनां यथास्वमुत्पद्यमानानामुत्कर्षतोऽष्टौ भवा भवन्ति । यथा कश्चित्पृथिवीकायिक उत्कृष्टायुर्मृत्वोत्कृष्टायुरप्कायिकेषूत्पद्यते, एवमेकान्तरं वारचतुष्टयं सम्भवेऽष्टावेव भवा भवन्ति । तथोत्कृष्टायुः पृथ्वीकायिकोऽनुत्कृष्टायुरप्कायिकेष्वप्येवम् । तथाऽनुत्कृष्टायुः पृथिवीकायिक

उत्कृष्टायुरप्कायिकेष्वेवमेवाष्टभवपूरकः । एतदनुसारेण सर्वेऽपि भावनीयाः । '**दु जहन्ना**' इति एते सार्द्धगाथोक्ताः पृथ्व्यादयो यथोक्तप्रकारमुत्पद्यमाना-गुर्वायुरुपलक्षितभङ्गत्रये भवद्वये पर्यटन्ति ॥२१॥

मिह सन्नियरतिरिनरा, विगलभुवाइसु य नरतिरिसु एए ।
अट्ठभवा चउ भंगे, दुह पवणग्गिसु नरा दुभवा ॥२२॥

अवचूरिः – सञ्ज्यसञ्ज्ञिरूपास्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च युगलिवर्जा मिथः परस्परमुत्पद्यमाना आयुर्भङ्गचतुष्केऽप्येकान्तरं भवाष्टकं पर्यटन्ति । तथैत एव सञ्ज्यसञ्ज्ञितिर्यङ्मनुष्या विकलेषु पृथिव्यादिषु चोत्पद्यमानाश्चतुर्भङ्ग्या-मप्यष्टभवा भवन्ति । तथैते विकलपृथिव्यादयः सञ्ज्यसञ्ज्ञिनरतिर्यक्षूत्पद्यमाना अष्टौ भवान् भ्रमन्ति, नरतिर्यग्रूपाष्टमभवानन्तरं विकलपृथिव्याद्यन्यतर-विवक्षितभवेऽनुपपत्तेः । '**दुह**' इति जघन्यत उत्कर्षतश्च पवनाग्निषु नरा द्विभवाः, पवनाग्निभ्यामुद्धतस्य मनुष्येष्वेवागमनासम्भवात् ॥२२॥

अथ स्तुतिकृद्विवज्ञमिविस्तरमुपसञ्जिहीर्षुराह–

परतब्भवाउमाणा, इह पहु संवेहओऽणुबंधठिई ।
कित्तिउ विन्नविउमलं, चउभंगिजहन्नुक्कोस कमा ॥२३॥

अवचूरिः – परो विवक्षितभवपरावर्त्तविषयो भवः, '**तब्भव**' इति विवक्षित एव भवः, तयोरायूंषि आयुषी वा तत्प्रमाणकालमाश्रित्य, इह दुरन्तसंसारकान्तारान्तरे, हे प्रभो ! संवेधो विवक्षितभवाद्विवक्षितभवान्तरे पुनः पुनः परावर्त्तेन यथासम्भवमुत्पादः । अनुबन्धो विवक्षितपर्यायेणा-व्यवच्छिन्नेनावस्थानम् । ततः संवेधतो योऽनुबन्धस्तस्य स्थितिः । यथा पूर्वकोट्यायुर्नरस्य रत्नप्रभायामुत्कृष्टस्थितिनारकत्वेनोत्पद्यमानस्यानु-बन्धस्थितिरुत्कर्षतश्चतुष्पूर्वकोट्यधिकसागरोपमाणि, जघन्यतो दशवर्ष-सहस्राभ्यधिकपूर्वकोटिरिति ॥२३॥

श्री विजय... सूरि

इह कायठिईभमिओ, सामिय तुह दंसणं विणा बहुसो ।
दिट्ठोसि संपयं ता, अकायपयसंपयं देसु ॥२४॥

॥ इति श्रीकुलमण्डनसूरिविरचितं श्रीकायस्थितिस्तोत्रं समाप्तम्॥

अवचूरिः-इति पूर्वोक्तयुक्त्या कायस्थितिभ्रान्तः स्वामिन्! तव दर्शनं विना बहुशः, साम्प्रतं त्वं दृष्टोऽसि ततोऽकायाः सिद्धास्तत्पदसम्पदं दत्स्व ममेति शेषः ॥२४॥

॥ इति श्रीकायस्थितिस्तोत्रावचूरिः समाप्ता ॥

• • •

અજ્ઞાતકર્તૃક

શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વના રચયિતા અજ્ઞાત પૂર્વાચાર્ય છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂર્ણિ છે. આ બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

દિશાઓમાં જીવોનું અલ્પબહુત્વ -

(૧) સામાન્યથી જીવોનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ તથા વિશેષથી અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ -

દિશા	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
પશ્ચિમ	અલ્પ	આ જીવો પાણીમાં વધુ હોય છે. પશ્ચિમદિશામાં અસંખ્ય સૂર્યદ્વીપો અને ગૌતમદ્વીપ હોવાથી પાણી ઓછું છે. માટે આ જીવો પણ અલ્પ છે.

દિશા	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
પૂર્વ	વધુ	પશ્ચિમમાં જેટલા સૂર્યદ્વીપો છે તેટલા જ પૂર્વમાં ચંદ્રદ્વીપો છે. પૂર્વમાં ગૌતમદ્વીપ નથી. તેથી તેટલું પાણી વધુ છે. માટે આ જીવો પણ વધુ છે.
દક્ષિણ	વધુ	દક્ષિણમાં સૂર્યદ્વીપો, ચંદ્રદ્વીપો, ગૌતમદ્વીપ ન હોવાથી પાણી વધુ છે. માટે આ જીવો પણ વધુ છે.
ઉત્તર	વધુ	ઉત્તરમાં સંખ્યાતા કોટાકોટી યોજન પ્રમાણવાળુ માનસસરોવર હોવાથી પાણી વધુ છે. માટે આ જીવો પણ વધુ છે.

(૨) પૃથ્વીકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ -

દિશા	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
દક્ષિણ	અલ્પ	ઉત્તર કરતા દક્ષિણમાં ભવનપતિના ૪૦ લાખ ભવન વધુ હોવાથી પોલાણ વધુ છે. તેથી આ જીવો ઓછા છે.
ઉત્તર	વધુ	દક્ષિણ કરતા ઉત્તરમાં ભવનપતિના ૪૦ લાખ ભવન ઓછા હોવાથી પોલાણ નથી. તેથી આ જીવો વધુ છે.
પૂર્વ	વધુ	પૂર્વમાં ચંદ્રદ્વીપો હોવાથી આ જીવો વધુ છે.
પશ્ચિમ	વધુ	પશ્ચિમમાં સૂર્યદ્વીપો અને ગૌતમદ્વીપ હોવાથી આ જીવો વધુ છે.

(૩) તેઉકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ -

દિશા	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
દક્ષિણ-ઉત્તર	અલ્પ (પરસ્પર તુલ્ય)	ભરત-ઐરવતમાં યુગલિકકાળમાં તેઉકાય ન હોવાથી તેઓ અલ્પ છે. ભરત-ઐરવતમાં સમાન હોવાથી પરસ્પર તુલ્ય છે.
પૂર્વ	વધુ	ભરત-ઐરવતમાં તેઉકાય ક્યારેક હોય અને ક્યારેક યુગલિકકાળમાં ન હોય. પાંચ પૂર્વવિદેહમાં તો તેઉકાય હંમેશા હોય છે. તેથી તેઓ વધુ છે.
પશ્ચિમ	વધુ	પશ્ચિમમાં અધોગ્રામ છે. તે સમભૂતલથી ૧૦૦૦ યોજન નીચે છે. તેથી ભૂમિ વધુ હોવાથી તેઉકાય વધુ છે.

(૪) વાયુકાયનું દિશાઓમાં અલ્પબહુત્વ -

દિશા	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
પૂર્વ	અલ્પ	પૂર્વમાં પોલાણ ન હોવાથી વાયુકાય અલ્પ છે.
પશ્ચિમ	વધુ	પશ્ચિમમાં અધોગ્રામ હોવાથી પોલાણ છે. તેથી વાયુકાય વધુ છે.
ઉત્તર	વધુ	ઉત્તરમાં ભવનપતિના ભવનો વધુ હોવાથી પોલાણ વધુ છે. તેથી વાયુકાય વધુ છે.
દક્ષિણ	વધુ	ઉત્તર કરતા દક્ષિણમાં ભવનપતિના ૪૦ લાખ ભવનો વધુ હોવાથી તેટલું પોલાણ વધુ છે. તેથી વાયુકાય વધુ છે.

શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

● ● ●

अज्ञातकर्तृकम्

श्रीलघ्वल्पबहुत्वम्

सावचूरिकम्

अज्ञातकर्तृकम्

॥ श्रीलघ्वल्पबहुत्वम् ॥

॥ सावचूर्णिकम् ॥

पपुदउक्कमसो जीवा, जलवणविगला पणिंदिआ चेव ।
दउपूपासुं पुढवी, दउसम तेऊ पुपासु कमा ॥ १ ॥

पूपउदासुं वाऊ, सत्तण्ह जमुत्तरेण माणसरं ।
पच्छिम गोयमदीवो, अहगामा दाहिणे झुसिरं ॥ २ ॥

॥ इति दिक्चतुष्कजीवाल्पबहुत्ववाचकं गाथाद्वयम् ॥

अवचूरिः – गाथाद्वयव्याख्या यथा–'**पपुदउक्कमसो**' इति पश्चिमापूर्वादक्षिणोत्तरासु जीवाः क्रमेण सामान्यतः स्तोका बहवो बहुतरा बहुतमाः जलवनद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाश्चैव, सप्तानामप्यमीषां जले प्राचुर्यम्, जलं च पश्चिमायां स्तोकं रविद्वीपानामसङ्ख्यातानां गौतमद्वीपस्य च तत्र सद्भावात् । पूर्वस्यां जलं ततो भूरि, यतो यावन्तो रविद्वीपाः पश्चिमायां तावन्तश्चन्द्रद्वीपाः पूर्वस्यां सन्ति, तथापि पूर्वस्यां गौतमद्वीपो नास्तीति तत्र जलप्राचुर्यम्, ततः सप्तापि तत्र प्रचुराः । दक्षिणस्यां ततः प्रचुरतरं जलम्, तत्र रविचन्द्रगौतमद्वीपानामभावात् । उदीच्यां प्रचुरतमं जलम्, तत्र मानससरसः सङ्ख्येययोजनकोटाकोटीप्रमाणस्य सद्भावात्, अतस्ते तत्र भूरितमाः । '**दउपूपासुं पुढवी**' इति याम्योत्तरपूर्वपश्चिमासु पृथ्वीकायिकाः क्रमेण प्रवर्द्धमानाः । तत्र याम्यायां चत्वारिंशल्लक्षभवनाधिक्यसद्भावात् प्रचुरं शुषिरमिति पृथ्वीजीवाः

स्तोकाः । कौबेर्यां तावत्प्रमाणभवनानामभावाच्छुषिराभावेन पृथ्वीजीवाः प्रचुरतराः । पूर्वस्यां प्रचुरतराः पृथिवीजीवाश्चन्द्रद्वीपानां तत्र सद्भावात् । पश्चिमायां प्रचुरतमाः पृथ्वीकायिकाः सूर्यद्वीपानां गौतमद्वीपस्य च तत्र सद्भावात् । '**दउसम तेऊ पुपासु कमा**' इति दक्षिणस्यामुत्तरस्यां च समौ तेजस्कायिकौ भरतैरवतानां तुल्यत्वात्, तेषु हि कदाचित्तेजस्कायिकानां सद्भावः कदाचिच्च युगलधार्मिकादिकालेऽभावः स्याद्बादराणामत-स्तुल्यता द्वयोरपि दिशोः । पूर्वस्यां बहुतरास्तेजस्कायिकाः पूर्वविदेहादिषु पञ्चसु सदैव तत्सद्भावात् । पश्चिमायां बहुतमा अधोग्रामाणां तत्र सद्भावात्, सहस्रयोजनावगाहित्वेन सर्वतो भूमेः प्राचुर्येण ग्रामाणां प्राचुर्यात्तेजसः प्राचुर्यम् ॥१॥ '**पूपउदासुं वाऊ**' इति पूर्वस्यां वायुरल्पः शुषिराभावात् । पश्चिमायां बह्वधोग्रामसद्भावे शुषिरसद्भावात् बहुतरो वायुः । उत्तरस्यां भवनानां प्राचुर्येण शुषिरप्राचुर्याद्वायोरपि प्राचुर्यम् । दक्षिणस्यां चत्वारिंशल्लक्ष-भवनाधिक्येन शुषिरप्राचुर्याद्बहुतमो वायुः ॥२॥ इति शम् ।

॥ इति श्रीलघ्वल्पबहुत्वावचूर्णिः समाप्ता ॥

●●●

શ્રીધર્મઘોષસૂરિ વિરચિત

શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીધર્મઘોષસૂરિ મહારાજે શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવની રચના કરેલ છે. તેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

દેવલોકમાં સામાન્યથી ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

દેવો	ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ
ભવનપતિ	૭ હાથ
વ્યંતર	૭ હાથ
જ્યોતિષ	૭ હાથ
૧લો-૨જો દેવલોક	૭ હાથ
૩જો-૪થો દેવલોક	૬ હાથ
૫મો-૬ઠ્ઠો દેવલોક	૫ હાથ
૭મો-૮મો દેવલોક	૪ હાથ
૯મા થી ૧૨મો દેવલોક	૩ હાથ
નવ ગ્રૈવેયક	૨ હાથ
પાંચ અનુત્તર	૧ હાથ

દેવલોકમાં વિશેષથી (સ્થિતિ પ્રમાણે) ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

૩જો-૪થો દેવલોક, ૫મો-૬ઠ્ઠો દેવલોક, ૭મો-૮મો દેવલોક, ૯મા થી ૧૨મો દેવલોક, ૯ ગ્રૈવેયક, ૫ અનુત્તર - આ ૬ સ્થાનોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી જઘન્ય સ્થિતિ બાદ કરવી. જે જવાબ આવે તેમાંથી ૧ બાદ કરવો. જે જવાબ આવે તેને એક હાથના અગિયારિયા ૧૧ ભાગમાંથી બાદ કરવો. જે જવાબ આવે તેને ૧૧ થી ભાગવો. જે જવાબ આવે તે ૧ હાથના અગિયારિયા ભાગ છે. તેને પૂર્વના દેવલોકના ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણમાંથી બાદ કરવો. જે જવાબ આવે તે તે દેવલોકના જઘન્ય સ્થિતિ + ૧ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું શરીરપ્રમાણ છે. ત્યારપછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી ૧-૧ સાગરોપમની વૃદ્ધિએ શરીરપ્રમાણમાંથી $\frac{૧}{૧૧}$ - $\frac{૧}{૧૧}$ ભાગ ઘટાડવો. એમ તે તે દેવલોકના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોની અવગાહના સુધી જાણવું.

(૧) = તે તે દેવલોકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

(૨) = તે તે દેવલોકની જઘન્ય સ્થિતિ

(૩) = (૧) – (૨)

(૪) = (૩) – ૧

(૫) = ૧૧ – (૪)

(૬) = (૫) ÷ ૧૧

(૭) = પૂર્વના દેવલોકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ

(૮) = (૭) – (૬)

= તે દેવલોકના જઘન્ય સ્થિતિ + ૧ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું શરીરપ્રમાણ છે.

ત્યાર પછી ૧-૧ સાગરોપમની વૃદ્ધિએ શરીરપ્રમાણમાંથી $\frac{૧}{૧૧}$ - $\frac{૧}{૧૧}$ ભાગ ઘટાડવો.

દા.ત. (૧) = ૩જા-૪થા દેવલોકની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ = ૭ સાગરોપમ (સાધિકની વિવક્ષા નથી કરી)

(૨) = ૩જા-૪થા દેવલોકની જઘન્યસ્થિતિ = ૨ સાગરોપમ (સાધિકની વિવક્ષા નથી કરી)

(૩) = ૭ − ૨ = ૫

(૪) = ૫ − ૧ = ૪

(૫) = ૧૧ − ૪ = ૭

(૬) = ૭ ÷ ૧૧ = $\frac{૭}{૧૧}$

(૭) = પૂર્વનાં દેવલોક (૧લા-૨જા દેવલોક)નું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૭ હાથ.

(૮) = ૭ − $\frac{૭}{૧૧}$ = ૬ $\frac{૪}{૧૧}$

∴ ૩જા-૪થા દેવલોકમાં ૨ + ૧ = ૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬ $\frac{૪}{૧૧}$ હાથ.

૩જા-૪થા દેવલોકમાં ૪ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬$\frac{૩}{૧૧}$ હાથ.

૩જા-૪થા દેવલોકમાં ૫ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬$\frac{૨}{૧૧}$ હાથ.

૩જા-૪થા દેવલોકમાં ૬ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬$\frac{૧}{૧૧}$ હાથ.

૩જા-૪થા દેવલોકમાં ૭ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬ હાથ.

દેવલોક	સ્થિતિ (સાગરોપમ)	ઉત્કૃષ્ટ શરીર-પ્રમાણ (હાથ)
૧લો-૨જો	૨	૭
૩જો-૪થો	૨	૭
	૩	૬$\frac{૪}{૧૧}$
	૪	૬$\frac{૩}{૧૧}$
	૫	૬$\frac{૨}{૧૧}$
	૬	૬$\frac{૧}{૧૧}$
	૭	૬
૫મો-૬ઠ્ઠો	૭	૬
	૮	૫$\frac{૬}{૧૧}$
	૯	૫$\frac{૫}{૧૧}$

દેવલોક	સ્થિતિ (સાગરોપમ)	ઉત્કૃષ્ટ શરીર-પ્રમાણ (હાથ)
	૧૦	૫ $\frac{૪}{૧૧}$
	૧૧	૫ $\frac{૩}{૧૧}$
	૧૨	૫ $\frac{૨}{૧૧}$
	૧૩	૫ $\frac{૧}{૧૧}$
	૧૪	૫
૭મો-૮મો	૧૪	૫
	૧૫	૪ $\frac{૩}{૧૧}$
	૧૬	૪ $\frac{૨}{૧૧}$
	૧૭	૪ $\frac{૧}{૧૧}$
	૧૮	૪
૯મા થી ૧૨મો	૧૮	૪
	૧૯	૩ $\frac{૩}{૧૧}$
	૨૦	૩ $\frac{૨}{૧૧}$
	૨૧	૩ $\frac{૧}{૧૧}$
	૨૨	૩
૯ ગ્રૈવેયક	૨૨	૩

દેવલોક	સ્થિતિ (સાગરોપમ)	ઉત્કૃષ્ટ શરીર-પ્રમાણ (હાથ)
	૨૩	$૨\frac{૮}{૧૧}$
	૨૪	$૨\frac{૭}{૧૧}$
	૨૫	$૨\frac{૬}{૧૧}$
	૨૬	$૨\frac{૫}{૧૧}$
	૨૭	$૨\frac{૪}{૧૧}$
	૨૮	$૨\frac{૩}{૧૧}$
	૨૯	$૨\frac{૨}{૧૧}$
	૩૦	$૨\frac{૧}{૧૧}$
	૩૧	૨
૫ અનુત્તર	૩૧	૨
	૩૨	$૧\frac{૧}{૧૧}$
	૩૩	૧

બધા દેવોનું જઘન્ય શરીરપ્રમાણ અંગુલ/અસંખ્ય છે. તે શરૂઆતમાં હોય છે.

નરકમાં સામાન્યથી ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

નરક	ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ		
	(ધનુષ્ય)	(હાથ)	(અંગુલ)
૧લી	૭	૩	૬
૨જી	૧૫	૨	૧૨
૩જી	૩૧	૧	૦
૪થી	૬૨	૨	૦
૫મી	૧૨૫	૦	૦
૬ઠ્ઠી	૨૫૦	૦	૦
૭મી	૫૦૦	૦	૦

પૂર્વ-પૂર્વ નરકના ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ કરતા પછી-પછીની નરકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ બમણું છે.

નરકમાં વિશેષથી (દરેક પ્રતરે) ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

૧લી નરકના ૧લા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ ૩ હાથ છે. દરેક નરકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ તેના છેલ્લા પ્રતરમાં હોય છે. પૂર્વ-પૂર્વ નરકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ એ પછી-પછીની નરકના ૧લા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ છે. દરેક નરકના છેલ્લા પ્રતરના ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણમાંથી પહેલા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ બાદ કરી તેને ૧ ન્યૂન પોતાના પ્રતરોની સંખ્યાથી ભાગતા દરેક પ્રતરે થતી શરીર-પ્રમાણની વૃદ્ધિ આવે છે. તેને પૂર્વ-પૂર્વના પ્રતરના ઉત્કૃષ્ટ શરીર-પ્રમાણમાં ઉમેરતા પછી-પછીના પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ આવે.

(૧) = તે નરકના છેલ્લા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ

(૨) = તે નરકના પહેલા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ

= પૂર્વની નરકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ.

(૩) = (૧) – (૨)

(૪) = તે નરકના પ્રતરો.

(૫) = (૪) – ૧

(૬) = (૩) ÷ (૫)

= તે નરકના દરેક પ્રતરે થતી શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ.

તેને તે નરકના પૂર્વ-પૂર્વ પ્રતરના ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણમાં ઉમેરતા પછી પછીના પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ આવે.

દા.ત. ૧લી નરકનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૭ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૬ અંગુલ.

∴ (૧) = ૧લી નરકના છેલ્લા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૭ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૬ અંગુલ.

(૨) = ૧લી નરકના પહેલા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૩ હાથ.

(૩) = ૭ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૬ અંગુલ – ૩ હાથ = ૭ ધનુષ્ય ૬ અંગુલ.

(૪) = ૧લી નરકના પ્રતર = ૧૩

(૫) = ૧૩ – ૧ = ૧૨

(૬) = $\frac{\text{૭ ધનુષ્ય ૬ અંગુલ}}{\text{૧૨}} = \frac{(\text{૭} \times \text{૯૬}) \quad \text{૬}}{\text{૧૨}}$ અંગુલ.

(∵ ૧ ધનુષ્ય = ૯૬ અંગુલ)

= $\frac{\text{૬૭૨} + \text{૬}}{\text{૧૨}}$ અંગુલ.

= $\frac{\text{૬૭૮}}{\text{૧૨}}$ અંગુલ = ૫૬$\frac{\text{૧}}{\text{૨}}$ અંગુલ.

= ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ. (∵ ૨૪ અંગુલ = ૧ હાથ)

૧લી નરકના ૨જા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૩ હાથ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૫ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૧ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૩જા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૧ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૧ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૧૭ અંગુલ.

૧લી નરકના ૪થા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૧ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૧૭ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૧ ધનુષ્ય ૫ હાથ ૨૫$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૨ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૧$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૫મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૨ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૧$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૨ ધનુષ્ય ૪ હાથ ૧૦ અંગુલ.

= ૩ ધનુષ્ય ૧૦ અંગુલ.

૧લી નરકના ૬ઠ્ઠા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૩ ધનુષ્ય ૧૦ અંગુલ + ૨ હાથ $૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૩ ધનુષ્ય ૨ હાથ $૧૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૭મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૩ ધનુષ્ય ૨ હાથ $૧૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ $૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૩ ધનુષ્ય ૪ હાથ ૨૭ અંગુલ.

= ૪ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૩ અંગુલ.

૧લી નરકના ૮મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૪ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૩ અંગુલ + ૨ હાથ $૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૪ ધનુષ્ય ૩ હાથ $૧૧\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૯મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૪ ધનુષ્ય ૩ હાથ $૧૧\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ $૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૪ ધનુષ્ય ૫ હાથ ૨૦ અંગુલ.

= ૫ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૨૦ અંગુલ.

૧લી નરકના ૧૦મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૫ ધનુષ્ય ૧ હાથ ૨૦ અંગુલ + ૨ હાથ $૮\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૫ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૨૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૫ ધનુષ્ય ૪ હાથ ૪$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૬ ધનુષ્ય ૪$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૧૧મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬ ધનુષ્ય ૪$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૬ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૧૩ અંગુલ.

૧લી નરકના ૧૨મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૬ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૧૩ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૬ ધનુષ્ય ૪ હાથ ૨૧$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૭ ધનુષ્ય ૨૧$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૧લી નરકના ૧૩મા પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ = ૭ ધનુષ્ય ૨૧$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ + ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

= ૭ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૩૦ અંગુલ.

= ૭ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૬ અંગુલ.

આ જ રીતે શેષ નરકોમાં દરેક પ્રતરે થતી શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ અને દરેક પ્રતરનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ લાવવું.

૧લી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૨ હાથ ૮$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૨જી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૩ હાથ ૩ અંગુલ.

૩જી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૭ હાથ ૧૯$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ = ૧ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૧૯$\frac{૧}{૨}$ અંગુલ.

૪થી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૨૦ હાથ ૨૦ અંગુલ = ૫ ધનુષ્ય ૨૦ અંગુલ.

૫મી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૬૨ હાથ ૧૨ અંગુલ = ૧૫ ધનુષ્ય ૨ હાથ ૧૨ અંગુલ.

૬ઠ્ઠી નરકમાં દરેક પ્રતરે શરીરપ્રમાણની વૃદ્ધિ = ૨૫૦ હાથ = ૬૨ ધનુષ્ય ૨ હાથ.

નરક	પ્રતર	શરીરપ્રમાણ		
		(ધનુષ્ય)	(હાથ)	(અંગુલ)
૧લી	૧લુ	૦	૩	૦
	૨જુ	૧	૧	૮$\frac{૧}{૨}$
	૩જુ	૧	૩	૧૭

નરક	પ્રતર	શરીરપ્રમાણ (ધનુષ્ય)	(હાથ)	(અંગુલ)
	૪થુ	૨	૨	૧ ૧/૨
	૫મુ	૩	૦	૧૦
	૬ઠુ	૩	૨	૧૮ ૧/૨
	૭મુ	૪	૧	૩
	૮મુ	૪	૩	૧૧ ૧/૨
	૯મુ	૫	૧	૨૦
	૧૦મુ	૬	૦	૪ ૧/૨
	૧૧મુ	૬	૨	૧૩
	૧૨મુ	૭	૦	૨૧ ૧/૨
	૧૩મુ	૭	૩	૬
૨જી	૧લુ	૭	૩	૬
	૨જુ	૮	૨	૯
	૩જુ	૯	૧	૧૨
	૪થુ	૧૦	૦	૧૫
	૫મુ	૧૦	૩	૧૮
	૬ઠુ	૧૧	૨	૨૧
	૭મુ	૧૨	૨	૦
	૮મુ	૧૩	૧	૩

નરક	પ્રતર	શરીરપ્રમાણ		
		(ધનુષ્ય)	(હાથ)	(અંગુલ)
	૯મુ	૧૪	૦	૬
	૧૦મુ	૧૪	૩	૯
	૧૧મુ	૧૫	૨	૧૨
૩જી	૧લુ	૧૫	૨	૧૨
	૨જુ	૧૭	૨	૭$\frac{૧}{૨}$
	૩જુ	૧૯	૨	૩
	૪થુ	૨૧	૧	૨૨$\frac{૧}{૨}$
	૫મુ	૨૩	૧	૧૮
	૬ઠ્ઠુ	૨૫	૧	૧૩$\frac{૧}{૨}$
	૭મુ	૨૭	૧	૯
	૮મુ	૨૯	૧	૪$\frac{૧}{૨}$
	૯મુ	૩૧	૧	૦
૪થી	૧લુ	૩૧	૧	૦
	૨જુ	૩૬	૧	૨૦
	૩જુ	૪૧	૨	૧૬
	૪થુ	૪૬	૩	૧૨
	૫મુ	૫૨	૦	૮
	૬ઠ્ઠુ	૫૭	૧	૪
	૭મુ	૬૨	૨	૦

નરક	પ્રતર	શરીરપ્રમાણ		
		(ધનુષ્ય)	(હાથ)	(અંગુલ)
૫મી	૧લુ	૬૨	૨	૦
	૨જુ	૭૮	૦	૧૨
	૩જુ	૯૩	૩	૦
	૪થુ	૧૦૯	૧	૧૨
	૫મુ	૧૨૫	૦	૦
૬ઠ્ઠી	૧લુ	૧૨૫	૦	૦
	૨જુ	૧૮૭	૨	૦
	૩જુ	૨૫૦	૦	૦
૭મી	૧લુ	૫૦૦	૦	૦

બધા નારકીઓનું જઘન્ય શરીરપ્રમાણ અંગુલ/અસંખ્ય છે. તે શરૂઆતમાં હોય છે.

મનુષ્યનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

મનુષ્ય	શરીરપ્રમાણ	
	જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
ગર્ભજ	અંગુલ/અસંખ્ય	૩ ગાઉ
સંમૂર્ચ્છિમ	અંગુલ/અસંખ્ય	અંગુલ/અસંખ્ય

તિર્યંચનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ -

જીવો	ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ
પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય	અંગુલ/અસંખ્ય
પર્યાપ્તા અપ્કાય	અંગુલ/અસંખ્ય

જીવો	ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ
પર્યાપ્તા તેઉકાય	અંગુલ/અસંખ્ય
પર્યાપ્તા વાયુકાય	અંગુલ/અસંખ્ય
પર્યાપ્તા સાધારણ વનસ્પતિકાય	અંગુલ/અસંખ્ય
પર્યાપ્તા પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	સાધિક ૧,૦૦૦ યોજન
પર્યાપ્તા બેઈન્દ્રિય (શંખ વગેરે)	૧૨ યોજન
પર્યાપ્તા તેઈન્દ્રિય (ગુલ્મિ વગેરે)	૩ ગાઉ
પર્યાપ્તા ચઉરિન્દ્રિય (ભમરા વગેરે)	૧ યોજન
પર્યાપ્તા ગર્ભજ જલચર	૧,૦૦૦ યોજન
પર્યાપ્તા ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ	૧,૦૦૦ યોજન
પર્યાપ્તા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ	૨ થી ૯ ગાઉ
પર્યાપ્તા ગર્ભજ ચતુષ્પદ	૬ ગાઉ
પર્યાપ્તા ગર્ભજ ખેચર	૨ થી ૯ ધનુષ્ય
પર્યાપ્તા સંમૂચ્છિમ જલચર	૧,૦૦૦ યોજન
પર્યાપ્તા સંમૂચ્છિમ ઉરપરિસર્પ	૨ થી ૯ યોજન
પર્યાપ્તા સંમૂચ્છિમ ભુજપરિસર્પ	૨ થી ૯ યોજન□
પર્યાપ્તા સંમૂચ્છિમ ચતુષ્પદ	૨ થી ૯ ગાઉ
પર્યાપ્તા સંમૂચ્છિમ ખેચર	૨ થી ૯ ધનુષ્ય

□ જીવવિચાર અને સંગ્રહણીસૂત્રમાં સંમૂચ્છિમ ભુજપરિસર્પનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ ૨ થી ૯ ધનુષ્ય કહ્યું છે.

ઉપર કહ્યું તે બધા પર્યાપ્તા જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ છે. બધા પર્યાપ્તા જીવોનું જઘન્ય શરીરપ્રમાણ અંગુલ/અસંખ્ય છે. તે લબ્ધિપર્યાપ્તા જીવોને શરૂઆતમાં હોય છે. અપર્યાપ્તા જીવોનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ અંગુલ/અસંખ્ય છે.

ઉપર કહ્યું તે બધા જીવોના સ્વાભાવિક શરીરનું પ્રમાણ છે.

ઉત્તરવૈક્રિયશરીર - કાર્યપ્રસંગે દેવતા, નારકી, વૈક્રિય લબ્ધિવાળા મનુષ્ય - પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ - પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય પોતાના મૂળ શરીરથી જુદુ વૈક્રિય શરીર બનાવે તેને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર કહેવાય છે.

જીવો	**ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ**
નારકી	૧,૦૦૦ યોજન (મૂળ શરીરથી બમણું)
દેવ (ગ્રૈવેયક-અનુત્તર વિના)	૧ લાખ યોજન
મનુષ્ય	૧ લાખ યોજન[Δ]
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ	૨ થી ૯ ગાઉ[⊗]
પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય	અંગુલ/અસંખ્ય

બધા જીવોને ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું જઘન્ય પ્રમાણ અંગુલ/સંખ્યાત છે. પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયને ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું

Δ **જીવવિચાર, બૃહત્સંગ્રહણિ** વગેરેમાં મનુષ્યના ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ સાધિક લાખ યોજન કહ્યું છે.

⊗ **જીવવિચાર, બૃહત્સંગ્રહણિ** વગેરેમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના ઉત્તરવૈક્રિય-શરીરનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ ૨૦૦ થી ૯૦૦ યોજન કહ્યું છે.

જઘન્ય પ્રમાણ અંગુલ/અસંખ્ય છે. ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનું જઘન્ય પ્રમાણ શરૂઆતમાં હોય છે.

એકેન્દ્રિયના શરીરપ્રમાણનું અલ્પબહુત્વ -

ક્રમ	જીવો	શરીરપ્રમાણ	અલ્પબહુત્વ
૧	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદ	જઘન્ય	અંગુલ/અસંખ્ય
૨	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વાયુકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૩	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેઉકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૪	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ અપ્કાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૫	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૬	અપર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૭	અપર્યાપ્તા બાદર તેઉકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૮	અપર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૯	અપર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૧૦	અપર્યાપ્તા બાદર નિગોદ	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૧૧	અપર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	જઘન્ય	તુલ્ય
૧૨	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદ	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૧૩	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૧૪	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક

ક્રમ	જીવો	શરીરપ્રમાણ	અલ્પબહુત્વ
૧૫	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વાયુકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૧૬	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૧૭	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૧૮	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેઉકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૧૯	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૦	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૧	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ અપ્કાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૨૨	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૩	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૪	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૨૫	અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૬	પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૭	પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૨૮	અપર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૨૯	પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૦	પર્યાપ્તા બાદર તેઉકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૩૧	અપર્યાપ્તા બાદર તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૨	પર્યાપ્તા બાદર તેઉકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક

ક્રમ	જીવો	શરીરપ્રમાણ	અલ્પબહુત્વ
૩૩	પર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૩૪	અપર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૫	પર્યાપ્તા બાદર અપ્કાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૬	પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૩૭	અપર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૮	પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૩૯	પર્યાપ્તા બાદર નિગોદ	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૪૦	અપર્યાપ્તા બાદર નિગોદ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૪૧	પર્યાપ્તા બાદર નિગોદ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક
૪૨	પર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ
૪૩	અપર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અસંખ્યગુણ
૪૪	પર્યાપ્તા બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય	ઉત્કૃષ્ટ	અસંખ્યગુણ

શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

श्रीतपागच्छभट्टारकश्रीमद्धर्मघोषसूरिपादप्रणीतः

श्रीदेहस्थितिस्तवः

॥ अर्हम् ॥

॥ प्रस्तावना ॥

इह हि करालकलिकालानुभावानुसमयविघटमानबुद्धिबलमवलोक्य श्रीमज्जिनागमरहस्यावगमाभिलाषोल्लसितामलसरलहृदाशयानां सङ्क्षिप्तरुचीनां भव्याङ्गिनामुपकृतिं कर्तुकामा आचार्याः श्रीजीवाभिगमप्रज्ञापनोपाङ्गादित उद्धृत्य श्रीदेहस्थितिस्तवनामधेयं प्रकीर्णकमिदं प्राकृतभाषया रचितवन्तः ।

अस्मिन्प्रकरणे प्रकरणकाराः सुरनारकादित आरभ्य स्थूलसूक्ष्मैकेन्द्रियपर्यन्तानां सर्वजीवानां सञ्ज्ञ्यसञ्ज्ञिसम्मूर्च्छिमानामुत्तरवैक्रियशरीरसम्पादनलब्धिमतां च जघन्योत्कृष्टदेहप्रमाणं प्रपञ्चितवन्तः ।

स्तवस्यास्य के प्रणेतार इति बुभुत्सायां प्रवृत्तायाम्-स्तवस्यास्य प्रथमगाथान्तःपातिपूर्वार्द्धोल्लेखस्य श्रीकालसप्ततिकोक्तयुक्त्या श्रीतपोगच्छगगनाङ्गणगभस्तिमालिश्रीमद्धर्म्मघोषसूरिपादा एवेति निर्णीयते । एते चारित्रिचक्रचूडामणयः कदा कतमं भूमण्डलं मण्डयामासुरेतत्सम्बन्धिनिश्चयस्तु श्रीलोकनालिकाद्वात्रिंशिकाप्रस्तावनायां कृतोऽस्त्यस्माभिरतस्तज्जिज्ञासुना सैवावलोकनीया । अस्य चैकं पुस्तकं विश्वविख्यातकीर्त्तिकौमुदीकानां श्रीमद्विजयानन्दसूरीणामन्तिषत्प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादानां पुस्तकालयतः समासादितम् । एतदाधारेणैव संशोधयता मया क्वापि यत्र स्खलनं कृतं भवेत्तत्र संशोधनीयं विद्वद्वर्यैरित्यभ्यर्थयते -

प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादसेवाहेवाकः
चतुरविजयो मुनिः
(सुरत)

श्रीतपागच्छभट्टारकश्रीमद्धर्मघोषसूरिपादप्रणीतः

॥ श्रीदेहस्थितिस्तवः ॥

देविंदमहिअ सामिअ, वरविज्जाणंदधम्मकित्ति मह ।
अवधारय जह भमिओ, अफलतणू जिणअसेवाए ॥ १ ॥

ईसाणंतसुरेसु अ, सगहत्थतणू इक्किक्क हाणि तओ ।
चउछअडबारसमकप्पुवरिमगेविज्जसव्वट्ठे ॥ २ ॥

गुरुलहुठिईइ विवरे, इगउणिएगारभत्तिगारंऽसे ।
पुव्वतणूचयठिअसेसिगाहिहाणि पइअयर तणू ॥ ३ ॥

तिगेअडपनरिगुणीसतेवीस दुतीसाइसागराउतणू ।
छक्कराइ कमूणा चउ, छतित्तिगऽट्ठिगइगारंसा ॥ ४ ॥

□ कोष्टकेऽस्मिन्सुधर्मादिदेवानां देहमानं निर्णीतम् ।

सागरोपमाः	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
हस्ताः	७	६	६	६	६	६	५	५	५	५	५	५	५	४	४	४
हस्तभागाः	०	४	३	२	१	०	६	५	४	३	२	१	०	३	२	१
छेदाः	०	११	११	११	११	०	११	११	११	११	११	११	०	११	११	११
सागरोपमाः	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३
हस्ताः	४	३	३	३	३	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१
हस्तभागाः	०	३	२	१	०	८	७	६	५	४	३	२	१	०	१	०
छेदाः	०	११	११	११	०	११	११	११	११	११	११	११	११	०	११	०

सत्तधणुतिकरछंगुल-रयणाइतणू अहो दुदुगुणातो ।
उवरि गुरू हिट्ठि लहू, तिकराईए पढमपयरे ॥ ५ ॥

बिअपयराइ करंगुल-दुसड्ढअड[1] तितिग[2] सगगुणीसड्ढं[3] ।
वीसा[4] वीस बिसट्ठी[5] बार खिवे करदुसयपन्ना[6] ॥ ६ ॥

लहु सुज्झनिरयतणुठिइ, इगूणनियपयरभइअलद्धं वा ।
बिअपयराइसु वुड्ढी, पयरगुणा लहुआ जिट्ठा[7] ॥ ७ ॥

---

१. क-२, अं-८ $^{१}/_{२}$ । २. क-३, अं-३ । ३. क-७, अं-१९ $^{१}/_{२}$ । ४. क-२०, अं-२० । ५. क-६२, अं-१२ । ६. क-२५० ।

७. अस्मिन्कोष्टके रत्नप्रभादिनारकाणां देहमानं प्रकटितम् ।

रत्नप्रभा

प्रतर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुष्य	०	१	१	२	३	३	४	४	५	६	६	७	७
हस्त	३	१	३	२	०	२	१	३	१	०	२	०	३
अङ्गुल	०	८½	१७	१½	१०	१८½	३	११½	२०	४½	१३	२१½	६

शर्कराप्रभा

प्रतर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
धनुष्य	७	८	९	१०	१०	११	१२	१३	१४	१४	१५
हस्त	३	२	१	०	३	२	२	१	०	३	२
अङ्गुल	६	९	१२	१५	१८	२१	०	३	६	९	१२

वालुकाप्रभा

प्रतर	१	२	३	४	५	६	७	८	९
धनुष्य	१५	१७	१९	२१	२३	२५	२७	२९	३१
हस्त	२	२	२	१	१	१	१	१	१
अङ्गुल	१२	७½	३	२२½	१८	१३½	९	४½	०

जोअण बार बिइंदिअ, पजसंखे[1] तिइंदि गुम्मि कोसतिगं ।
चउरिंदि भमरु जोअण, सन्निअरखगा धणुपुहुत्तं ॥ ८ ॥

गब्भभुयमुच्छ[2]चउपय, कोसपहुत्तियरचउपय छक्कोसा ।
मुच्छुरगभुअग जोअणपुहुत्त गब्भयनर तिकोसा ॥ ९ ॥

सन्निअरमच्छगब्भय-उरगा जोअणसहस्स तरु अहिअं ।
को[3]सपुहुत्तं तिरिए, तणूत्तरविउव्वि उक्कोसा ॥ १० ॥

पङ्कप्रभा

प्रतर	१	२	३	४	५	६	७
धनुष्य	३१	३६	४१	४६	५२	५७	६२
हस्त	१	१	२	३	०	१	२
अङ्गुल	०	२०	१६	१२	८	४	०

धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा

प्रतर	१	२	३	४	५	प्रतर	१	२	३	प्रतर	१
धनुष्य	६२	७८	९३	१०९	१२५	धनुष्य	१२५	१८७	२५०	धनुष्य	५००
हस्त	२	०	३	१	०	हस्त	०	२	०	हस्त	०
अङ्गुल	०	१२	०	१२	०	अङ्गुल	०	०	०	अङ्गुल	०

१. पर्याप्तशङ्खस्योत्कृष्टावगाहना । अपर्याप्तानां तु सर्वेषां जघन्योत्कृष्टयो र्द्वयोरप्यवगाहनयोरङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रत्वेन वक्ष्यमाणत्वात् । एवमन्यत्राऽपि पर्याप्तविशेषणं ज्ञेयम् ॥८॥

२. गर्भजभुजगानां प्रोक्तत्वादत्र भुजगा अपि सम्मूर्च्छिमा ज्ञेयाः ॥ ९ ॥

३. क्रोशपृथक्त्वमेव ॥ १० ॥

[१]निरय गुरु सतणुदुगुणा, दुहावि अंगुलअसंखभागऽनिले ।
गेविज्जणुत्तर विणा, गुरु जोअणलक्ख सुरनरए ॥ ११ ॥

[२]अपज दुहा पज लहुतणु, सव्वत्थवि मुच्छनर लहुगुरूवि ।
अपरित्तिगिंदिपजतणु, गुरूवि अंगुलअसंखंसो ॥ १२ ॥

[३]सुहुमापज्जनिगोए, लहुतणु अंगुलअसंखभागि तओ ।
नवसु असंखगुणा, सुहुमअपजपवणग्गिजलमहिसु ॥ १३ ॥

[४]थूलअपजानिलानल-जलभूऽणंतेसु तस्समपरित्ते ।
सुहुमनिगोए पजलहु-असंख अपजपजगुरु अहिआ ॥ १४ ॥

सुहुमानिलपजलहुतणु-अपजपजुक्कोसतणु विसेसहिआ ।
सुहुमग्गिपज्जलहुतणु, असंख अपजपजगुरु अहिआ ॥ १५ ॥

इह सुहुमजले तह, सुहुमपुढविथूलानिले अ थूलग्गी ।
थूलजले थूलमही, थूलनिगोए अ तणुमाणं ॥१६॥

---

१. यथा सप्तमनरकपृथिव्यां (१०००) धनूंषि गुरुरित्यन्यास्वपि द्विगुणत्वम्। ग्रैवेयकाऽनुत्तरेषु, उत्तरवैक्रियस्याऽसद्भावात्। 'नरए' इति-नरेषु, नरकेषु पुरा प्रोक्तत्वात् ॥ ११ ॥

२. अपर्याप्तेषु पूर्वोक्तेष्वनुक्तेषु च द्विधा, जघन्योत्कृष्टभेदादङ्गुलाऽसङ्ख्येयांशः । पर्याप्तेषु लघ्वी (तनूः) सर्वत्रापि गतिचतुष्टयसर्वभेदेष्वङ्गुलासङ्ख्येयांशः । सा च लब्धिपर्याप्तानां प्रारम्भे सम्भाव्यते । प्रत्येकतरून् विना शेषैकेन्द्रियभेदेषु सर्वेषु पर्याप्तेषु गुरुरपि अङ्गुलाऽसङ्ख्याततमांशः । अपिशब्दाल्लघ्व्यपि ॥ १२ ॥

३. द्वादशगाथायां सङ्क्षेपेणाभिधानात्तदेवाग्रेतनगाथाभिर्विवृणोति ॥१३॥

४. अपर्याप्तप्रत्येके लघ्वी देहस्थितिरियम्। गुर्व्या अग्रे वक्ष्यमाणत्वात् ॥१४॥

[१]पत्तेअपज्जलहुतणु, अपज्जपजगुरुतणु कमा असंखगुणा ।
चउगइ लहु विउवुत्तर, अंगुलसंखं समारंभे ॥१७॥

इअ तणुअतणू तणुठिइ, अहलगया बहुसपहुससेवाए ।
तह सहलीकुरु अहुणा, जह होमि दुहावि अतणुठिई ॥ १८ ॥

॥ इति श्रीमद्धर्म्मघोषसूरिपादप्रणीतो देहस्थितिस्तवः समाप्तः ॥

•••

१. प्रत्येकपर्याप्तानां तु गुर्व्वी देहस्थितिः प्रागुक्ता योजनसहस्रसमधिकरूपा ॥ १७ ॥

શ્રીધર્મઘોષસૂરિ વિરચિત

શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણ

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીધર્મઘોષસૂરિજીએ કાલસપ્તતિકા નામનું પ્રકરણ રચ્યું છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક સંક્ષિપ્ત ટિપ્પણી છે. આ બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

પલ્યોપમ-સાગરોપમનું સ્વરૂપ :

પલ્યોપમ-સાગરોપમ ૩ પ્રકારના છે -

(૧) ઉદ્ધાર પલ્યોપમ, (૨) અદ્ધા પલ્યોપમ, (૩) ક્ષેત્ર પલ્યોપમ.

(૧) ઉદ્ધાર સાગરોપમ, (૨) અદ્ધા સાગરોપમ, (૩) ક્ષેત્ર સાગરોપમ.

આ ત્રણેના બાદર-સૂક્ષ્મ એમ બે-બે ભેદ છે -

(૧) બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ, (૨) સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ,

(૩) બાદર અદ્ધા પલ્યોપમ, (૪) સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ,

(૫) બાદર ક્ષેત્ર પલ્યોપમ, (૬) સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ.

આ જ રીતે ૭ પ્રકારના સાગરોપમ જાણવા.

છ પ્રકારના પલ્યોપમ-સાગરોપમનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે -

(૧) બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

ઉત્સેધ અંગુલથી બનેલ એક યોજન લાંબો-પહોળો-ઊંડો ગોળ પ્યાલો કલ્પી તેને દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુના મનુષ્યના મસ્તક મુંડાવ્યા પછી ૧ થી ૭ દિવસમાં ઊગેલા વાલાગ્રોથી ઠાંસી ઠાંસીને એવી રીતે ભરવો કે જેથી અગ્નિ તે વાલાગ્રોને બાળી ન શકે, વાયુ તેમને હરી ન શકે, પાણી તેમને ભીંજવી ન શકે. પછી એક-એક સમયે તેમાંથી ૧-૧ વાલાગ્ર બહાર કાઢતા જેટલા કાળે સંપૂર્ણ પ્યાલો ખાલી થઈ જાય તે એક **બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ** છે. તે સંખ્યાતા સમયો પ્રમાણ છે. ૧ બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ **બાદર ઉદ્ધાર સાગરોપમ.** બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ અને બાદર ઉદ્ધાર સાગરોપમનું બીજું કોઈ વિશિષ્ટ પ્રયોજન નથી. છતાં તેમની પ્રરૂપણા કરી છે તે સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ અને સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર સાગરોપમનું જ્ઞાન સહેલાઈથી થઈ શકે તે માટે. એમ આગળ પણ જાણવું.

(૨) સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

દરેક વાલાગ્રના અસંખ્ય ટુકડા કરીને તે પ્યાલો ભરવો. તે ટુકડા નિર્મળ આંખવાળો છદ્મસ્થ મનુષ્ય જેને ન જોઈ શકે એવા પુદ્ગલદ્રવ્યના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા અને સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવના શરીર કરતા અસંખ્યગુણ જેટલા અને બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયના શરીર જેટલા હોય છે. દરેક સમયે ૧-૧ ટુકડો બહાર કાઢતા સંપૂર્ણ પ્યાલો ખાલી થતા જેટલો કાળ લાગે તે એક **સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ** છે. તે સંખ્યાતા ક્રોડ વર્ષ પ્રમાણ છે. ૧ સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ **સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર સાગરોપમ.** આ પલ્યોપમ અને સાગરોપમથી દ્વીપ-સમુદ્રો મપાય છે.

(૩) બાદર અદ્ધા પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

પૂર્વે કહેલા પ્યાલાને પૂર્વે બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમના નિરૂપણમાં કહ્યા મુજબ વાલાગ્રોથી ભરી દર સો વરસે ૧-૧ વાલાગ્ર બહાર કાઢતા સંપૂર્ણ પ્યાલો ખાલી થતા જેટલો કાળ લાગે તે એક **બાદર અદ્ધા પલ્યોપમ** છે. તે સંખ્યાતા વર્ષ પ્રમાણ છે. ૧ બાદર અદ્ધા પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ **બાદર અદ્ધા સાગરોપમ.**

(૪) સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

પૂર્વે કહેલા પ્યાલાને પૂર્વે સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમના નિરૂપણમાં કહ્યા મુજબ વાલાગ્રોના ટુકડાઓથી ભરી દર સો વરસે ૧-૧ ટુકડો બહાર કાઢતા પ્યાલો ખાલી થતા જે સમય લાગે તે એક **સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ** છે. તે અસંખ્ય વર્ષ પ્રમાણ છે. ૧ સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ **સૂક્ષ્મ અદ્ધા સાગરોપમ.**

૧ સૂક્ષ્મ અદ્ધા સાગરોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ ઉત્સર્પિણી.

૧ સૂક્ષ્મ અદ્ધા સાગરોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ અવસર્પિણી.

૧ ઉત્સર્પિણી + ૧ અવસર્પિણી = ૧ કાળચક્ર

અનંત કાળચક્ર = ૧ પુદ્ગલપરાવર્ત.

અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત = અતીતાદ્ધા

[1]અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત = અનાગતાદ્ધા

---

૧. આ **ભગવતી સૂત્રની ટીકા**નો અભિપ્રાય છે. જેમ અનાગતાદ્ધાનો અંત નથી તેમ અતીતાદ્ધાની આદિ નથી. તેથી બન્ને સમાન છે. તે પાઠ આ પ્રમાણે છે - **अहवा पडुच्च कालं, न सव्वभव्वाण होइ वुच्छित्ती । जं तीयऽणागयाओ, अद्धाओ दो वि तुल्लाओ ॥ (શતક ૧૨, ઉદ્દેશ ૨)**

જીવસમાસનો અભિપ્રાય એવો છે કે અતીતાદ્ધા કરતા અનાગતાદ્ધા અનંતગુણ છે, કેમકે અનાગતાદ્ધાનો ક્યારેય ક્ષય નથી થતો. તે પાઠ આ પ્રમાણે છે - **उस्सप्पिणी अणंता पुग्गलपरियट्टओ मुणेयव्वो । तेऽणंता तीयऽद्धा अणागयद्धा अणंतगुणा ॥ (જીવસમાસ, ગા.૧૨૯)**

આ પલ્યોપમ - સાગરોપમથી ચારે ગતિના જીવોની કર્મસ્થિતિ, કાયસ્થિતિ અને ભવસ્થિતિ મપાય છે.

(૫) બાદર ક્ષેત્ર પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

પૂર્વે કહેલા પ્યાલાને પૂર્વે બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમના નિરૂપણમાં કહ્યા મુજબ વાલાગ્રોથી ભરી પ્રતિસમય તે વાલાગ્રોને સ્પૃષ્ટ ૧-૧ આકાશપ્રદેશોને બહાર કાઢતા બધા સ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો ખાલી થતા જેટલો કાળ લાગે તે એક **બાદર ક્ષેત્ર પલ્યોપમ** છે. તે અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી પ્રમાણ છે. ૧ બાદર ક્ષેત્ર પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ **બાદર ક્ષેત્ર સાગરોપમ.**

(૬) સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ-સાગરોપમ :

પૂર્વે કહેલા પ્યાલાને પૂર્વે સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ-સાગરોપમના નિરૂપણમાં કહ્યા મુજબ વાલાગ્રોના ટુકડાઓથી ભરી તે ટુકડાઓને સ્પૃષ્ટ કે અસ્પૃષ્ટ બધા આકાશપ્રદેશોને પ્રતિસમય ૧-૧ બહાર કાઢતા સંપૂર્ણ પ્યાલો ખાલી થતા જે કાળ લાગે તે એક **સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ** છે. તે અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી પ્રમાણ છે. ૧ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ x ૧૦ x ક્રોડ x ક્રોડ = ૧ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર સાગરોપમ. આ પલ્યોપમ-સાગરોપમથી દૃષ્ટિવાદમાં દ્રવ્યપ્રમાણની પ્રરૂપણા થાય છે અને પૃથ્વી વગેરે જીવો મપાય છે.

પ્રશ્ન - સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમમાં જો પ્યાલાના સ્પૃષ્ટ - અપૃષ્ટ બધા આકાશપ્રદેશો કાઢવાના હોય તો વાલાગ્રના અસંખ્ય ટુકડાઓથી તે પ્યાલાને ભરવાની શી જરૂર ?

જવાબ - સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમથી દૃષ્ટિવાદમાં દ્રવ્યો મપાય છે. તેમાંથી કેટલાક દ્રવ્યો વાલાગ્રથી સ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો જેટલા છે અને કેટલાક દ્રવ્યો વાલાગ્રથી અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો જેટલા છે. માટે દૃષ્ટિવાદમાં કહેલા દ્રવ્યોને માપવા ઉપયોગી હોવાથી સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમમાં વાલાગ્રના અસંખ્ય ટુકડાથી પ્યાલાને ભર્યો.

અવસર્પિણીના ૬ આરા -

આરા	નામ	પ્રમાણ	આયુષ્ય	મનુષ્યના				
				શરીરપ્રમાણ	આહારપ્રમાણ	આહારઅંતર	પાંસળીઓ	સંતાન-પાલન
૧લો	સુષમસુષમ	૪ કોડાકોડી સાગરોપમ	૩ પલ્યોપમ	૩ ગાઉ	તુવેર જેટલો	૩ દિવસ	૨૫૬	૪૯
૨જો	સુષમ	૩ કોડાકોડી સાગરોપમ	૨ પલ્યોપમ	૨ ગાઉ	બોર જેટલો	૨ દિવસ	૧૨૮	૬૪
૩જો	સુષમદુઃષમ	૨ કોડાકોડી સાગરોપમ	૧ પલ્યોપમ	૧ ગાઉ	આમળા જેટલો	૧ દિવસ	૬૪	૭૯
૪થો	દુઃષમસુષમ	૧ કોડાકોડી સાગરોપમ—૪૨,૦૦૦ વર્ષ	૧ ક્રોડ પૂર્વ વર્ષ	૫૦૦ ધનુષ્ય	—	—	—	—
૫મો	દુઃષમ	૨૧,૦૦૦ વર્ષ	૧૨૦ વર્ષ	૭ હાથ	—	—	—	—
૬ઠ્ઠો	દુઃષમદુઃષમ	૨૧,૦૦૦ વર્ષ	૨૦ વર્ષ	૨ હાથ	—	—	—	—

૧લા, ૨જા, ૩જા આરામાં યુગલિક મનુષ્યો હોય છે. તેઓ મરીને પોતાની સમાન આયુષ્યવાળા કે ઓછા આયુષ્યવાળા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ અલ્પકષાયવાળા હોય છે. તેઓ પુરુષ-સ્ત્રી યુગલરૂપે સાથે જન્મે છે. બાળપણ વીતી જતા તે પતિ-પત્ની તરીકે થાય છે અને અંતે છ માસ આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે એક યુગલને જન્મ આપી છીંક-બગાસા વગેરે પૂર્વક પીડા વિના મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં જાય છે. તેઓને વ્યાપાર, નોકરી આદિ વ્યવહાર કરવો પડતો નથી. તેઓના પુણ્યપ્રભાવે તે તે ક્ષેત્રોમાં કલ્પવૃક્ષો હોય છે. તેમની પાસેથી તેમને આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, આભૂષણ, વાજિંત્રો, રત્નો વગેરે સર્વે જોઈતી વસ્તુઓ વિના પ્રયત્ને મળી જાય છે. પૂર્વ પૂર્વ આરાના અંતે મનુષ્યોનું જે શરીરપ્રમાણ હોય છે તે જ પછી પછીના આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યોનું શરીરપ્રમાણ છે.

ઉત્સર્પિણીમાં પણ ૬ આરા હોય છે, પણ તે અવસર્પિણીના આરાથી વિપરીત ક્રમે હોય છે.

બધા આરાઓમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું આયુષ્ય -

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ	આયુષ્ય
હાથી વગેરે	મનુષ્યાયુષ્યની સમાન
ઘોડા વગેરે	$\frac{૧}{૪}$ x મનુષ્યાયુષ્ય
બકરા વગેરે	$\frac{૧}{૮}$ x મનુષ્યાયુષ્ય
ગાય, પાડા, ઊંટ, ગધેડા વગેરે	$\frac{૧}{૫}$ x મનુષ્યાયુષ્ય
કૂતરા વગેરે	$\frac{૧}{૧૦}$ x મનુષ્યાયુષ્ય

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચનું આયુષ્ય, શરીરપ્રમાણ અને આહારઅંતર -

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ	આયુષ્ય	શરીરપ્રમાણ	આહારઅંતર
જલચર	૧ ક્રોડ પૂર્વ વર્ષ	૧,૦૦૦ યોજન	૨ દિવસ
ઉરપરિસર્પ	૧ ક્રોડ પૂર્વ વર્ષ	૧,૦૦૦ યોજન	૨ દિવસ
ભુજપરિસર્પ	૧ ક્રોડ પૂર્વ વર્ષ	૨ થી ૯ ગાઉ	૨ દિવસ
ચતુષ્પદ	૩ પલ્યોપમ	૬ ગાઉ	૨ દિવસ
ખેચર	પલ્યોપમ / અસંખ્ય	૨ થી ૯ ધનુષ્ય	૨ દિવસ

૧ પૂર્વ વર્ષ = ૭૦,૫૬૦ અબજ વર્ષ

= ૭૦,૫૬,૦૦૦ ક્રોડ વર્ષ

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું આ આયુષ્ય, શરીરપ્રમાણ, આહારઅંતર ૧લા આરામાં હોય છે. પછીના આરાઓમાં ક્રમશઃ હાનિ હોય છે. તે અન્યગ્રન્થોમાંથી જાણી લેવી.

પાંચમા આરામાં મનુષ્યો-તિર્યંચોનું આયુષ્ય -

તિર્યંચ	આયુષ્ય
મનુષ્ય, હાથી	૧૨૦ વર્ષ ૫ દિવસ
ગાય, ભેંસ	૨૪ વર્ષ ૧ દિવસ
ઘોડો	૩૨ વર્ષ
બકરો વગેરે પશુઓ	૧૬ વર્ષ
કૂતરો	૧૨ વર્ષ
ગધેડો, ઉંટ	૩૨ વર્ષ

દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો - ૧લા, ૨જા, ૩જા આરામાં કલ્પવૃક્ષો હોય છે. તે યુગલિકોને અન્ન, પાણી વગેરે ઈચ્છિત વસ્તુઓ આપે છે. તે દશ પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) **મત્તંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ દ્રાક્ષનું પાણી વગેરે પીવાની વસ્તુઓ આપે છે.

(૨) **ભૃંગાંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ સુવર્ણના થાળી, વાટકા વગેરે વાસણો આપે છે.

(૩) **ત્રુટિતાંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ વાજિંત્ર સહિત બત્રીસ પાત્રવાળા નાટક દેખાડે છે.

(૪) **જ્યોતિરંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ રાત્રે પણ સૂર્યના પ્રકાશ જેવી પ્રભાને પ્રગટ કરે છે.

(૫) **દીપાંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ ઘરમાં દીવાની જેમ પ્રકાશ કરે છે.

(૬) **ચિત્રાંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ વિવિધ પ્રકારના સુગંધી પુષ્પો અને માળાઓ આપે છે.

(૭) **ચિત્રરસાંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ સુંદર છ રસથી ભરપૂર એવો મિઠાઈ વગેરે આહાર આપે છે.

(૮) **મણ્યંગ** - આ કલ્પવૃક્ષ મણિ, મુગટ, કુંડળ, કેયુર વગેરે આભરણો આપે છે.

(૯) **ગેહાકાર** - આ કલ્પવૃક્ષ રહેવા માટે વિવિધ ચિત્રશાળાઓ સહિત ૭ માળના, ૫ માળના, ૩ માળના વગેરે મકાનો આપે છે.

(૧૦) **અનગ્ન** - આ કલ્પવૃક્ષ દેવદૂષ્ય વગેરે વસ્ત્રો અને આસનો-શય્યાઓ વગેરે આપે છે.

ત્રીજા આરાના અંતે $\frac{૧}{૮}$ પલ્યોપમ બાકી હોય ત્યારે દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રના વચલા ત્રીજાભાગમાં ગંગા-સિંધુ નદીઓની વચ્ચે કુલકરોની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેમના નામ, આયુષ્ય, શરીરપ્રમાણ અને નીતિ આ પ્રમાણે છે -

ક્રમ	કુલકરનું નામ	આયુષ્ય	શરીરપ્રમાણ	નીતિ
૧	વિમલવાહન	$\frac{૧}{૧૦}$ પલ્યોપમ	૯૦૦ ધનુષ્ય	હકાર
૨	ચક્ષુષ્માન્	ન્યૂન અસંખ્ય પૂર્વ	૮૦૦ ધનુષ્ય	હકાર
૩	યશસ્વાન્	ન્યૂનઅસંખ્યપૂર્વ	૭૦૦ધનુષ્ય	હકાર, મકાર
૪	અભિચંદ્ર	ન્યૂનઅસંખ્યપૂર્વ	૬૫૦ધનુષ્ય	હકાર, મકાર
૫	પ્રસેનજિત	ન્યૂનઅસંખ્યપૂર્વ	૬૦૦ધનુષ્ય	હકાર, મકાર, ધિક્કાર
૬	મરુદેવ	ન્યૂનઅસંખ્યપૂર્વ	૫૫૦ધનુષ્ય	હકાર, મકાર, ધિક્કાર
૭	નાભિ	સંખ્યાતાપૂર્વ	૫૨૫ધનષ્ય	હકાર, મકાર, ધિક્કાર

કુલકરોની પત્નીઓનું આયુષ્ય અને શરીરપ્રમાણ કુલકરોના આયુષ્ય અને શરીરપ્રમાણ જેટલું જ હોય છે. કુલકરોની પત્નીઓ પ્રિયંગુ જેવા વર્ણવાળી હોય છે.

કુલકરોના આયુષ્યનો પહેલો દશમો ભાગ કુમારાવસ્થામાં હોય છે, છેલ્લો દશમો ભાગ ઘડપણમાં હોય છે, શેષ ૮ દશમા ભાગોમાં કુલકરણપણું હોય છે.

૩જા આરાના અંતે ઋષભદેવ ભગવાન અને ભરત ચક્રવર્તી થયા.

૪થા આરામાં અજિતનાથ ભગવાનથી મહાવીરસ્વામી ભગવાન સુધીના ૨૩ તીર્થંકરો, ૧૧ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો, ૯ પ્રતિવાસુદેવો અને ૯ નારદો થયા.

૧૨ ચક્રવર્તીઓના નામો - (૧) ભરત, (૨) સગર, (૩) મઘવા, (૪) સનત્કુમાર, (૫) શાંતિ, (૬) કુંથુ, (૭) અર, (૮) સુભૂમ, (૯) મહાપદ્મ, (૧૦) હરિષેણ, (૧૧) જય, (૧૨) બ્રહ્મદત્ત.

૯ બળદેવોના નામો - (૧) અચલ, (૨) વિજય, (૩) ભદ્ર, (૪) સુપ્રભ, (૫) સુદર્શન, (૬) આનંદ, (૭) નંદન, (૮) રામ, (૯) બલભદ્ર.

૯ વાસુદેવોના નામો - (૧) ત્રિપૃષ્ઠ, (૨) દ્વિપૃષ્ઠ, (૩) સ્વયંભુ, (૪) પુરુષોત્તમ, (૫) પુરુષસિંહ, (૬) પુરુષપુંડરીક, (૭) દત્ત, (૮) લક્ષ્મણ, (૯) કૃષ્ણ.

૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો - (૧) અશ્વગ્રીવ, (૨) તારક, (૩) મેરક, (૪) મધુ, (૫) કૈટભ, (૬) નિશુમ્ભ, (૭) બલિ (પ્રહ્લાદ), (૮) રાવણ, (૯) જરાસિંધુ.

૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો, ૯ પ્રતિવાસુદેવો, ૯ નારદો - આ ૭૨ શલાકાપુરુષો છે. એમણે મોક્ષમાં શલાકા નાંખી છે, એટલે એઓ અવશ્ય મોક્ષમાં જવાના છે, માટે એમને શલાકાપુરુષ કહેવાય છે.

ઋષભદેવ ભગવાનના સમયમાં મનુષ્યોનું આયુષ્ય ૧ પૂર્વક્રોડવર્ષનું અને શરીરપ્રમાણ ૫૦૦ ધનુષ્યનું હતું. તે મનુષ્યો ન્યાયપૂર્વક વ્યવહાર કરનારા હતા. કુલકરો પછી વિવિધ પ્રકારની નીતિઓ પ્રવર્તી. ભરતચક્રવર્તી વખતે સામ, દામ, ભેદ, દંડ એ ચાર નીતિઓ હતી અને લેખ વગેરે ઘણા પ્રકારનો વ્યવહાર હતો.

૮ યવમધ્ય	=	૧ ઉત્સેધાંગુલ
૨૪ ઉત્સેધાંગુલ	=	૧ હાથ
૪ હાથ	=	૧ ધનુષ્ય
૨૦૦૦ ધનુષ્ય	=	૧ ગાઉ
૪ ગાઉ	=	૧ યોજન

આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડીયા બાકી હતા ત્યારે ઋષભદેવ ભગવાનનું નિવાર્ણ થયું અને ચોથા આરાના ૮૯ પખવાડીયા બાકી હતા ત્યારે મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું નિર્વાણ થયું. આવતી ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડીયા ગયા પછી પહેલા પદ્મનાભ ભગવાનનો જન્મ થશે અને ચોથા આરાના ૮૯ પખવાડીયા ગયા પછી ચોવીશમા ભદ્રકૃત્ ભગવાનનો જન્મ થશે. વીરપ્રભુ અને પદ્મનાભપ્રભુનું અંતર ૮૪,૦૦૭ વર્ષ ૫ માસ છે.

અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડીયા બાકી હોય ત્યારે પહેલા ભગવાનનું નિર્વાણ થાય અને ચોથા આરાના ૮૯ પખવાડીયા બાકી હોય ત્યારે છેલ્લા ભગવાનનું નિર્વાણ થાય. ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડીયા ગયા પછી પહેલા ભગવાન જન્મે અને ૪થા આરાના ૮૯ પખવાડીયા ગયા પછી છેલ્લા ભગવાન જન્મે.

સુધર્માસ્વામીથી દુઃપ્રસહસૂરિ સુધી ૨૩ ઉદયોમાં ૨૦૦૪ યુગપ્રધાનો થશે અને યુગપ્રધાનોની સમાન ૧૧,૧૬,૦૦૦ સાધુ ભગવંતો થશે. જેમાં વિશેષ પ્રકારે જિનશાસનની ઉન્નતિ થાય તે ઉદય કહેવાય છે. યુગપ્રધાનો એકાવતારી, સારા ચારિત્રવાળા, બધા સિદ્ધાંતોને જાણનારા અને પ્રભાવકો હોય છે. પ્રભાવકો ૮ પ્રકારના હોય છે - પ્રાવચની, ધર્મકથી, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યાવાન, સિદ્ધ, કવિ. ઉપર કહ્યા તે યુગપ્રધાનોની સમાન સાધુ ભગવંતો આ પ્રાવચની વગેરે ૨-૩ વગેરે શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળા હોય છે.

મહાવીરસ્વામી ભગવાનના નિર્વાણ પછી -

(૧) ૧૨ વર્ષે ગૌતમસ્વામી મોક્ષે ગયા.
(૨) ૨૦ વર્ષે સુધર્માસ્વામી મોક્ષે ગયા.
(૩) ૬૪ વર્ષે જંબૂસ્વામી મોક્ષે ગયા. તે વખતે ૧૦ સ્થાનોનો વિચ્છેદ થયો -

(૧) મનઃપર્યવજ્ઞાન, (૨) પરમાવધિજ્ઞાન, (૩) પુલાકલબ્ધિ, (૪) આહારકશરીર, (૫) ક્ષપકશ્રેણિ, (૬) ઉપશમશ્રેણિ, (૭) જિનકલ્પ, (૮) પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્ર, યથાખ્યાતચારિત્ર, (૯) કેવળજ્ઞાન, (૧૦) સિદ્ધિગમન.

(૪) ૯૮ વર્ષે શય્યંભવસૂરિએ દશવૈકાલિકસૂત્ર રચ્યું.

(૫) ૧૭૦ વર્ષે ભદ્રબાહુસ્વામી વખતે છેલ્લા ૪ પૂર્વો અર્થરહિત થયા.

(૬) ૨૧૫ વર્ષે સ્થૂલભદ્રસ્વામી વખતે પૂર્વાનુયોગ, સૂક્ષ્મધ્યાન, મહાપ્રાણધ્યાન, ૧લુ સંઘયણ, ૧લુ સંસ્થાન-આ પાંચનો વિચ્છેદ થયો. પૂર્વાનુયોગ એટલે પૂર્વોની વાચના. જેનાથી પૂર્વોનું પરાવર્તન કરવાની શક્તિ આવે તે સૂક્ષ્મધ્યાન. જેનાથી બે ઘડીમાં બધા પૂર્વોનું પરાવર્તન કરી શકાય તે મહાપ્રાણધ્યાન.

(૭) ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમસંવત્સર શરૂ થયો.

(૮) ૫૮૪ વર્ષે વજ્રસ્વામી વખતે ૧૦ પૂર્વો રહ્યા અને શેષ પૂર્વો તથા અર્ધકીલિકાસંઘયણનો વિચ્છેદ થયો.

(૯) ૬૦૯ વર્ષે રથવીરપુરમાં ક્ષપક (દિગંબર) પાખંડી થયા.

(૧૦) ૬૧૬ વર્ષે દુર્બલિકાપુષ્યમિત્ર વખતે ૯ ૧/૨ પૂર્વો રહ્યા અને શેષ પૂર્વોનો વિચ્છેદ થયો.

(૧૧) ૯૯૩ વર્ષે, અન્ય વાચના પ્રમાણે ૯૮૦ વર્ષે, કાલકસૂરિએ પર્યુષણપર્વ ભાદરવા સુદ ૪ના સ્થાપ્યું.

(૧૨) ૧૦૦૦ વર્ષે બધુ પૂર્વગત શ્રુત વિચ્છેદ પામ્યું.

(૧૩) ૧૩૦૦ વર્ષે અનેકપ્રકારના મતિભેદ થયા જેનાથી જીવો અનેક પ્રકારે સંદેહમોહનીય બાંધવા લાગ્યા છે.

(૧૪) ૧૯૧૨ વર્ષ ૫ માસે ચૈત્ર સુદ-૮ના દિવસે પાટલીપુત્રમાં ચંડાળકુળમાં સાધુઓને પ્રતિકૂળ એવો કલ્કિ-રુદ્ર-ચતુર્મુખ એ ત્રણ નામવાળો રાજા થયો. તેના ૧૮ વર્ષ બાળપણમાં, ૧૮ વર્ષ દિગ્વિજયમાં અને ૫૦ વર્ષ રાજ્યમાં વીત્યા. તેણે કુલ ૮૬ વર્ષનું આયુષ્ય પાળ્યું. તે મુનિઓ પાસે ભિક્ષાનો છઠ્ઠો અંશ માંગતો હતો. ઈન્દ્રે બ્રાહ્મણનું રૂપ કરી તેને મારી નાંખ્યો. પછી તેણે તેના દીકરા દત્તને રાજ્ય પર સ્થાપ્યો. તે દરરોજ એક દેરાસર બંધાવતો હતો.

(૧૫) ૧૯૧૬ વર્ષે (પાઠાંતરે ૧૮૫૦ વર્ષે) તે દત્તરાજાએ સુરાષ્ટ્રદેશ અને તુરુષ્કનું રાજ્ય લઈ લીધુ અને ઘણા વર્ષોથી અપૂજ્ય શત્રુંજયગિરિનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેના પુત્રો જિનદત્ત વગેરે રાજાઓ પ્રાતિપદ વગેરે આચાર્યોને નમ્યા. ત્યારે જાતિસ્મરણજ્ઞાન - અવધિજ્ઞાન વગેરે પણ થોડું થોડું થયું.

(૧૬) ૧૦૦ વર્ષ ન્યૂન ૨૧,૦૦૦ વર્ષોમાં ૧૧,૧૬,૦૦૦ જિનભક્ત રાજાઓ થશે.

(૧૭) ૨૧,૦૦૦ વર્ષને અંતે સ્વર્ગમાંથી ચ્યવેલા દુઃપ્રસહસૂરિ, ફલ્ગુશ્રી સાધ્વી, નાગિલ શ્રાવક, સર્વશ્રી શ્રાવિકા થશે. તે અંતિમ સંઘ હશે.

ભગવાનની આજ્ઞાથી યુક્ત એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક, એક શ્રાવિકા એ સંઘ છે, બાકીનો હાડકાનો સમૂહ છે, કેમકે તેમાં કોઈ ગુણરૂપી સાર નથી.

તે દુઃપ્રસહસૂરિ દશવૈકાલિકસૂત્ર, જિતકલ્પસૂત્ર, આવશ્યકસૂત્ર, અનુયોગદ્વારસૂત્ર, નંદિસૂત્રને ધારણ કરશે. સદા ઇંદ્ર વગેરે તેમને નમશે. તેઓ છટ્ઠનો ઉત્કૃષ્ટ તપ કરશે. તેમનું શરીર ૨ હાથનું હશે. તેમનું આયુષ્ય ૨૦ વર્ષનું હશે. તેમાં તેઓ ૧૨ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં, ૪ વર્ષ દીક્ષામાં અને ૪ વર્ષ ગુરુપણામાં (સૂરિપણામાં) પસાર કરશે. અંતે તેઓ અટ્ઠમ કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં ૧ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવ થશે. ત્યાંથી તેઓ ભરતક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે.

પાંચમા આરાના અંતે શ્રુત, સૂરિ, સંઘ, ધર્મ પહેલા પ્રહરમાં વિચ્છેદ પામશે, ન્યાયધર્મ મધ્યાહ્નને વિચ્છેદ પામશે. અગ્નિ ત્રીજા પ્રહરમાં વિચ્છેદ પામશે. ત્યારે વિમલવાહનરાજા અને સુભૂમમંત્રી હશે.

છઠ્ઠો આરો - પાંચમો આરો પૂરો થયા પછી ૭ દિવસ ખારાપાણીના મેઘો વરસશે.

પછી ૭ દિવસ અગ્નિ વરસશે.

પછી ૭ દિવસ વિષ વરસશે.

પછી ૭ દિવસ ખાટાપાણીના મેઘો વરસશે.

પછી ૭ દિવસ વિજળી વરસશે.

ત્યારે ખરાબ પવન વાશે. તે બહુ રોગ કરાવનાર જલ વરસાવશે. તે પર્વત અને સ્થલ સમાન કરી નાંખશે. પૃથ્વી અંગારા અને રાખથી ઢંકાયેલ અંગારા જેવી અને ઘાસરહિત થશે. સર્વત્ર હાહાકાર મચી જશે. પક્ષીઓ પણ વૈતાઢ્યપર્વત વગેરેમાં બીજમાત્ર જેટલા હશે. મનુષ્યો ૨ હાથ ઊંચા, ૨૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા, માછલા ખાનારા, બિલમાં રહેનારા, દુર્ગતિમાં જનારા, ખરાબ વર્ણ અને રૂપવાળા, ક્રૂર, લજ્જારહિત, વસ્ત્રરહિત, કર્કશ વચનવાળા, પિતા-પુત્ર વગેરેની મર્યાદા વિનાના થશે. સ્ત્રી છ વર્ષે ગર્ભને ધારણ

કરશે. તે દુઃખેથી જન્મ આપશે. તે ઘણા સંતાનોવાળી હશે. વૈતાઢ્યપર્વતની બંને બાજુ ઘણા માછલાવાળી, રથના માર્ગ જેટલા પ્રવાહવાળી ગંગા-સિંધુ નદીઓ હશે. તેમના કિનારે કિનારે ૯-૯ બિલો હશે. ગંગાનદીના ૪ કિનારા છે. વૈતાઢ્યપર્વતની ઉત્તર તરફ પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં તથા વૈતાઢ્યપર્વતની દક્ષિણ તરફ પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં ગંગાનદીનો ૧-૧ કિનારો છે. એ જ રીતે સિંધુ નદીના ૪ કિનારા છે. બન્ને નદીઓના કુલ કિનારા ૮ છે. તેથી કુલ ૮ x ૯ = ૭૨ બિલો હશે. તે બહુરોગવાળા મનુષ્યોના સ્થાનો હશે.

છઠ્ઠા આરા પછી છ આરાવાળી ઉત્સર્પિણી આવશે. તેના આરાનું પ્રમાણ વિપરીતક્રમે અવસર્પિણીના આરાની જેમ છે. અવસર્પિણીના છઠ્ઠા આરાને અંતે અને ઉત્સર્પિણીના પહેલા આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યો ૧ હાથ ઊંચા અને ૬ વર્ષના આયુષ્યવાળા હશે.

ઉત્સર્પિણી-

ઉત્સર્પિણીના પહેલા આરાના અંતે -

૭ દિવસ પુષ્કર(જલ)રસવાળા મેઘો વરસશે.

પછી ૭ દિવસ ક્ષીર(દૂધ)રસવાળા મેઘો વરસશે.

પછી ૭ દિવસ ઘૃતરસવાળા મેઘો વરસશે.

પછી ૭ દિવસ અમૃતરસવાળા મેઘો વરસશે.

તેનાથી ભૂમી ઠંડી થશે, અન્ન સ્નેહવાળુ થશે અને ઔષધિઓ રસવાળી થશે.

બીજા આરામાં નગર વગેરેની વ્યવસ્થા કરનારા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા વિમલવાહન, સુદામ, સંગમ, સુપાર્શ્વ, દત્ત, સુમુખ, સન્મતિ નામના કુલકરો થશે.

ત્રીજા આરામાં ૨૩ તીર્થંકરો, ૧૧ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બળદેવો, ૯ વાસુદેવો, ૯ પ્રતિવાસુદેવો, ૯ નારદો થશે.

ચોથા આરામાં ૧ તીર્થંકર અને ૧ ચક્રવર્તી થશે. પછી યુગલિકો થશે.

પમા-૬ઠ્ઠા આરામાં યુગલિકો થશે.

ક્રમ	૨૪ તીર્થંકરોના નામો	અંતર
૧	પદ્મનાભ	૨૫૦ વર્ષ
૨	સૂરદેવ	૮૩,૭૫૦ વર્ષ
૩	સુપાર્શ્વ	૫ લાખ વર્ષ
૪	સ્વયંપ્રભ	૬ લાખ વર્ષ
૫	સર્વાનુભૂતિ	૫૪ લાખ વર્ષ
૬	દેવશ્રુત	૧,૦૦૦ ક્રોડ વર્ષ
૭	ઉદય	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ – ૧,૦૦૦ ક્રોડ વર્ષ
૮	પેઢિલ (પેઢાલ)	$\frac{૧}{૨}$ પલ્યોપમ
૯	પોટ્ટિલ	૩ સાગરોપમ – $\frac{૩}{૪}$ પલ્યોપમ
૧૦	શતકીર્તિ	૪ સાગરોપમ
૧૧	સુવ્રત	૯ સાગરોપમ
૧૨	અમમ	૩૦ સાગરોપમ
૧૩	નિષ્કષાય	૫૪ સાગરોપમ
૧૪	નિષ્પુલાક	૧ ક્રોડ સાગરોપમ – (૧૦૦ સાગરોપમ + ૬૬,૨૬,૦૦૦ વર્ષ)
૧૫	નિર્મમ	૯ ક્રોડ સાગરોપમ

ક્રમ	૨૪ તીર્થંકરોના નામો	અંતર
૧૬	ચિત્રગુપ્ત	૯૦ ક્રોડ સાગરોપમ
૧૭	સમાધિ	૯૦૦ ક્રોડ સાગરોપમ
૧૮	સંવર	૯,૦૦૦ ક્રોડ સાગરોપમ
૧૯	યશોધર	૯૦,૦૦૦ ક્રોડ સાગરોપમ
૨૦	વિજય	૯ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ
૨૧	મલ્લ	૧૦ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ
૨૨	દેવ	૩૦ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ
૨૩	અનંતવીર્ય	૫૦ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ
૨૪	ભદ્રકૃત્	

૧૨ ચક્રવર્તીઓના નામો -

(૧) દીર્ઘદંત (૫) શ્રીભૂતિ (૯) દશમ

(૨) ગૂઢદંત (૬) સોમ (૧૦) વિમલ

(૩) શુદ્ધદંત (૭) પદ્મ (૧૧) વિમલવાહન

(૪) શ્રીદંત (૮) મહાપદ્મ (૧૨) અરિષ્ટ

૯ બળદેવોના નામો -

(૧) બલ (૪) ધર્મ (૭) આનંદ

(૨) વૈજયંત (૫) સુપ્રભ (૮) નંદન

(૩) અજિત (૬) સુદર્શન (૯) પદ્મ

૯ વાસુદેવોના નામો -

(૧) નંદી	(૪) મહાબાહુ	(૭) બલ
(૨) નંદિમિત્ર	(૫) અતિબલ	(૮) દ્વિપૃષ્ઠ
(૩) સુંદરબાહુ	(૬) મહાબલ	(૯) ત્રિપૃષ્ઠ

૯ પ્રતિવાસુદેવોના નામો -

(૧) તિલક	(૪) કેસરી	(૭) અપરાજિત
(૨) લોહજંઘ	(૫) બલી	(૮) ભીમ
(૩) વજ્જજંઘ	(૬) પ્રહ્લાદ	(૯) સુગ્રીવ

બધા તીર્થંકરો મોક્ષમાં જાય.

બધા બળદેવો અને બધા નારદો દેવલોકમાં જાય.

ચક્રવર્તીઓ જો સંયમ સ્વીકારે તો મોક્ષમાં કે દેવલોકમાં જાય, નહીંતર નરકમાં જાય.

બધા વાસુદેવો અને પ્રતિવાસુદેવો નરકમાં જાય.

આમ, ૧૨ આરાનો ૧ કલ્પ (કાળચક્ર) છે.

અનંત કલ્પ (કાળચક્ર)નો ૧ પુદ્ગલપરાવર્ત છે.

અનંત પુદ્ગલપરાવર્તનો અતીતકાળ છે.

અતીતકાળ કરતા અનંતગુણ અનાગતકાળ છે.

શ્રીકાલસપ્તતિકાપ્રકરણનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

श्रीतपागच्छनायक-श्रीधर्मघोषसूरिपादप्रणीतम्

श्रीकालसप्ततिका प्रकरणम्

सङ्क्षिप्तटिप्पणीसहितम्

॥ अर्हम् ॥

॥ प्रस्तावना ॥

इह हि पारगतास्यपीयूषपादप्रादुर्भूतवाक्सुधाशैवलिन्यधीशमध्यप्रवेशानिपुणप्रतिभानां दुरन्तभवार्णवावर्त्तगर्त्तपातविघटितसुखसन्दोहानां स्वर्गापवर्गसुखसम्पत्तिसम्पादनसम्पादितमनोरथशतसङ्कल्पविकल्पाकुलचेतसामैदंयुगीनभव्याङ्गिनामनुग्रहाय प्रकरणकर्तृत्वेन विदितावदातातिशयैरुपकृतिकर्मकर्मठैः प्रकरणकारैरिदं श्रीकालसप्ततिकाभिधानं प्रकरणं प्राकृतभाषया निबद्धम् । अस्मिन्प्रकरणे प्रकरणकारैरवसर्पिण्युत्सर्पिणीद्वयरूपकालचक्रमध्यभाविनामनेकेषां स्थूलस्थूलपदार्थसार्थानां स्वरूपं सङ्क्षेपतः प्रपञ्चितमस्ति ।

प्रकरणस्यास्य के प्रणेतारः ? इति जिज्ञासायां जातायाम्–प्रकरणस्यास्य प्रथमगाथायां "**देविंदणयं**" इत्यनेन स्वगुरोः सेवाहेवाकिसुविहितसाधुसङ्घातसंसेवितपादपाथोरुहः श्रीमद्देवेन्द्रसूरेर्नाम प्रकटितम्, "**विज्जाणंदमयं**" इत्युल्लेखेन स्वज्येष्ठगुरुभ्रातुर्विद्यानन्दाभिधाननवीनशब्दानुशासनसन्दर्भसम्पादितप्राज्ञपटलहृच्चित्रस्य श्रीमद्विद्यानन्दसूरेरभिधानं सङ्घटितम्, "**धम्मकित्तिकुलभवणं**" इति पदेनात्मनो धर्मकीर्त्तिरिति नामापि ध्वनितम् । अपरञ्च प्रकरणस्यास्यान्तिमगाथायाम्– "**सिरिदेविंदमुणीसर–विणेअसिरिधम्मघोससूरीहिं । अप्पपरजाणणट्ठा, कालसरूवं किमवि भणिअं ॥ ७४ ॥**" अनया गाथयास्य प्रणेतारः श्रीमद्धर्मघोषसूरिपादा एवेति स्फुटतया प्रतीयते ।

एते वाचंयमचूडामणयः कतमं भूमण्डलं मण्डयामासुरेतद्विषयनिर्णयस्तु लोकनालिकाद्वात्रिंशिकाप्रस्तावनातोऽवसेयः । अस्य च

त्रीणि पुस्तकानि गुरुवर्य-प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादानां पुस्तकालयत आसादितानि, तुरीयं पुनः श्रीतिलकविजयमुनीनां सकाशतः सम्प्राप्तम्। एतदाधारेण शोधयता मया क्वापि यत्र स्खलनं कृतं भवेत्तत्र संशोधनीयं जिनागमविद्भिरित्यभ्यर्थयते-

प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयचरणकजचञ्चरीकः

चतुरविजयो मुनिः

(सुरत)

श्रीतपागच्छनायक-श्रीधर्मघोषसूरिपादप्रणीतम्

॥ श्रीकालसप्ततिकाप्रकरणम् ॥

॥ सङ्क्षिप्तटिप्पणीसहितम् ॥

देविंदणयं विज्जा-णंदमयं धम्मकित्तिकुलभवणं ।
नमिऊण जिणं वुच्छं, कालसरूवं जहासुत्तं ॥ १ ॥

सुहुमद्धायरदसकोडिकोडि, छअराऽवसप्पिणुसप्पिणी ।
ता दुन्नि कालचक्कं, वीसायरकोडिकोडीओ ॥ २ ॥

मुंडियइगाईसगदिणकुरुनर-केसचिअमनिलजलगणिणो ।
अविसयमुसेहजोयण-पिहुच्च पल्लमिह पलिओमं ॥ ३ ॥

टि० देवेन्द्रनतम्, विद्यानन्दमयम्, धर्मकीर्त्तिकुलभवनं जिनं नत्वा कालस्वरूपं यथासूत्रं वक्ष्यामि ॥ १ ॥ सूक्ष्माऽद्धातरदशकोटाकोटीभिः षडराः स्युः, षडरैश्चावसर्पिण्युत्सर्पिणी च, ते द्वे कालचक्रं विंशतिसागर-कोटाकोटीमितम् ॥ २ ॥ मुण्डितैकादिसप्तदिनप्ररूढकुरुक्षेत्रनरकेशचित-मनिलजलाग्नीनामविषयं विनाशयितुमशक्यम् । उत्सेधाङ्गुलनिष्पन्न-योजनप्रमाणपृथूच्चं पल्यं पल्योपमं ब्रुवते वृद्धा इति गम्यम् ॥ ३ ॥

[१]पंजथूलकुतणुतणुसम, असंखदलकेसहर सुहुमथूले ।
अद्धुद्धारे खित्ते, पएस वाससय-समय-समया ॥ ४ ॥
अस्संख संखवासा, असंखुसप्पिणि कमा सुहुममाणं ।
थूलाण संखवासा, संखसमयुसप्पिणि असंखा ॥ ५ ॥

टि०पर्याप्तबादरपृथ्वीकायिकजघन्यतनुसमाऽसङ्ख्यदलानां केशानां च वर्षशते वर्षशतेऽतिक्रान्तेऽपहरणे क्रमेण सूक्ष्मं बादरं चाद्धापल्योपमम् । एवं प्रतिसमयं तदपहारे उद्धारपल्योपममपि । प्रतिसमयक्षेत्रसमप्रदेशापहरणे क्षेत्रपल्योपमम् । अयमर्थः – वर्षशते वर्षशतेऽतीते एकैकवालाग्रासङ्ख्येयतमखण्डापहरणे सूक्ष्ममद्धापल्योपमम् । तत्र निर्लेपनाकालोऽसङ्ख्यातवर्षाणि । तथा तेषां वालग्राऽसङ्ख्येयतमखण्डानां प्रतिसमयापहरणे सूक्ष्मोद्धारपल्योपमम् । तत्र निर्लेपनाकालः सङ्ख्यातवर्षाणि । केशदलस्पृष्टास्पृष्टप्रदेशानां प्रतिसमयमपहारे सूक्ष्मं क्षेत्रपल्योपमम् । तत्र निर्लेपनाकालोऽसङ्ख्योत्सर्प्पिण्यः । क्रमेण सूक्ष्ममानम् । अथ स्थूलाद्धादिमानमाह– वर्षशते वर्षशते केशापहारे बादराद्धा । तत्र निर्लेपनाकालः सङ्ख्यातवर्षाणि । प्रतिसमयं केशापहारे बादरोद्धारपल्योपमम् । तत्र निर्लेपनाकालः सङ्ख्यातसमयाः । केशस्पृष्टप्रदेशानां प्रतिसमयापहारे बादरक्षेत्रपल्योपमम् । तत्र निर्लेपनाकालोऽसङ्ख्योत्सर्पिण्यः ॥४॥ ॥५॥

का[२]लउगाइ अद्धा, दीवादुद्धारि खित्त पुढवाई ।
सुहुमेण मिणंसु दसकोडिपलिएहिँ अयरं तु ॥ ६ ॥

---

१. बादरपर्याप्तपृथिवीकायिकजघन्यतनुसममसङ्ख्यखण्डं ज्ञेयम् । देवकुर्वादियुगलिनां मुण्डिते शिरसि, एकेनाह्ना यावन्माना वालाग्रकोटय उत्तिष्ठन्ति, ता एकाहिक्यः, अग्रं सूक्ष्मत्वख्यापनार्थम् । एवं द्व्याहिक्यो यावत्सप्तरात्रप्ररूढाः सप्तरात्रिका इति । तावन्मात्रैरखण्डकेशैर्बादराधिकारे पल्यो भृतः क्रियते । सूक्ष्माधिकारे तावन्मात्रमेकैकलोममसङ्ख्येयखण्डं कृत्वा भ्रियते, तानि खण्डानि बादरपर्याप्तपृथ्वीकायिकशरीरतुल्यानि अदृश्यानीति भावः । बादरपल्योपमस्य प्ररूपणामात्रं, न क्वाप्युपयोगीति ज्ञेयम् ।

२. कालोऽवसर्पिण्यादिरूपो, देवादीनामायूंषि, एतत्पदद्वयं पूर्वस्य योज्यम् ।

सुसमसुसमा य सुसमा, सूसमदुसमा य दुसमसुसमा य ।
दुसमा य दुसमदुसमावसप्पिणुस्सप्पिणुक्कमओ ॥ ७ ॥

सागरकोडाकोडी, चउतिदुइगसमदुचत्तसहसूणा ।
वाससहसेगवीसा, इगवीस कमा अरयमाणं ॥ ८ ॥

टि० कालायुर्भवस्थित्यादि अद्धायाम्, द्वीपसमुद्रा उद्धारे, पृथ्व्यादि-जीवाः क्षेत्रपल्योपमेन मीयन्ते। सूक्ष्मदशकोटाकोटिभिः पल्यैरतरं सागरोपमम् ॥६॥ अवसर्पिणी षडराः, उत्क्रमतः कृता उत्सर्पिण्याम् ॥ ७ ॥ क्रमेणारकमानं सागरकोटाकोट्यश्चतस्त्रस्तिस्रो द्वे एका द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रोना, एकविंशतिः(२१) वर्षसहस्राणि पञ्चमे, षष्ठे एकविंशतिः(२१) वर्षसहस्राणि ॥ ८ ॥

इह तिदुइगकोसुच्चा, तिदुइगपलिआउ अरतिगंमि कमा ।
तुअरिबोरामलमाणभोअणा तिदुइगदिणेहिं ॥ ९ ॥

तह दुछवन्नाअडवीससयगुचउसट्ठिपिट्ठयकरंडा ।
गुणवन्नचउसट्ठी-गुणसीदिणपालणा य नरा ॥ १० ॥

अवि सव्वजीवजुअला[१], निअसमहीणाउ सुरगई तह य ।
थोवकसाया नवरं, सव्वारयथलयराउमिणं ॥ ११ ॥

मणुआउसम गयाई, चउरंस हया अजाइ अट्ठंसा ।
गोमहिसुट्टखराई, पणंस साणाइ दसमंसा ॥ १२ ॥

उरभुअग पुव्वकोडी, पलिआसंखंस[२] खयर पढमारे ।
कोसपुहुत्तं भुअगा, उरगा जोअणसहस्स तणू ॥ १३ ॥

---

१. सर्वजीवयुगलिका निजसमहीनायुष्केषूत्पद्यन्ते देवेषु, नाधिकायुष्केषु ।
२. पल्यासङ्ख्यांशः काकादीनाम् ।

टि० अरकत्रिके क्रमेण त्रिद्व्येकक्रोशोच्चाः, त्रिद्व्येकपल्यायुषः, तुवरी-बदरीफलामलकफलाहाराः, त्रिद्व्येकदिनभोजिनः ॥९॥ तथा २५६।१२८।६४। पृष्ठकरण्डकाः ।४९।६४।७९।दिनान्यपत्यपालका अरकत्रिके क्रमेण ॥ १० ॥ सर्वे युगलिनः स्वसमानायुषो निजहीनायुषो वा स्वर्गगतयो भवन्ति । नवरं सर्वारकेषु स्थलचरायुरिदम् ॥ ११ ॥ मनुजायुःसमायुषो गजादयः, चतुरंशे हयादयः, अष्टांशेऽजादयः, पञ्चमांशे गोमहिषोष्ट्रखरादयः, दशमांशे श्वानादयः ॥ १२ ॥ उरःपरिसर्पाः सामान्येन सर्पा एव भुजपरिसर्पा गोधानकुलादयः पूर्वकोट्यायुषः खचराश्च पल्यासङ्ख्यांशायुषः, क्रोशपृथक्त्वतनवो भुजगाः, उरगा योजनसहस्रमानाः ॥ १३ ॥

पक्खीसु धणुपुहुत्तं, गयाइ छक्कोस छट्ठमाहारो ।
तो कमहाणिविसेसो, नेओ सेसारएसु सुआ[1] ॥ १४ ॥
पाणं भायण पिच्छण[2], रविपह दीवपह कुसुम आहारो ।
भूसण गिह वत्थासण, कप्पदुमा दसविहा दिंति ॥ १५ ॥
ते मत्तंगा भिंगा, तुडिअंगा जोइदीवचित्तंगा ।
चित्तरसा मणिअंगा, गेहागारा अणिअया(णा) य ॥१६॥
तइआरे पलिओवम-अडंसि सेसंमि कुलगरुप्पत्ती ।
जम्मद्धभरहमज्झिम-तिभागनइसिंधुगंगंतो ॥१७॥

टि० पक्षिणो धनुष्पृथक्त्वमानाः । गजादयः षट्क्रोशमानाः । एतेषां षष्ठ आहारः प्रथमारके। ततः शेषारकेषु क्रमहानिविशेषः श्रुताज्ज्ञेयः ॥१४॥ दशधा कल्पद्रुमाः पानीयादि ददति ॥ १५ ॥ मत्तस्य मदस्याङ्गं मदिरारूपं

१. **वाससयम्मि सवीसं, सपंचदिणमाऊ मणुअहत्थीणं । चउवीस-वासमाउं, गोमहिसीण सएगदिणं ॥ ३८३ ॥ बत्तीसं तुरयाणं, सोलस पसुएलगाण वरिसाणं । बारससम सुणगाणं, खरकरहाणं तु बत्तीसं ॥ ३८४ ॥(रत्नसञ्चयः)** विस्तारतो गजादितिर्यगायुर्विचारः पञ्चमकालमाश्रित्य ज्ञेयः । २. एके कल्पवृक्षाः तेषामग्रे प्रेक्षणीयं कुर्वते, एके कल्पवृक्षा रविप्रभासमानोद्योतं कुर्वते ।

कारणं येषु ते मत्तङ्गाः १ । '**भिङ्गा**' इति भृङ्गा भृतं पूरणं तत्राङ्गानि भाजनानि तद्दायकत्वाद्भृङ्गाङ्गाः २ । त्रुटितानि तूर्याणि तत्कारणत्वात् त्रुटिताङ्गाः ३ । ज्योतिरग्निर्ज्योतिरिव ज्योतिः ४ । दीपवद्वस्तुप्रकाशकत्वा-द्दीपाङ्गाः ५ । चित्रस्यानेकप्रकारस्य हेतुत्वाच्चित्राङ्गाः ६ । चित्रा विविधा मनोज्ञा रसा येभ्यस्ते चित्ररसाः ७ । मणिप्रधानाभरणभूषितत्वान्मण्यङ्गाः ८ । गेहवदाकारो येषां ते गेहाकाराः ९ । नानाविधवस्त्रदायित्वान्न विद्यन्ते नग्नास्तन्निवासिनो जना येभ्यस्तेऽनग्नाः १० ॥ १६ ॥ तृतीयारकस्य पल्याष्टांशे शेषे कुलकरोत्पत्तिः सिन्धुगङ्गानदीमध्ये जन्म ॥ १७ ॥

पलिओवमदसमंसो, पढमस्साऊ तओ कमेणूणा ।
पंचसु असंखपुव्वा, पुव्वा नाभिस्स संखिज्जा ॥१८॥

पढमंसो कुमरत्ते, चरिमदसंसो अ वुड्ढभावंमि ।
मज्झिल्लट्ठदसंसेसु, जाण कालं कुलगराणं ॥१९॥

धणुसयनवअडसगसड्ढछ-छसड्ढपणपणपणीसुच्चा ।
कुलगरपियाऽवि[1] कुलगर-समाउदेहा पिअंगुनिभा ॥२०॥

सविमलवाहणचक्खुम, जसमं अभिचंदओ पसेणइ अ ।
मरुदेव नाभिकुलगर, तियअरगंते उसहभरहो ॥ २१ ॥

चउत्थे अजिआइ जिणा, तेवीस इगार चक्कि तहिँ सगरो ।
मघव[2]सणकुमरसंती, कुंथुअरसुभूममहपउमा ॥ २२ ॥

हरिसेणजओ बंभुत्ति, नव बला अयलविजयभद्दा य ।
सुप्पहसुदंसणाणंद-नंदणा रामबलभद्दा ॥ २३ ॥

---

१. प्रिया अपि, कुलकरसमानमायुर्देहश्च यासां ताः, सर्वप्रियाः प्रियङ्गुनिभाः ।
२. '**मघवंसणंकुमारो, संतीकुंथुअरसभूममहपउम**' पुस्तकान्तरे ।

विण्हु तिविट्ठु दुविट्ठू, सयंभु पुरिसुत्तमे पुरिससीहे ।
तह पुरिसपुंडरीए, दत्ते लक्खमण कण्हे अ ॥२४॥

आसग्गीवे तारय, मेरय महु केटवे निसुंभे अ ।
बलि पहराए रावण, जरसिंधू नव पडिहरित्ति ॥ २५ ॥

टि० पल्यदशमांशः प्रथमस्यायुः । क्रमेण यथोत्तरं पञ्चानामसङ्ख्यातपूर्वाण्यूनानि, नाभेः सङ्ख्यातानि पूर्वाणि ॥ १८ ॥ सर्वेषां कुलकराणामायुषो दशांशाः क्रियन्ते । प्रथमदशांशः कुलकराणां कुमारावस्थायाम् । चरमदशांशो वृद्धत्वे । मध्येष्वष्टसु दशांशेषु कुलकरत्वम् ॥ १९ ॥ नवाष्टसप्तसार्द्धषट्षट्सार्द्धपञ्चपञ्चविंशत्युत्तरपञ्चशतधनुरुच्चाः क्रमेण, तत्प्रिया अपि कुलकरसमायुर्देहाः प्रियङ्गुनिभाः ॥२०॥ तृतीयारकान्ते ऋषभभरतौ जातौ ॥२१॥ नामगाथाः प्रसिद्धाः स्पष्टार्थाः, नवरं 'बलि पहराए' इति बलिः प्रह्लाद इति नाम ॥२५॥

एवं जिणचउवीसं, चक्की बार नव बलहरी तयरी ।
नव नारएहिँ बिसयरी, सिलागपुरिसा तह इहाई ॥२६॥

नरपुव्वकोडिआऊ, पंचसय धणुच्च सनयववहारा ।
पुव्वं च वासकोडी, सत्तरिलक्खा छपनसहसा ॥ २७ ॥

अट्ठजवमज्झमुस्सेहमंगुलं, ते उ हत्थि चउवीसं ।
चउकरधणु धणुदुसहस-कोसो कोसचउ जोयणयं ॥ २८ ॥

दुदुतिगकुलगरनीई-हमधिक्करा तओ विभासाई ।
चउहा सामाईया, [१]बहुहा लेहाइववहारो ॥ २९ ॥

टि० नवनारदैः समं द्वासप्ततिः शलाकापुरुषाः । मोक्षे शलाका क्षिप्ताऽमीभिर्मोक्षेऽवश्यं गन्तव्यमेवेति शलाकापुरुषा उच्यन्ते ॥ २६ ॥ इहादौ

१. तत्र भरतवारके लेखादिव्यवहारो '**लेहं लिवीविहाणं**' इत्यादि बहुधा प्रवृत्तः ।

श्रीऋषभसमये नराः पूर्वकोट्यायुषः सनयव्यवहारा नराः । पूर्वमानमाह–सप्ततिकोटिवर्षलक्षैः षट्पञ्चाशद्वर्षसहस्त्रैश्च पूर्वं स्यात् ॥ २७ ॥ अष्टयव-मध्यैरुत्सेधाङ्गुलम् । तैश्चतुर्विंशत्या हस्तः । चतुष्करं धनुः, तानि द्वे सहस्त्रे क्रोशः । चतुर्क्रोशैर्योजनम् ॥ २८ ॥ द्विद्वित्रिकुलकराणां क्रमेण ह–म धिग्–इति नीतयः । ततो विभाषा विकल्पः, चतुर्द्धा सामादिका नीतिः (भरतवारके) प्रवर्तिता सामदानभेददण्डभेदात् । बहुधा लेखादिव्यवहारः ॥ २९ ॥

गुणनवइ पक्खसेसे, इह वीरो निव्वुओ चउत्थारे ।
उस्सप्पिणितइयारे, गए उ एवं पउमजम्मो ॥ ३० ॥

काल[1]दुगे तिचउत्था–रगेसु एगूणनवइपक्खेसु ।
सेस–गएसु सिज्झंति, हुंति पढमंतिमजिणिंदा ॥ ३१ ॥

वीरपउमंतरं पुण, चुलसीसहस सगवास पणमासा ।
पंचमअरयनरा सग–करुच्च वीससयवरिसाऊ ॥३२॥

टि० एकोननवतिपक्षशेषे चतुर्थेऽरके निर्वृतो वीरः । एवमुत्सर्पिणी-तृतीयारकस्यैकोननवतिपक्षेषु गतेषु पद्मनाभजिनजन्म भविष्यति ॥३०॥ कालद्विकेऽवसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपे । तत्रावसर्पिण्यां तृतीयारके चतुर्थारके च एकोननवतिपक्षेषु शेषेषु सत्सु प्रथम ऋषभजिनश्चरमो वीरजिनश्च सिद्धिं गच्छतः सम । तथोत्सर्पिण्यां तृतीयारके चतुर्थारके च एकोननवतिपक्षेषु गतेषु प्रथमः पद्मनाभजिनश्चरमो भद्रकृज्जिनश्च क्रमेण भविष्यतः ॥३१॥ वीरपद्मनाभयोरन्तरं चतुरशीतिवर्षसहस्त्रसप्तवर्षाणि पञ्च मासाश्च (पञ्चमारकनराः सप्तकरोच्चा विंशत्यधिकशतवर्षायुष्काश्च) ॥३२॥

सुहमाइ दुपसहंता, तेवीसुदएहिँ चउजुअदुसहसा ।
जुगपवरगुरू तस्सम, इगारलक्खा सहस सोल ॥३३॥

---

१. भणियं च ।

[१] एगवयारि सुचरणा, समयविऊ पभावगा य जुगपवरा ।
पावयणियाइदुतिगाइवरगुणा जुगपहाणसमा ॥३४॥

[२] बारवरिसेहिँ गोयमु, सिद्धो वीराउ वीसहिँ सुहम्मो ।
चउसट्ठीए जंबू, वुच्छिन्ना तत्थ दस ठाणा ॥३५॥

मणपरमोहिपुलाए, आहारगखवगउवसमे कप्पे ।
संजमतियकेवलिसिज्झणा य जंबुम्मि बुच्छिन्ना ॥३६॥

टि० सुधर्मादयो दुःप्रसहान्तास्त्रयोविंशतिभिरुदयैर्जिनमतोन्नतिविशेषैस्चतुरधिकद्विसहस्रमिता युगप्रधानाः । तत्समाना एकादश लक्षाः षोडशसहस्राणि च ॥३३॥ एकावतारिणः '**सुचरणाः**' सुचारित्रिणः सर्वसमयविदः प्रभावकाः । यदुक्तम्-"**पावयणी धम्मकही, वाई नेमित्तिओ तवस्सी य । विज्जा-सिद्धो य कई, अट्ठेव पभावगा भणिया ॥१२८॥**" (**चेइयवंदणमहाभासं**) प्रावचनिकत्वादिगुणानां मध्ये द्वित्र्यादिवरगुणयुक्ता युगप्रधानसमाः ॥ ३४ ॥ श्रीवीरनिर्वाणाद् द्वादशभिर्वर्षैर्गौतमः सिद्धः, सुधर्मा विंशतिवर्षैः, चतुःषष्टिवर्षैश्च जम्बूः सिद्धः । तत्रेमानि वक्ष्यमाणानि दश स्थानानि उच्छिन्नानि ॥ ३५ ॥ तद्यथा-मनःपर्यायज्ञानम्, परमावधिः पुलाकलब्धिः, यदुक्तम्-"**जिणसासणपडिणीयं, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नंपि । कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥१॥**" आहारकशरीरम्, क्षपकश्रेण्युपशमश्रेण्यौ, जिनकल्पः, परिहारविशुद्धिकं सूक्ष्मसम्परायकं यथाख्यातमित्यन्त्यसंयमत्रयं, केवली, सिद्धिगमनं च जम्बूनाम्नि स्थितानि ॥ ३६ ॥

सिज्जंभवेण विहिअं, दसयालिय अट्ठनवइवरिसेहिं ।
सत्तरिसएहिँ थक्का, चउ पुव्वा भद्दबाहुम्मि ॥ ३७ ॥

१. द्विसहस्राणां चतुरधिकानां युगप्रधानानां स्वरूपमाह । २. भणियं च ।

तुट्ठिंसु थूलभद्दे, दोसयपनरेहिँ पुव्वअणुओगो ।
सुहुममहापाणाणि अ, आइमसंघयणसंठाणा ॥३८॥

पणचुलसीइसु वयरे, दसपुव्वा अद्धकीलिसंघयणं ।
छस्सोलेहिँ अ थक्का दुब्बलिए सड्ढनव पुव्वा ॥३९॥

छव्वाससएहिँ नवुत्तरेहिँ सिद्धिं गयस्स वीरस्स ।
रहवीरपुरे नयरे, खमणा पाखंडिआ जाया ॥४०॥

तेणउअनवसएहिं, समइक्कंतेहिँ वद्धमाणाओ ।
पज्जोसवण चउत्थी, कालगसूरीहिँ तो ठविआ ॥४१॥

टि० श्रीवीरनिर्वाणादष्टनवतिवर्षेषु गतेषु शय्यम्भवेन दशवैकालिकं विहितम्। सप्ततिशतवर्षेषु वीरनिर्वाणाद्भद्रबाहौ चत्वारि पूर्वाणि अर्थतो रहितानि जातानि ॥ ३७ ॥ (वीरनिर्वाणादिद्वशतपञ्चदशवर्षेषु स्थूलभद्रे पूर्वानुयोगः) '**सुहुममहापाणाणि**' इति सूक्ष्मध्यानं महाप्राणध्यानं च, सूक्ष्मध्यानं येन पूर्वपरावर्त्तनशक्तिर्भवति, महाप्राणध्यानं येन पूर्वाणि सर्वाणि घटिकाद्वयेन गुणयति, प्रथमसंहननसंस्थाने वज्रऋषभनाराचसमचतुरस्रसंस्थाने ॥ ३८ ॥ वज्रस्वामिनी दश पूर्वाणि अर्द्धकीलिकासंहननम् । दुर्बलिकापुष्यमित्रे सार्द्धनवपूर्वाणि ॥ ३९ ॥ वाचनान्तरे ९८० ॥ ४१ ॥

वीरजिणा पुव्वगयं, सव्वंपि गयं सहस्सवरिसेहिं ।
सुन्नमुणिवेअजुत्ता, विक्कमकालाओ जिणकालो ॥ ४२ ॥

तेरससएहिं वीरा, होहिंति अणेगहा मइ(य)विभेआ ।
बंधंति जेहिं जीवा, बहुहा कंखाइमोहणियं ॥ ४३ ॥

वीरजिणा गुणवीसं, सएहिँ पणमास बारवरिसेहिं ।
चंडालकुले होही[१], पाडलिपुरि समणपडिकूलो ॥ ४४ ॥

१. कल्की भविष्यति ।

चिंत्तट्ठमिविट्ठिभवो[1], कक्की रुद्दो चउम्मुह तिनामा ।
अट्ठारट्ठारसपन्नवरिस, सिसुदिसिविजयरज्जे ॥ ४५ ॥

तं मुणिभिक्खछलंसं, मग्गंतं हणिय विप्परूव हरी ।
तस्सुअ दत्तं रज्जे, पइदिणचेइयकरं ठविही ॥ ४६ ॥

अट्ठारसपन्नासेहिँ[2], गहिय सोरट्ठखप्परकुरज्जे ।
सो काही बहुवच्छर-अपुज्जसित्तुंजओद्धारं ॥ ४७ ॥

तस्सुअ जिणदत्ताई-निवा नमिस्संति पाडिवयमाई ।
तइया कहंपि होही, तह जाइसरोहिनाणाई ॥ ४८ ॥

टि० वीरजिनात्सहस्रवर्षेषु गतेषु सर्वमपि पूर्वगतं श्रुतं गतम् । वीरनिर्वाणात् ४७० वर्षेषु गतेषु विक्रमसंवत्सरः प्रावर्त्तिष्ट ॥४२॥ त्रयोदशशतवर्षेषु गतेषु अनेकधा मति(त)भेदा भविष्यन्ति, यैः सन्देहमोहनीयं बध्नन्ति ॥४३॥ चैत्रशुक्लाष्टमीजनिः । कल्की रौद्रश्चतुर्मुख इति त्रिनामा क्रमेण ज्ञेयम् । अष्टादश वर्षाणि बालत्वम्, अष्टादश (वर्षाणि) दिग्विजयः दिशः साधयिष्यति, पञ्चाशद्राज्यम् । सर्वायुः षडशीतिः ॥ ४५ ॥ कल्किनं हनिष्यति विप्ररूपो हरिरिन्द्रः, तत्सुतं दत्तं प्रतिदिनं चैत्यकरं राज्ये स्थापयिष्यति ॥ ४६ ॥ षोडशोत्तर(एकोनविंशति)वर्षशतेषु गृहीतसुराष्ट्रदेशतुरुष्कराज्यो बहुवर्षाऽपूज्यशत्रुञ्जयोद्धारं स दत्तः करिष्यति ॥ ४७ ॥ तत्सुतजिनदत्तादिनृपा नमिष्य(नंस्य)न्ति प्रातिपदादीनाचार्यान्, तदात्रापि जातिस्मरणावधिज्ञानाद्यपि स्वल्पं स्वल्पं भविष्यति ॥ ४८ ॥

जिणभत्तनिवा उ, इगारस-लक्खसोलसहस्स होहिंति ।
इहयं वरिससऊणेग-वीससहसेहिं वीरजिणा ॥४९॥

---

१. चैत्रशुक्लाष्टम्यां भद्रायां भवो जन्म यस्य । २. "**गुणवीसा सोलेहि य**" इति पुस्तकान्तरे ।

तह सग्गचुओ सूरी, दुप्पसहो साहुणी अ फग्गुसिरी ।
नाइलसड्ढो सड्ढी, सव्वसिरी अंतिमो संघो ॥५०॥

एगो साहू एगा य, साहुणी सावओ य सड्ढी वा ।
आणाजुत्तो संघो, सेसो पुण अट्ठिसंघाओ ॥५१॥

दसयालियजिअकप्पा-वस्सयअणुओगदारनंदिधरो ।
सययं इंदाइनओ, छट्ठुग्गतवो दुहत्थतणु ॥ ५२ ॥

गिहिवयगुरुत्त बारस, चउ चउ वरिसो कयट्ठमो अंते ।
सोहम्मि सागराऊ, होइ तओ सिज्झिही भरहे ॥ ५३ ॥

सुअसूरिसंघधम्मो, पुव्वण्हे छिज्जिही अगणि सायं ।
निवविमलवाहणो सुहु-ममंति नयधम्ममज्झण्हे ॥ ५४ ॥

टि० एकविंशतिवर्षसहस्रप्रान्ते ॥ ५० ॥ शेषः पुनरस्थिसङ्घातः कस्यापि गुणसारस्याभावात् ॥ ५१ ॥ गिहीत्यादि क्रमेण ज्ञेयम् ॥ ५३ ॥ "**पुव्वण्हे**" प्रथमप्रहरे "**सायं**" इति तृतीयप्रहरे । न्यायधर्म्मो मध्याह्ने ॥ ५४ ॥

तो खारग्गिविसंबिल-विज्जुघणा सगदिणा पिहु कुपवणा ।
वरिसिय बहुरोगिजलं, काहिंति समं गिरिथलाइं ॥ ५५ ॥

इंगालछारमुम्मुर-हाहाभूया तणाइरहिय मही ।
होहिंति बीयमित्तं, वेयड्ढाइसु खगाइवि ॥ ५६ ॥

छट्ठअरे दुकरुच्चा, वीसंवरिसाउ मच्छ्याहारा ।
बिलवासी कुगइगमा, कुवन्नरूवा नरा कुरा ॥५७॥

निल्लज्जा निव्वसणा, खरवयणा पियसुआइठिइरहिया ।
छवरिसगब्भा इत्थी, सुदुक्खपसवा बहुसुआ य ॥५८॥

बहुमच्छचक्कवह-गंगसिंधुपासेसु नव नव बिलाइं ।
वेयड्ढोभयपासे, बिसयरी बहुरोगिनरठाणा ॥५९॥

अग्गिमअराइमाणं, पुव्वअरंते इहं तु छट्ठंते ।
हत्थतणु सोलवरिसाउ, अन्नहुस्सप्पिणी नवरं ॥६०॥

टि० मेघाः सर्वत्र योज्यम्, क्षाराग्निविषाम्लविद्युद्घना मेघाः पृथक्पृथक् सप्त सप्त दिनानेकैको वृष्टिं करिष्यति । कुपवनाः बहुरोगिजलं वर्षिष्यन्ति, गिरिस्थलादि समं करिष्यन्ति ॥ ५५ ॥ अङ्गारच्छारमुर्मुरहाहाभूता तृणादिरहिता मही भविष्यति । "हा दैव ! कथं भविष्यति" इतिशब्दः सर्वत्र प्रवर्तिष्यते । बीजमात्रमेव वैताढ्यादिषु पक्षिणोऽपि भविष्यन्ति ॥५६॥ निर्वस्त्राः खरवचनाः ॥ ५८ ॥ बहुमत्स्यरथपथप्रमाणवाहगङ्गासिन्धुपार्श्वयोर्नव नव बिलानि । वैताढ्योभयपार्श्वे द्वासप्ततिर्बहुरोगिनरस्थानानि ॥ ५९ ॥ अग्रेतनारादिमानं पूर्ववत् । नवरमग्रेतनारादीनामुत्सर्पिणीति सञ्ज्ञा, तस्याः पूर्वारस्य प्राग् अन्ते, इह तु षष्ठे एकहस्ततनवः षोडशवर्षायुषो नराः ॥ ६० ॥

पुक्खलखीरघयामय-रसमेहा वरिसिहिंति पढमंते ।
भूसीयलन्ननेहोसहि-रसया सत्तसत्तदिणे ॥ ६१ ॥

बीए उ पुराइकरो, जाइसरो विमलवाहणसुदामो ।
संगमसुपासदत्तो, सुमुहो सम्मइ कुलगरत्ति ॥ ६२ ॥

तइयाइसु उड्ढगई, जिणनारयबल दुहागई चक्की ।
अहरगइ हरिपडिहरी, चउत्थअरयाइसु अ जुअला ॥ ६३ ॥

पउमाभसूरदेवो, सुपाससयंपभसव्वअणुभूई ।
देवसुअ उदयपेढिलपुट्टिल-सयकित्तिसुवयऽममा ॥ ६४ ॥

निक्कसायनिप्पुलयनिमम-चित्तगुत्ता समाहिसंवरिया ।
जसहरविजओ मल्लो, देवोऽणंतविरि भद्दकरो ॥ ६५ ॥

सड्ढदुसय सहसा पउण-चुलसिया लक्खपणछचउपन्ना।
समकोडिसहस तेणूण, पलिअचउभाग पलिअद्धं ॥ ६६ ॥

पउणपलिऊण तियअर-चउनवतीसचउपन्न इगकोडी ।
छव्वीससहसछावट्ठि-लक्खवासायरसऊणा ॥ ६७ ॥

नवकोडि नवइकोडी, नवसयकोडी य नवसहसकोडी ।
कोडिसहसनवई, नव दस तीस पन्नकोडिलक्खा ॥ ६८ ॥

टि० 'पुष्करं' जलं रसशब्दः प्रत्येकं योजनीयः ॥ ६१ ॥ द्वितीयारके पुरादिसर्वव्यवस्थां करोत्येवंशीलः प्रथमः विमलवाहनकुलकरः । सर्वेऽपि जातिस्मृतियुक्ताः ॥ ६२ ॥ तृतीयारे जिननारदबला ऊर्ध्वगतयः । चक्रवर्तिनस्तु द्विधा ऊर्ध्वाधोगतयः । हरिप्रतिहरयोऽधोगतयो भविष्यन्ति । चतुर्थारकेषु युगलिन उत्सर्पिण्यां भविष्यन्ति ॥ ६३ ॥ वर्षाणि कोटिसहस्राणि तेनोनः वर्षकोटिसहस्रोनः पल्योपमचतुर्थभागः ॥ ६६ ॥

बलवेजयंतअजिआ, धम्मो सुप्पहसुदंसणाणंदा ।
नंदणपउमा हलिणुत्ति, चक्किणो दीहदंतो अ ॥ ६९ ॥

तह गूढदंतओ सुद्ध-दंतसिरिदंतसिरिभुई सोमा ।
पउम महपउम दसमो, विमल विमलवाहण अरिट्ठो ॥ ७० ॥

नंदी अ नंदिमित्ता, सुंदरबाहु महबाहु अइबलओ ।
महबल बलो दुविट्ठू, तिविट्ठु इय भावि नव विण्हु ॥ ७१ ॥

भाविपडिविण्हुणो तिलय, लोहजंघो अ वयरजंघो अ ।
केसरि-बलि-पल्हाया, अपराइय-भीम-सुग्गीवा ॥ ७२ ॥

इय बारसारचक्कं, कप्पो तेऽणंतपुग्गलपरट्टो ।
तेऽणंताऽतीअद्धा, अणागयद्धा अणंतगुणा ॥ ७३ ॥

सिरेदेविंदमुणीसर-विणेअसिरिधम्मघोससूरीहिं ।
अप्पपरजाणणट्ठा, कालसरूवं किमवि भणिअं ॥ ७४ ॥

॥ इति श्रीमद्धर्मघोषसूरिविरचितं श्रीकालसप्ततिकाप्रकरणं समाप्तम् ॥

टि० "**हलिणुत्ति**" बलदेवाः ॥ ६९ ॥ द्वादशानामराणां चक्रं समुदायः कल्पो भवति । तैरनन्तैरनन्तैः कल्पैः पुद्गलपरावर्त्तास्तेऽनन्ताऽतीताऽद्धा भवति, ततोऽप्यनन्तगुणाः पुद्गलपरावर्त्ता अनागतकालो भवति ॥ ७३ ॥ इति किञ्चित्पर्यायाः ।

॥ इति श्रीकालसप्ततिकाप्रकरणस्य सङ्क्षिप्तटिप्पणी समाप्ता ॥

●●●

શ્રીવિજયવિમલગણિ વિરચિત

શ્રીવિચારપંચાશિકા

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીવિજયવિમલગણિએ શ્રીવિચારપંચાશિકાની રચના કરી છે. તેની ઉપર અવચૂરિ પણ તેમણે જ રચી છે. આ બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

અહીં ૯ વિચાર કહેવાના છે. તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) શરીર

(૨) જીવ કેટલો કાળ ગર્ભમાં રહીને નરકમાં અને સ્વર્ગમાં જાય છે ? નરક-સ્વર્ગમાંથી ગર્ભજ મનુષ્યમાં આવેલો જીવ કેટલો સમય જીવે ?

(૩) અપુદ્ગલી અને પુદ્ગલી

(૪) સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની ગતિ-આગતિ

(૫) પર્યાપ્તિ

(૬) જીવ વગેરેનું અલ્પબહુત્વ

(૭) સપ્રદેશ-અપ્રદેશ પુદ્ગલો

(૮) કૃતયુગ્મ વગેરે

(૯) પૃથ્વી વગેરેનું પરિમાણ

વિચાર ૧લો-શરીર :

શરીર ૫ પ્રકારના છે - ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ.

આ પાંચ શરીરોને વિષે ૯ દ્વારોની વિચારણા કરવાની છે. તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) કારણ	(૪) વિષય	(૭) અવગાહના
(૨) પ્રદેશસંખ્યા	(૫) પ્રયોજન	(૮) સ્થિતિ
(૩) સ્વામી	(૬) પ્રમાણ	(૯) અલ્પબહુત્વ

દ્વાર ૧લુ-કારણ :

ઔદારિક શરીર સ્થૂલપુદ્ગલોથી બનેલું છે.

વૈક્રિય શરીર તેના કરતા સૂક્ષ્મપુદ્ગલોથી બનેલું છે.

આહારક શરીર તેના કરતા સૂક્ષ્મપુદ્ગલોથી બનેલું છે.

તૈજસ શરીર તેના કરતા સૂક્ષ્મપુદ્ગલોથી બનેલું છે.

કાર્મણ શરીર તેના કરતા સૂક્ષ્મપુદ્ગલોથી બનેલું છે.

ઔદારિક શરીરને ઉદાર એટલે પ્રધાન કહ્યું છે, કેમકે જગતમાં તીર્થંકરનું રૂપ સર્વશ્રેષ્ઠ છે અને તેમનું શરીર તે ઔદારિક શરીર છે.

□તીર્થંકરના રૂપ કરતા ગણધરનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા આહારકશરીરીનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

□ **આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીજીએ** પણ કહ્યું છે - '**गणहर आहार अणुत्तरा य जाव वण-चक्कि-वासु-बला । मंडलिया जा हीणा छट्ठाणगया भवे सेसा ॥ ५७० ॥**'

તેના કરતા અનુત્તરવાસી દેવનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા ગ્રૈવેયકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા અચ્યુત દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા આરણ દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા પ્રાણત દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા આનત દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા સહસ્રાર દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા મહાશુક્ર દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા લાંતક દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા બ્રહ્મલોક દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા સનત્કુમાર દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા ઈશાન દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા સૌધર્મ દેવલોકના દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા ભવનપતિ દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા જ્યોતિષ દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા વ્યંતર દેવોનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા ચક્રવર્તીનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા વાસુદેવનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા બળદેવનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા માંડલિકરાજાનું રૂપ અનંતગુણહીન છે.

તેના કરતા શેષ રાજાઓનું અને લોકોનું રૂપ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

ષટ્સ્થાનપતિત = અનન્તભાગહીન, અસંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન, અસંખ્યગુણહીન, અનંતગુણહીન.

દ્વાર ૨જુ-પ્રદેશસંખ્યા :

ક્રમ	શરીર	પ્રદેશો
૧	ઔદારિક	અલ્પ (અનંત)
૨	વૈક્રિય	અસંખ્યગુણ
૩	આહારક	અસંખ્યગુણ
૪	તૈજસ	અનંતગુણ
૫	કાર્મણ	અનંતગુણ

દ્વાર ૩જુ-સ્વામિત્વ :

ક્રમ	શરીર	સ્વામી
૧	ઔદારિક	મનુષ્ય, તિર્યંચ
૨	વૈક્રિય	દેવ, નારકી, વૈક્રિયલબ્ધિવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચ
૩	આહારક	ચૌદપૂર્વધર સંયમી
૪	તૈજસ	સર્વ સંસારી જીવો
૫	કાર્મણ	સર્વ સંસારી જીવો

દ્વાર ૪થુ-વિષય :

ક્રમ	શરીર	વિષય
૧	ઔદારિક	તીર્ચ્છુ - વિદ્યાધરોને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી નંદીશ્વરદ્વીપ સુધી, જંઘાચારણોને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી રુચકપર્વત સુધી ઉપર - બંનેને ઉત્કૃષ્ટથી પાંડકવન સુધી.
૨	વૈક્રિય	અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્ર
૩	આહારક	મહાવિદેહક્ષેત્ર
૪	તૈજસ	સર્વલોક (કેવલીસમુદ્ઘાતમાં સર્વલોકવ્યાપી થવાથી)
૫	કાર્મણ	સર્વલોક (કેવલીસમુદ્ઘાતમાં સર્વલોકવ્યાપી થવાથી)

દ્વાર ૫મુ-પ્રયોજન :

ક્રમ	શરીર	પ્રયોજન
૧	ઔદારિક	ધર્મ, અધર્મ, સુખ, દુઃખ, કેવળજ્ઞાન-પ્રાપ્તિ વગેરે.
૨	વૈક્રિય	સ્થૂલત્વ, સૂક્ષ્મત્વ, એકત્વ, અનેકત્વ, આકાશગમન, પૃથ્વીગમન વગેરે અનેક પ્રકારની વિભૂતિ.
૩	આહારક	સૂક્ષ્મ અર્થોનો સંશય છેદવો.
૪	તૈજસ	ગ્રહણ કરેલા આહારને પચાવવો, શાપ આપવો, અનુગ્રહ કરવો.
૫	કાર્મણ	ભવાંતરમાં જવું.

દ્વાર ૬ઠ્ઠુ-પ્રમાણ :

ક્રમ	શરીર	પ્રમાણ
૧	ઔદારિક	સાધિક ૧,૦૦૦ યોજન
૨	વૈક્રિય	સાધિક ૧ લાખ યોજન
૩	આહારક	૧ હાથ
૪	તૈજસ	સર્વલોક
૫	કાર્મણ	સર્વલોક

દ્વાર ૭મુ-અવગાહના :

ક્રમ	શરીર	અવગાહના
૧	આહારક	અલ્પ પ્રદેશોમાં અવગાઢ (અસંખ્ય પ્રદેશોમાં)
૨	ઔદારિક	સંખ્યાતગુણ પ્રદેશોમાં અવગાઢ (અસંખ્ય પ્રદેશોમાં)
૩	વૈક્રિય	સંખ્યાતગુણ પ્રદેશોમાં અવગાઢ (અસંખ્ય પ્રદેશોમાં)
૪	તૈજસ-કાર્મણ	અસંખ્યગુણ પ્રદેશોમાં અવગાઢ (પરસ્પર તુલ્ય) (સર્વ લોકાકાશમાં)

દ્વાર ૮મુ-સ્થિતિ :

ક્રમ	શરીર	સ્થિતિ	
		જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧	ઔદારિક	અંતર્મુહૂર્ત	૩ પલ્યોપમ
૨	વૈક્રિય	૧૦,૦૦૦ વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
૩	ઉત્તરવૈક્રિય-નરક	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત
	તિર્યંચ-મનુષ્ય	અંતર્મુહૂર્ત	૪ અંતર્મુહૂર્ત□
	દેવ	અંતર્મુહૂર્ત	અર્ધમાસ
૪	આહારક	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત
૫	તૈજસ-કાર્મણ	અભવ્યને અનાદિ અનંત, ભવ્યને અનાદિ સાંત.	

દ્વાર ૯મુ-અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	શરીર	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
૧	આહારક	અલ્પ	ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય, હોય ત્યારે પણ જઘન્યથી ૧ કે ૨ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૯૦૦૦ હોય. આહારક શરીરનું જઘન્ય અંતર ૧ સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર ૬ માસ છે.
૨	વૈક્રિય	અસંખ્યગુણ	દેવ-નારકી અસંખ્ય હોવાથી.

□ આ **જીવાભિગમ**નો અભિપ્રાય છે. **ભગવતીસૂત્ર**માં વાયુકાય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યના ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પણ અંતર્મુહૂર્ત કહી છે. **પહેલા કર્મગ્રંથ**માં તિર્યંચ-મનુષ્યના ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪ મુહૂર્ત કહી છે. અહીં તત્ત્વ કેવળીગમ્ય છે.

ક્રમ	શરીર	અલ્પબહુત્વ	હેતુ
૩	ઔદારિક	અસંખ્યગુણ	તિર્યંચ-મનુષ્યના શરીર અસંખ્ય હોવાથી.
૪	તૈજસ-કાર્મણ	અનંતગુણ (પરસ્પર તુલ્ય)	બધા સંસારી જીવોને હોવાથી.

વિચાર ૨જો-જીવ કેટલો કાળ ગર્ભમાં રહીને નરકમાં અને સ્વર્ગમાં જાય ? નરકમાંથી અને સ્વર્ગમાંથી ગર્ભજ મનુષ્યમાં આવીને જીવ કેટલું જીવે ?

સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા જે ગર્ભજ મનુષ્યો રત્નપ્રભા, ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ, સૌધર્મ, ઈશાનમાં જાય છે તેમનું

જઘન્ય શરીરપ્રમાણ - ૨ થી ૯ અંગુલ

ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ - ૫૦૦ ધનુષ્ય

જઘન્ય સ્થિતિ - ૨ થી ૯ માસ

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ - ૧ પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ

સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા જે ગર્ભજ મનુષ્યો શર્કરાપ્રભા વગેરે ૬ નરકોમાં અને સનત્કુમાર દેવલોકથી અનુત્તર સુધીના દેવોમાં જાય છે તેમનું

જઘન્ય શરીરપ્રમાણ - ૨ થી ૯ હાથ

ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ - ૫૦૦ ધનુષ્ય

જઘન્ય સ્થિતિ - ૨ થી ૯ વર્ષ

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ - ૧ પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ

રત્નપ્રભા, ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ, સૌધર્મ, ઈશાનમાંથી જે જીવો ગર્ભજ મનુષ્યમાં જાય છે તેમનું -

જઘન્ય શરીરપ્રમાણ	- ૨ થી ૯ અંગુલ
ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	- ૫૦૦ ધનુષ્ય
જઘન્ય સ્થિતિ	- ૨ થી ૯ માસ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ	- ૧ પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ

શર્કરાપ્રભા વગેરે ૫□ નરકોમાંથી અને સનત્કુમાર દેવલોકથી અનુત્તર સુધીના દેવોમાંથી જે જીવો ગર્ભજ મનુષ્યમાં જાય છે તેમનું-

જઘન્ય શરીરપ્રમાણ	- ૨ થી ૯ હાથ
ઉત્કૃષ્ટ શરીરપ્રમાણ	- ૫૦૦ ધનુષ્ય
જઘન્ય સ્થિતિ	- ૨ થી ૯ વર્ષ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ	- ૧ પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ

વિચાર ૩જો-અપુદ્ગલી અને પુદ્ગલી

અપુદ્ગલી -

(૧) ધર્માસ્તિકાય	(૫) કાળ
(૨) અધર્માસ્તિકાય	(૬) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ
(૩) આકાશાસ્તિકાય	(૭) સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ
(૪) જીવ	(૮) ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ

આ અપુદ્ગલી છે, એટલે કે પુદ્ગલના બનેલા નથી.

□ ૭મી નરકમાંથી નીકળીને મનુષ્ય ન થાય.

પુદ્‌ગલી -

(૧) ઔદારિક શરીર	(૧૦) છાયા
(૨) વૈક્રિય શરીર	(૧૧) અંધકાર
(૩) આહારક શરીર	(૧૨) અનંત વર્ગણાઓ
(૪) તૈજસ શરીર	(૧૩) આતપ
(૫) ધ્વનિ	(૧૪) મિશ્રસ્કંધો
(૬) મન	(૧૫) અચિત્તમહાસ્કંધો
(૭) શ્વાસોચ્છ્‌વાસ	(૧૬) ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ
(૮) કાર્મણ શરીર	(૧૭) વેદકસમ્યક્ત્વ
(૯) કર્મ	(૧૮) ઉદ્યોત

આ પુદ્‌ગલી છે, એટલે કે પુદ્‌ગલના બનેલા છે.

વિચાર ૪થો-સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની ગતિ-આગતિ

નારકી, દેવ, તેઉકાય, વાયુકાય, અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચ સિવાયના શેષ સંસારી જીવો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય.

સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો નારકી, દેવ, અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચ સિવાયના શેષ જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય.

સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. તેમની ભવસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત છે અને કાયસ્થિતિ મુહૂર્તપૃથક્ત્વ છે.

વિચાર ૫મો-પર્યાપ્તિ

પર્યાપ્તિ ૬ પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) **આહારપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી આહારના પુદ્ગલોને જીવ ગ્રહણ કરે અને તેને ખલ અને રસ રૂપે પરિણમાવે તે આહાર પર્યાપ્તિ.

(૨) **શરીરપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી જીવ રસ રૂપે પરિણમાવેલ પુદ્ગલોમાંથી સાત ધાતુ રૂપ શરીર બનાવે તે શરીરપર્યાપ્તિ.

(૩) **ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી જીવ શરીરમાંથી ઈન્દ્રિયો બનાવે તે ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ.

(૪) **શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી જીવ શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે, તેને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે પરિણમાવે અને તેનું વિસર્જન કરે તે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ.

(૫) **ભાષાપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી જીવ ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે, તેને ભાષા રૂપે પરિણમાવે અને તેનું વિસર્જન કરે તે ભાષાપર્યાપ્તિ.

(૬) **મનપર્યાપ્તિ :** જે શક્તિથી જીવ મનોવર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે, તેને મન રૂપે પરિણમાવે અને તેનું વિસર્જન કરે તે મનપર્યાપ્તિ.

જીવો	પર્યાપ્તિ	કુલ
એકેન્દ્રિય	આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ	૪
વિકલેન્દ્રિય	આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા	૫

જીવો	પર્યાપ્તિ	કુલ
સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય, સંમૂચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ	આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા	૫
નારકી, ગર્ભજ મનુષ્ય, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ	આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા, મન	૬
દેવ	આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા-મન	૫

દેવોને ભાષાપર્યાપ્તિ અને મનપર્યાપ્તિ સાથે પૂર્ણ થાય છે, માટે તેમને ૫ પર્યાપ્તિ કહી છે.

પર્યાપ્તિનો કાળ :

ઔદારિક શરીરમાં - (મનુષ્ય-તિર્યંચના સ્વાભાવિક શરીરમાં)

ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે આહારપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે ભાષાપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે મનપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

વૈક્રિય શરીર તથા આહારક શરીરમાં -

ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે આહારપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તે શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછીના સમયે ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછીના સમયે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછીના સમયે ભાષાપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

ત્યાર પછીના સમયે મનપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય.

દેવોને છએ પર્યાપ્તિઓની શરૂઆત એકસાથે થાય. પહેલા સમયે આહારપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય. પછી અંતર્મુહૂર્તે શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય. પછીના સમયે ઈન્દ્રયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય. પછીના સમયે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય. પછીના સમયે ભાષાપર્યાપ્તિ-મનપર્યાપ્તિ એક સાથે પૂર્ણ થાય.

લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો પણ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિ અવશ્ય પૂર્ણ કરે, ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્તમાં આયુષ્ય બાંધે, ત્યાર પછી અબાધાકાળરૂપ અંતર્મુહૂર્ત જીવે, ત્યાર પછી જ તેઓ મરણ પામે, કેમકે પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્તા જીવો જ આયુષ્ય બાંધે છે.

પર્યાપ્તિને આશ્રયી જીવોના ચાર પ્રકાર -

(૧) લબ્ધિ પર્યાપ્તા - જે જીવોએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરી હોય, પણ પૂર્ણ કરીને જ મરવાના હોય તે લબ્ધિપર્યાપ્તા જીવો.

(૨) લબ્ધિ અપર્યાપ્તા - જે જીવો સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા વિના જ મરે તે લબ્ધિઅપર્યાપ્તા જીવો.

(૩) **કરણ અપર્યાપ્તા** - જે જીવોએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરી હોય, પણ પૂર્ણ કરીને જ મરવાના હોય તે કરણ અપર્યાપ્તા જીવો.

(૪) **કરણ પર્યાપ્તા** - જે જીવોએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી હોય તે કરણ પર્યાપ્તા જીવો.

લબ્ધિ પર્યાપ્તા એ જ કરણ અપર્યાપ્તા છે.

વિચાર ૬ઠ્ઠો-અલ્પબહુત્વ

૫ ગતિનું અલ્પબહુત્વ -

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૧	મનુષ્ય	અલ્પ
૨	નારકીઓ	અસંખ્યગુણ
૩	દેવો	અસંખ્યગુણ
૪	સિદ્ધો	અનંતગુણ
૫	તિર્યંચો	અનંતગુણ

૮ ગતિનું અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૧	મનુષ્ય સ્ત્રીઓ	અલ્પ
૨	મનુષ્યો	અસંખ્યગુણ (સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોનો સમાવેશ કર્યો હોવાથી)
૩	નારકીઓ	અસંખ્યગુણ
૪	તિર્યંચ સ્ત્રીઓ	અસંખ્યગુણ

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૫	દેવો	અસંખ્યગુણ
૬	દેવીઓ	સંખ્યાતગુણ
૭	સિદ્ધો	અનંતગુણ
૮	તિર્યંચો	અનંતગુણ

એકેન્દ્રિય વગેરેનું અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૧	પંચેન્દ્રિય	અલ્પ
૨	ચઉરિન્દ્રિય	વિશેષાધિક
૩	તેઈન્દ્રિય	વિશેષાધિક
૪	બેઈન્દ્રિય	વિશેષાધિક
૫	અનિન્દ્રિય	અનંતગુણ
૬	એકેન્દ્રિય	અનંતગુણ
૭	સેન્દ્રિય (ઈન્દ્રિયવાળા)	વિશેષાધિક

પૃથ્વીકાય વગેરેનું અલ્પબહુત્વ -

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૧	ત્રસકાય	અલ્પ
૨	તેઉકાય	અસંખ્યગુણ
૩	પૃથ્વીકાય	વિશેષાધિક

ક્રમ	જીવો	અલ્પબહુત્વ
૪	અપ્કાય	વિશેષાધિક
૫	વાયુકાય	વિશેષાધિક
૬	અકાય	અનંતગુણ
૭	વનસ્પતિકાય	અનંતગુણ
૮	સકાય	વિશેષાધિક

જીવ-અજીવનું અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	જીવો-અજીવો	અલ્પબહુત્વ
૧	જીવો	અલ્પ
૨	પુદ્ગલ	અનંતગુણ
૩	સમય	અનંતગુણ
૪	દ્રવ્ય	વિશેષાધિક
૫	પ્રદેશ	અનંતગુણ
૬	પર્યાય	અનંતગુણ

દરેક જીવ પ્રાયઃ અનંતાનંત પુદ્ગલોથી બંધાયેલ છે. પુદ્ગલો જીવોથી સંબદ્ધ અને અસંબદ્ધ હોય છે. માટે પુદ્ગલો કરતા જીવો અલ્પ છે.

જીવની સાથે સંબદ્ધ તૈજસ શરીર પુદ્ગલપરિણામને આશ્રયી જીવ કરતા અનંતગુણ છે. તૈજસ શરીર કરતા પ્રદેશાપેક્ષાએ કાર્મણ શરીર અનંતગુણ છે. આમ જીવો કરતા તેમને પ્રતિબદ્ધ તૈજસ

શરીરો-કાર્મણ શરીરો અનંતગુણ છે. તેમના કરતા પણ જીવે મૂકેલા તૈજસ શરીરો-કાર્મણ શરીરો અનંતગુણ છે. શેષ મૂકાયેલા શરીરો તો તેમના અનંતમા ભાગે છે. આમ જીવો કરતા તૈજસ શરીરના પુદ્ગલો પણ અનંતગુણ છે તો કાર્મણ શરીર વગેરેના બધા પુદ્ગલો તો અવશ્ય જીવો કરતા અનંતગુણ છે.

પુદ્ગલો કરતા સમયો અનંતગુણ છે. સમયક્ષેત્રના દરેક દ્રવ્યપર્યાય પર વર્તમાન સમય છે. આમ વર્તમાન સમય સમયક્ષેત્રના દ્રવ્યપર્યાયગુણો છે. તેથી એક સમયમાં પણ અનંતા સમયો છે. આમ વર્તમાનસમય પણ પુદ્ગલો કરતા અનંતગુણ છે, કેમકે એક દ્રવ્યના પર્યાયો પણ અનંતાનંત છે. આમ પુદ્ગલો કરતા સમયો અનંતગુણ છે. (આમ સર્વલોકના પર્યાયો કરતા પણ સમયો અનંતગુણ સંભવે છે.)

સમયો કરતા દ્રવ્યો વિશેષાધિક છે. દરેક સમય એ દ્રવ્ય છે. સર્વ દ્રવ્યોમાં શેષ જીવ-પુદ્ગલ-ધર્માસ્તિકાય વગેરે દ્રવ્યોનો પણ સમાવેશ થાય છે. તે જીવ વગેરે શેષ દ્રવ્યો સમયો કરતા અલ્પ છે. માટે સમયો કરતા સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક છે.

સ્કંધ એ દ્રવ્ય છે. સ્કંધના અવયવો પ્રદેશો પણ છે અને દ્રવ્ય પણ છે. તેમ સમયસ્કંધમાં રહેલ સમયો પ્રદેશો પણ છે અને દ્રવ્ય પણ છે.

દ્રવ્ય કરતા પ્રદેશો અનંતગુણ છે, કેમકે સમયદ્રવ્યો કરતા આકાશપ્રદેશો અનંતગુણ છે.

પ્રદેશો કરતા પર્યાયો અનંતગુણ છે, કેમકે દરેક આકાશપ્રદેશ પર અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયો છે.

પુદ્ગલોનું અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	પુદ્ગલો	અલ્પબહુત્વ
૧	પ્રયોગપરિણત	અલ્પ
૨	મિશ્રપરિણત	અનંતગુણ
૩	વિશ્રસાપરિણત	અનંતગુણ

પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો : ઔદારિક વગેરે ૧૫ પ્રકારના યોગથી પરિણત પુદ્ગલો તે પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો છે.

મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો : પ્રયોગકૃત આકારને છોડ્યા વિના જે પુદ્ગલો વિશ્રસાથી અન્ય પરિણામને પામે તે મૂકાયેલા કલેવર વગેરેના અવયવો એ મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો છે, અથવા વિશ્રસાથી પરિણત ઔદારિક વગેરે જે વર્ગણાઓ જીવના પ્રયોગથી એકેન્દ્રિય વગેરેના શરીર વગેરે રૂપે પરિણામ પામે તે મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો છે. પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમાં વિશ્રસા પરિણામ હોવા છતાં તેની વિવક્ષા કરી નથી.

વિશ્રસાપરિણત પુદ્ગલો : સ્વાભાવિક રીતે પરિણામ પામેલા પુદ્ગલો તે વિશ્રસાપરિણત પુદ્ગલો છે. તે મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો કરતા અનંતગુણ છે, કેમકે પરમાણુ વગેરે જીવને અગ્રહણયોગ્ય પુદ્ગલો પણ અનંત છે.

વિચાર ૭મો-અપ્રદેશ-સપ્રદેશ પુદ્ગલો

અપ્રદેશ પુદ્ગલો ચાર પ્રકારના છે -

(૧) દ્રવ્યથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો - પરસ્પર અસંયુક્ત પરમાણુઓ.

(૨) ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો - એક આકાશપ્રદેશમાં રહેલા અને પોતાના ક્ષેત્રને નહિ છોડનારા પુદ્ગલો.

(૩) કાળથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો - પોતાના ક્ષેત્રને છોડી અન્ય ક્ષેત્રમાં જતા અને દરેક સ્થાનમાં ૧ સમય રહેતા પુદ્ગલો.

(૪) ભાવથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો - વર્ણથી - એક ગુણ કાળા, એક ગુણ પીળા વગેરે પુદ્ગલો.

ગંધથી - એક ગુણ સુરભિ વગેરે પુદ્ગલો.

રસથી - એક ગુણ કડવા વગેરે પુદ્ગલો.

સ્પર્શથી - એક ગુણ રૂક્ષ અને એક ગુણ શીત પુદ્ગલો, અથવા એક ગુણ રૂક્ષ અને એક ગુણ ઉષ્ણ પુદ્ગલો, અથવા એક ગુણ સ્નિગ્ધ અને એક ગુણ શીત પુદ્ગલો, અથવા એક ગુણ સ્નિગ્ધ અને એક ગુણ ઉષ્ણ પુદ્ગલો.

સપ્રદેશ પુદ્ગલો ચાર પ્રકારના છે -

(૧) દ્રવ્યથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો - પરસ્પર ભેગા થયેલા બે વગેરે પરમાણુઓ.

(૨) ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો - બે વગેરે આકાશપ્રદેશોમાં રહેલા દ્વયણુક વગેરે સ્કંધો.

(૩) કાળથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો - બે વગેરે સમયોની સ્થિતિવાળા યાવત્ અસંખ્ય સમયોની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો.

(૪) ભાવથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો - વર્ણથી બે ગુણ કાળા વગેરે પુદ્ગલોથી માંડીને અનંતગુણ કાળા વગેરે પુદ્ગલો.

ગંધથી - બે ગુણ સુરભિ વગેરે પુદ્ગલોથી માંડીને અનંતગુણ સુરભિ વગેરે પુદ્ગલો.

રસથી - બે ગુણ કડવા વગેરે પુદ્ગલોથી માંડીને અનંતગુણ કડવા વગેરે પુદ્ગલો.

બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ રૂક્ષ અને બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ શીત પુદ્ગલો, અથવા બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ રૂક્ષ અને બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ ઉષ્ણ પુદ્ગલો, અથવા બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ સ્નિગ્ધ અને બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ શીત પુદ્ગલો, અથવા બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ સ્નિગ્ધ અને બે ગુણથી માંડીને અનંતગુણ ઉષ્ણ પુદ્ગલો.

અપ્રદેશ-સપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અલ્પબહુત્વ :

ક્રમ	પુદ્ગલો	અલ્પબહુત્વ
૧	ભાવથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો	અલ્પ
૨	કાળથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો	અસંખ્યગુણ
૩	દ્રવ્યથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો	અસંખ્યગુણ
૪	ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો	અસંખ્યગુણ
૫	ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો	અસંખ્યગુણ
૬	દ્રવ્યથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો	વિશેષાધિક
૭	કાળથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો	વિશેષાધિક
૮	ભાવથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો	વિશેષાધિક

વિચાર ૮મો-કૃતયુગ્મ વગેરેનું સ્વરૂપ

જે સંખ્યાને ૪ થી ભાગતા શેષ ૦ રહે તે કૃતયુગ્મ સંખ્યા છે. દા.ત. ૨૦

જે સંખ્યાને ૪ થી ભાગતા શેષ ૩ રહે તે ત્રેતૌજ સંખ્યા છે. દા.ત. ૨૩

જે સંખ્યાને ૪ થી ભાગતા શેષ ૨ રહે તે દ્વાપરયુગ્મ સંખ્યા છે. દા.ત. ૨૨

જે સંખ્યાને ૪ થી ભાગતા શેષ ૧ રહે તે કલ્યોજ સંખ્યા છે. દા.ત. ૨૧

એક જીવના પ્રદેશ, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, લોકાકાશના પ્રદેશ કૃતયુગ્મ સંખ્યા પ્રમાણ છે. (પરસ્પર તુલ્ય છે.)

સૌધર્મ દેવલોક અને ઈશાન દેવલોકના દેવો અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણીના સમયો જેટલા છે. તે ત્રેતૌજ સંખ્યા પ્રમાણ છે.

એક આકાશપ્રદેશમાં રહેલા અનંતઅણુવાળા સ્કંધો સુધીના સ્કંધો દ્વારપયુગ્મ સંખ્યા પ્રમાણ છે.

નીચેના ૨૨ જીવો દરેક આઠમા અનંત (મધ્યમ અનંત અનંત) પ્રમાણ છે. તે કલ્યોજ સંખ્યા પ્રમાણ છે.

(૧) પર્યાપ્તા બાદર વનસ્પતિકાય (૫) પર્યાપ્તા બાદર જીવો

(૨) અપર્યાપ્તા બાદર વનસ્પતિકાય (૬) અપર્યાપ્તા બાદર જીવો

(૩) પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય (૭) પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ જીવો

(૪) અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય (૮) અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ જીવો

(૯) બાદર જીવો
(૧૦) સૂક્ષ્મ જીવો
(૧૧) ભવ્ય જીવો
(૧૨) નિગોદના જીવો
(૧૩) વનસ્પતિના જીવો
(૧૪) એકેન્દ્રિય જીવો
(૧૫) તિર્યંચો
(૧૬) મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો
(૧૭) અવિરત જીવો
(૧૮) કષાયી જીવો
(૧૯) છદ્મસ્થ જીવો
(૨૦) સયોગી જીવો
(૨૧) સંસારી જીવો
(૨૨) સર્વ જીવો.

વિચાર ૯મો - પૃથ્વીકાય વગેરેનું પરિમાણ

(૧) પૃથ્વીકાય
(૨) અપ્કાય
(૩) તેઉકાય
(૪) વાયુકાય
(૫) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય
(૬) બેઈન્દ્રિય
(૭) તેઈન્દ્રિય
(૮) ચઉરિન્દ્રિય
(૯) સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય
(૧૦) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
(૧૧) ખેચર પંચેન્દ્રિય
(૧૨) જલચર પંચેન્દ્રિય
(૧૩) નારકી
(૧૪) ભવનપતિ દેવો
(૧૫) વ્યંતર દેવો
(૧૬) સૂર્ય
(૧૭) ચંદ્ર
(૧૮) નક્ષત્ર
(૧૯) વૈમાનિક દેવો
(૨૦) સમુદ્ર
(૨૧) સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ
(૨૨) લોકાકાશના પ્રદેશો
(૨૩) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો
(૨૪) અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો
(૨૫) એક જીવના પ્રદેશો
(૨૬) સ્થિતિઅધ્યવસાયસ્થાનો
(૨૭) નિગોદ

આ ૨૭ વસ્તુઓ અસંખ્ય છે.

(૧) સિદ્ધો (૬) અભવ્યો

(૨) નિગોદના જીવો (૭) ભવ્યો

(૩) વનસ્પતિના જીવો (૮) અલોકાકાશના પ્રદેશો

(૪) સમયો (૯) પરવડિયાપતિત

(૫) પુદ્ગલો (૧૦) વનસ્પતિકાયની કાયસ્થિતિ

આ ૧૦ વસ્તુઓ અનંત છે.

પરવડિયાપતિતનો અર્થ પરસ્થાનથી પતિત અને અપતિત જીવો, એટલે સર્વ જીવો એમ સંભવે છે.

શ્રીવિચારપંચાશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

श्रीमद्विजयविमलगणिविरचिता

श्रीविचारपञ्चाशिका

स्वोपज्ञावचूरिसहिता

॥ अर्हम् ॥

॥ प्रस्तावना ॥

विदितमेतदिह जिनेन्द्रशासने चतुर्ष्वनुयोगेषु द्रव्यानुयोगस्यातिगहनत्वम् । तेन तत्तत्पदार्थरहस्यजिज्ञासूनामिदानीन्तनभव्याङ्गिनामुपकृतये विवाहप्रज्ञप्ति-प्रज्ञापना-जीवाभिगमाद्यङ्गोपाङ्गात्सारं समुद्धृत्य सूक्ष्मविचारगर्भितं स्वोपज्ञावचूरिसनाथं विचारपञ्चाशिकाख्यमिदं प्रकरणरत्नं निबद्धमिति सम्भाव्यते ।

प्रकरणकर्तृभिश्चात्र प्रकरणे शरीरादीनि नव द्वाराणि निवेशितानि, तत्र प्रथमद्वारे औदारिकादिशरीराणां नवभिः कारणादिद्वारैः स्वरूपनिरूपणं कृतम्, द्वितीयाद्यष्टद्वारेषु पृथक्पृथक् विचाराः सुगमतया व्यावर्णितास्सन्ति, ते च धीधनाः स्वयं ज्ञास्यन्ति, इति नात्रातिकथनीयमस्माकम् ।

अस्य विचारपञ्चाशिकाख्यस्य प्रकरणस्य प्रणेतारः श्रीवानरर्ष्यपरपर्यायाः श्रीविजयविमलगणयो बृहत्तपागच्छगगनाङ्गणगभस्तिमालिश्रीमदानन्दविमलसूरीशानां शिष्या आसन्, इति प्रकरणस्यास्यावसानगाथायां तदवचूर्ण्यां च स्फुटतया तैरेव प्रपञ्चितम् । यद्यपि प्रकरणकारैरत्र स्वसत्तासमयो नोपनिबद्धस्तथापि तैरेव निर्मितस्य भावप्रकरणस्यावचूर्णिगतेन-"**गुणनयनरसेन्दुमिते १६२३ वर्षे पौषे च कृष्णपञ्चम्याम्।अवचूर्णिः प्रकटार्था, विहितेयं विजयविमलेन ॥१॥**" अनेन पद्येन विक्रमार्कीयषोडशशताब्द्यामेषां विद्यमानता स्फुटमवगम्यते ।

अस्य त्रीणि पुस्तकानि सिद्धान्ताब्धिपारगश्रीमद्विजयानन्दसूरिशिष्यप्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयकृतपुस्तकसङ्ग्रहादासादितानि, तुरीयं पुनः

श्रीभक्तिविजयमुनीनां पार्श्वत उपलब्धम् । एतत्पुस्तकाधारेण महता प्रयासेन संशोधितेऽप्यत्र प्रकरणेऽस्मद्दृष्टिदोषेणाक्षरयोजकदोषेण वा क्वचनाशुद्धिः कृता जाता वा भवेत्तत्र संशोधयन्तु धीनिधय इत्यभ्यर्थयते -

खेडा. ता. ९-२-१९१३

प्रकल्पिताञ्जलिः प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादपद्मपरागः

चतुरविजयो मुनिः

(सुरत)

श्रीमद्विजयविमलगणिविरचिता

॥ श्रीविचारपञ्चाशिका ॥

॥ स्वोपज्ञावचूरिसहिता ॥

वीरपयकयं नमिउं, देवासुरनरबिरेफसेविअयं ।
जिणसमयसमुद्दाओ, वियारपंचसियं वुच्छं ॥ १ ॥

अवचूरिः - वीरपदकजं श्रीमहावीरपादकमलं नत्वा प्रणम्य, किम्भूतम्? देवासुरनरद्विरेफसेवितम्। विचारपञ्चाशिकां वक्ष्ये कथयिष्यामि श्रुतसमुद्रादिति ॥१॥

अत्र विचारनवकं कथयिष्यामीति । तथा-शरीरः□ १, कियत्कालं गर्भे स्थित्वा नरके स्वर्गे च याति ? तदागतो वा कियत्कालं जीवत्येव ? २, अपुद्गली पुद्गली चेति ३, सम्मूर्च्छिमनराणां गत्यागती ४, पर्याप्तिरिति ५, जीवाद्यल्पबहुत्वं ६, प्रदेशाप्रदेशपुद्गलाः ७, कडजुम्मादिः ८, पृथिव्यादिपरिमाणम् ९ । तत्र प्रथमं शरीरस्वरूपमाह-

ओरालिय वेउव्विय, आहारगतेयकम्मुणं△ भणियं ।
एयाण सरीराणं, नवहा भेयं भणिस्सामि ॥ २ ॥

□ शरीरशब्दस्य पुन्नपुंसकत्वं '**कासारकेसरकरीरशरीरजीर**' इति पठितं **श्रीमद्धेमाचार्यैर्लिङ्गानुशासने** । △ '**कम्मणं**' इत्यपि ।

बायरपुग्गलबद्धं उरालिय, उयारमागमे भणियं ।
सुहुमसुहुमेण तत्तो, पुग्गलबंधेण भणियाणि १ ॥ ३ ॥

अवचूरिः - गाथा सुगमा। नवरं '**नवहा**' इति कारण १ प्रदेशसङ्ख्या २ स्वामि ३ विषय ४ प्रयोजन ५ प्रमाणा ६ ऽवगाहना ७ स्थित्य-८ ऽल्पबहुत्व ९ मिति ॥ २ ॥ बादरपुद्गलैः स्थूलपुद्गलैर्बद्धमुपचितमौदारिकं भवति, किंविशिष्टम् ? उदारं प्रधानम्, यदुक्तमा**वश्यके**-'**गणहर-आहारअणुत्तरा य जाव वणचक्किवासुबला । मंडलिया जा हीणा, छट्ठाणगया भवे सेसा ॥ ५७० ॥**' (**आवश्यकनिर्युक्तिः**) जिनरूपाद्-गणधररूपमनन्तगुणहीनम् । एवं गणधररूपादनन्तगुणहीनमाहारकम् । तस्मादनन्तगुणहीनमनुत्तरदेवरूपम् । ग्रैवेयकाच्युतारणप्राणतानतसहस्रार-शुक्रलान्तकब्रह्ममाहेन्द्रसनत्कुमारेशानसौधर्मभवनपतिज्योतिषिरूपादनन्त-गुणहीनं व्यन्तररूपम् । तस्माच्चक्रिरूपमनन्तगुणहीनम् । तस्माद्वासुदेवरूप-मनन्तगुणहीनम् । तस्माद्रामरूपमनन्तगुणहीनम् । तस्मान्मण्डलिकरूप-मनन्तगुणहीनम् । शेषनृपा लोकाश्च षट्स्थानगताः । यथा-अनन्तभागहीनाः १, असङ्ख्यभागहीनाः २, सङ्ख्यभागहीनाः ३, सङ्ख्यगुणहीनाः ४, असङ्ख्यगुणहीनाः ५, अनन्तगुणहीनाः ६ इति । तत औदारिकात्सूक्ष्मसूक्ष्मेण पुद्गलबन्धेन भणितानि । यथौदारिकात्सूक्ष्मपुद्गलैर्वैक्रियं बद्धम्, तस्मात्सूक्ष्मैराहारकं बद्धम्, तस्मात्सूक्ष्मैस्तैजसं बद्धम्, तस्मात्सूक्ष्मैः कार्मणं बद्धमिति । द्वारम् १ ॥ ३ ॥

अथ प्रदेशसङ्ख्यामाह-

ओरालिए अणंता, तत्तो दोसुं असंखगुणियाओ ।
तत्तो दोसु अणंता, पएससंखा सुए भणिया २ ॥ ४ ॥

अवचूरिः - औदारिकेऽनन्ताः प्रदेशा भवन्ति, ततस्तस्मात् द्वयोरसङ्ख्यातगुणा भवन्ति । अयमाशयः-सर्वस्तोका औदारिके प्रदेशाः, तस्माद्वैक्रियेऽसङ्ख्यातगुणाः, तस्मादाहारकेऽसङ्ख्यातगुणाः, ततो

द्वयोरनन्तगुणाः, कथम् ? आहारकादनन्तगुणास्तैजसे, तस्मादनन्तगुणाः कार्मणे प्रदेशा भवन्ति । द्वारमिति २ ॥ ४ ॥

स्वामित्वमाह-

तिरिअनराणमुरालं[1], वेउव्वं[2] देवनारगाणं च ।
तिरियनराणंपि तहा, तल्लद्धिजुयाण तं भणियं ॥ ५ ॥

चउदसपुव्विजईणं, होई आहारगं[3] न अन्नेसिं ।
तेअं[4] कम्मण[5] भणियं, संसारत्थाण जीवाणं ३ ॥ ६ ॥

अवचूरिः - तिर्यग्नराणामौदारिकं स्यात् १ । वैक्रियं देवनारकाणां तल्लब्धिमतां केषाञ्चित्तिर्यग्नराणामपि स्यात् २ ॥५॥ चतुर्दशपूर्वियतीनामाहारकं भवति, नान्येषाम् ३ । तैजसकार्मणे सर्वसंसारस्थानां जीवानां भणित इति ४,५ । द्वारम् ३ ॥६॥

विषयमाह-

ओरालियस्स[1] विसओ, तिरियं विज्जाहराणमासज्ज ।
आ नंदीसर गुरुओ, जंघाचरणाण आ रुयगो ॥ ७ ॥

उड्ढं उभयाणंपि य, आ पंडगवण सुए सया भणिओ ।
वेउव्वियस्स[2] विसओ, असंखदीवा जलहिणो य ॥ ८ ॥

आहारस्स[3] विदेहा, तेया[4]कम्माण[5] सव्वलोगो य ४। (९ पूर्वार्धः)

अवचूरिः - औदारिकस्य विषयस्तिर्यग्विद्याधरानाश्रित्य, आ नन्दीश्वरद्वीपात् गुरुक उत्कृष्टः, जङ्घाचारणानाश्रित्य आ रुचकगिरेश्च ॥ ७ ॥ ऊर्ध्वमुभयत्र विद्याधरजङ्घाचारणानाश्रित्य, आ पण्डकवनात् श्रुते सदा भणितो विषयः १। वैक्रियस्य विषयोऽसङ्ख्येया द्वीपाः समुद्राश्च २॥ ८ ॥

आहारकस्य विषयो विदेहाः ३ । तैजसकार्मणयोः सर्वलोको विषयः, केवलिसमुद्घातावस्थायां सर्वलोकव्यापकत्वात् ४,५ । द्वारम् ४ ॥

अथ प्रयोजनमाह-

ओरालियस्स[१] कज्जं, केवलधम्माइयं भणियं ॥ ९ ॥

थुलसुहुमं च रूवं, एगअणेगाइ कज्जयं कहियं ।

वेउव्वियस्स[२] आहारगस्स[३] संदेहविच्छेयं ॥ १० ॥

तेजस[४]सरीरकज्जं, आहारपयं सुए समक्खायं ।

सा*वाणुग्गहणं पुण, □कम्मणस्स[५] भवंतरे गइयं ५ ॥ ११ ॥

अवचूरिः - औदारिकस्य कार्यं प्रयोजनं केवलज्ञानधर्मसुखदुःखावाप्त्यादि १ ॥ ९ ॥ वैक्रियस्यैकानेकादिस्थूलसूक्ष्मरूपं कार्यकं कथितम् २ । आहारकस्य सूक्ष्मार्थविषयसंशयच्छेदादिप्रयोजनम् ३ ॥ १० ॥ तैजसस्याहारपाकः शापानुग्रहश्च प्रयोजनभेदः ४ । कार्मणस्य भवान्तरे गतिः ५ । द्वारम् ५ ॥ ११ ॥

अथ प्रमाणमाह-

ओरालियं[१] सरीरं, जोयणदससयपमाणओ अहियं ।

वेउव्वियं[२] च गुरुअं, जोयणलक्खं समहियं वा ॥१२॥

आहारगं सरीरं[३], हत्थपमाणं सुए समक्खायं ।

तेयस[४]कम्मण[५]माणं, लोयपमाणं सया भणियं ६ ॥१३॥

अवचूरिः - औदारिकं शरीरमुत्कर्षतो योजनसहस्रं सातिरेकम् १ वैक्रिय[Δ]मुत्कर्षतः सातिरेकं योजनलक्षम्, '**वा**'पादपूरणे २ ॥ १२ ॥ आहारकं

*'**सावणुग्गहणं**' इत्यपि पाठो दृश्यते । □'**भवंतरे कम्मणस्स गई**' इति पाठः स्यात्, अन्यथा मात्रागणविरोध आपद्यते । Δ. वैक्रियस्य तिरश्चां मध्ये बादरपर्याप्तवायुकायजलचरचतुष्पदोरःपरिसर्पभुजपरिसर्पखचरान्मनुष्यांश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकान् सङ्ख्येयवर्षायुषो मुक्त्वा शेषाणां प्रतिषेधः, भवस्वभावतया तेषां वैक्रियलब्ध्यसम्भवात् । इति **प्रज्ञापनैकविंशे पदे** ।

शरीरं हस्तप्रमाणं श्रुते समाख्यातम् ३ । तैजसकार्मणयोर्मानं प्रमाणं लोकप्रमाणं सदोत्कर्षतः ४, ५ । द्वारम् ६ ॥१३॥

अथावगाहनामाह-

अस्संखपएसठियं, ओरालिययं जिणेण वज्जरियं ।
इत्तो य बहुयरेसुं, चवियं वेउव्वियसरीरं ॥ १४ ॥
एहिंतो अप्पेमी, पएसवग्गे तईय वज्जरियं ।
सव्वे लोगागासे तेयसकम्माण गाहणयं ७ ॥ १५ ॥

अवचूरिः - औदारिकमसङ्ख्येयेषु प्रदेशेष्ववगाढं स्थितं, जिनेन '**वज्जरियं**' कथितम् १ । इतरच्च बहुतरेषु प्रदेशेषु वैकियं शरीरं '**चवियं**' गदितम् २ ॥ १५ ॥ आभ्यां अल्पे प्रदेशवर्गे तृतीयमाहारकं '**वज्जरियं**' कथितम् ३ । सर्वस्मिन् लोकाकाशप्रदेशे तैजसकार्मणयोरवगाहना ४ ।५। द्वारम् ७ ॥ १५ ॥

अथ स्थितिभेदमाह-

अंतोमुहुत्त लहुयं, ओरालियआउमाण संगहियं ।
गुरुयं तिपल्लमुत्तं, वेउव्वे अह भणिस्सामि ॥ १६ ॥
दसवरिससहस्साइं, उक्कोसं सागराणि तित्तीसं ।
उत्तरवेउव्वंमि, लहुय मुहुत्तं गुरुयमेवं ॥ १७ ॥
अंतोमुहुत्त नरएसु होइ, चत्तारि तिरियमणुएसु ।
देवेसु अद्धमासो, उक्कोसविउव्वणे कालो ॥ १८ ॥
आहारगस्स कालो, अंतमुहुत्तं जहन्नमुक्किट्ठो ।
तेयसकम्मणरूवे, सव्वेसिमणाइए भणिए ॥ १९ ॥
भव्वे सपज्जवसिए, अपज्जवसिए अभव्वजीवेसु ८ । (२०पूर्वार्धः)

अवचूरिः – औदारिकस्यायुर्मानं स्थितिरूपं अन्तर्मुहूर्त्तं लघुकं जघन्यं सङ्गृहीतं सूत्रे प्रतिपादितम् । गुरुकमुत्कृष्टं त्रिपल्यमुक्तम् १। वैक्रियेऽथ भणिष्यामि ॥१६॥ जघन्यतो दशवर्षसहस्राणि, उत्कृष्टतस्त्रयस्त्रिंशत्सागराणि। उत्तरवैक्रिये जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं, गुरुकं उत्कृष्टमेवं वक्ष्यमाणं **जीवाभिगमे** यथा ॥१७॥ नरके उत्तरवैक्रियस्योत्कृष्टकालमानमन्तर्मुहूर्त्तम्। तिर्यङ्मनुष्ययोश्चत्वार्यन्तर्मुहूर्त्तानि । देवेष्वर्धमास, उत्कृष्टविकुर्वणे कालः । **भगवत्यां** तु वायोः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्नराणां चोत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमेवेत्युक्तम्, तत्त्वं त्वाप्तगम्यमिति २ ॥१८॥ आहारकस्य कालोऽन्तर्मुहूर्त्तो जघन्यत उत्कृष्टतोऽपि ३। तैजसकार्मणरूपे सर्वेषां भव्याभव्यानामनादिके भणिते, भव्ये सपर्यवसिते, अभव्यजीवेष्वपर्यवसिते गदिते ४,५ । द्वारम् ८ ॥१९॥

अथाल्पबहुत्वमाह–

अप्पबहुत्तं भणिमो, एगं दो वा जहन्नेणं ॥ २० ॥

उक्कोस नव सहस्सा, आहार¹सरीरगा हवंति सुए ।
अंतरमस्स जहन्नं, समयं छम्मास गुरु भणियं ॥ २१ ॥

इत्तो असंख वेउ²व्वियाणि, हुंति (य) सरीरगाणि जए ।
तत्तो असंखगुणिया, ओरालि³यदेहसंघाया ॥ २२ ॥

तत्तो तेय⁴सकम्मा⁵ण, हुंति सरीराणिणंतगुणियाणि ।
वित्थरभेयवियारो, णेयव्वो सुयसमुद्दाओ ९ ॥ २३ ॥

अवचूरिः – यथा सर्वस्तोकमाहारकं कादाचित्कत्वात्, यदा च सम्भवति तदा जघन्येन एकं द्वे च ॥२०॥ उत्कर्षतो नव सहस्राः, अन्तरं चास्याहारकस्य जघन्यं समयः, उत्कृष्टं षण्मासाः १ ॥२१॥ एभ्यो वैक्रियशरीराण्यसङ्ख्येयगुणानि २ । तत औदारिकदेहसङ्घाता असङ्ख्येयगुणिताः ३ ॥२२॥ तेभ्यस्तैजसकार्मणान्यनन्तानि, सर्वजीवानां प्रत्येके भावात् ४,५ । द्वारम् ९ ॥ २३ ॥

उक्तः प्रथमशरीरविचारः । अथ द्वितीयविचारमाह–

नरसंखा□उयगमणं, रयणाए भवण जाव ईसाणे ।
ताण तणु जहन्नेणं, परिमाणं अंगुलपहुत्तं ॥ २४ ॥
ताण ठिइ जहन्नेणं, मासपहुत्तंति होइ नायव्वा ।
उक्कोस पुव्वकोडी, जेट्ठतणू पंचधनुहसयं ॥ २५ ॥
Δसक्करसणाइएसुं, मणुयाणं तणु जहन्नओ होइ ।
रयणिपहुत्तं णेयं, उक्कोसं पुव्वभणियं तु ॥ २६ ॥
ताण ठिइ जह¹न्नेणं, वासपहुत्तं तु होइ णायव्वा ।
उक्कोसा पुव्वं पिव, आगममाणस्स एमेव ॥ २७ ॥

अवचूरिः – येषां गर्भजमनुष्याणां सङ्ख्यातवर्षायुषां रत्नप्रभायां प्रथमनरकभूम्यां भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशाने च गमनं भवति, तेषां तनुः शरीरं जघन्येनाप्यङ्गुलपृथक्त्वपरिमाणं स्यात् । पृथक्त्वसङ्ख्या द्व्यादिनवपर्यन्ता ॥ २४ ॥ तेषां स्थितिः कालमानं जघन्येन मासपृथक्त्वं, उत्कृष्टतः स्थितिमानं पूर्वकोटिः, उत्कृष्टतश्च तनुमानं पञ्चशतधनुर्मानमित्यर्थः ॥ २५ ॥ शर्करासनत्कुमारादिषु । अयमाशयः–येषां नराणां शर्कराप्रभादिषट्पृथ्वीषु गमनं भवति, येषां च नराणां सनत्कुमाराद्यनुत्तरविमानान्तेषु गमनं स्यात्, तेषां मनुष्याणां तनुः शरीरं जघन्यतो रत्निपृथक्त्वं हस्तपृथक्त्वं ज्ञेयं, उत्कृष्टतस्तनुमानं पूर्वभणितम् ॥ २६ ॥ तेषां स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वं भवति, उत्कृष्टा स्थितिस्तु पूर्वभणिता पूर्वकोटिरित्यर्थः । आगममानस्यैवमेव, कथम् ? रत्नप्रभायाः समागत्य ये गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पन्नास्तेषां स्थितिर्मासपृथक्त्वं भवति, मासपृथक्त्वमध्ये कालं न करोतीत्यर्थः । तेषाञ्च शरीरमानमङ्गुलपृथक्त्वं जघन्येन स्यादिति, उत्कृष्टा स्थितिः पूर्वकोटिः, उत्कृष्टशरीरमानं पञ्चशतधनुर्मानमिति । तथा शर्कराप्रभादिभ्यः पञ्चनरक-

□ '**संखाइय**' इत्यपि पाठः । Δ '**सक्करेसाणाइएसु**' । '**सक्करसाणाइएसु**' इत्यपि । १. '**जहण्णेणं**' इत्यपि ।

भूमिभ्यो ये समागत्य गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पन्नास्तेषां (शरीरं जघन्येन हस्तपृथक्त्वं, उत्कर्षतः पञ्चशतधनुर्मानम्। तेषाञ्च) जघन्यस्थितिर्वर्षपृथक्त्वं, उत्कृष्टा पूर्वकोटिः । तथा भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानान्तदेवेभ्यः समागत्य ये गर्भजमुनुष्यत्वेनोत्पन्नाास्तेषां जघन्येन स्थितिर्मासपृथक्त्वं, उत्कर्षतः पूर्वकोटिः । तेषां शरीरं जघन्येनाङ्गुलपृथक्त्वं, उत्कर्षतः पञ्चशतधनुर्मानम् । तथा सनत्कुमाराद्यनुत्तरान्तेभ्यो देवेभ्यः समागत्य ये गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पन्नास्तेषां स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वं, उत्कर्षतः पूर्वकोटिः । तेषाञ्च शरीरं जघन्येन हस्तपृथक्त्वं, उत्कर्षतः पञ्चशतधनुर्मानमिति ॥ २७ ॥

अथ पुद्गल्यपुद्गलिनां विचारमाह–

धम्माधम्मागासा, जीवा कालो य खायगं चेव ।
सासायण उवसमियं, अपुग्गलाइं तु एयाइं ॥ २८ ॥
ओरालिय वेउव्विय, आहारग तेयसं झुणी[1] (य) मणो ।
उस्सासं निस्सासं, कम्मणकम्माणि छाय तमो ॥ २९ ॥
वग्गणअनंत आयव, मिस्सक्खंधो अचित्तमहं[2]खंधो ।
वेयग खाओवसमं, उज्जोय पुग्गल सुए भणियं ॥ ३० ॥

अवचूरिः – धर्मास्तिकाया१ऽधर्मास्तिकाया२ऽऽकाशास्तिकाय ३ जीव ४ काल ५ क्षायिक ६ सास्वादनौ[3] ७ पशमिकानि ८ एतान्यपुद्गलिकानि भवन्तीति ॥२८॥ औदारिक १ वैक्रिया २ ऽऽहारक ३ तैजस ४ ध्वनि ५ मन ६ उच्छ्वासनिःश्वास ७ कार्मणशरीर ८ कर्म ९ च्छाया १० तमो ११ ऽनन्तवर्गणा १२ ऽऽतप १३ मिश्रस्कन्धा १४ ऽचित्तमहास्कन्ध १५ वेदकसम्यक्त्व १६ क्षायोपशमिकसम्यक्त्वो १७ द्योतं १८ इदं पौद्गलिकवृन्दमिति ॥२९॥ ॥३०॥

१. **'झूणी'** इत्यपि । २. **'समासे वा'** सिद्धहेमशब्दानुशासन ८ । २ । ९७ । इत्यनेन **'महक्खंधो महखंधो'** इत्युभयरूपं भवति । ३. **'सासादन'** इत्यपि पाठः ।

अथ सम्मूर्च्छिमनरगत्यागतिमाह-

नेरइयदेवअगणीवायु य, वज्जिय असंखजीवाओ ।
सेसा सव्वेऽवि जिया, मुच्छिममणुएसु गच्छंति ॥ ३१ ॥

नेरइयदेवजुयला, वज्जिय सेसेसु जीवठाणेसु ।
मुच्छिमनराण गमणं, सव्वेऽवि अ पढमगुणठाणी ॥ ३२ ॥

अवचूरिः - नारकदेवाग्निवायून् वर्जयित्वाऽसङ्ख्यजीविनश्च वर्जयित्वा शेषाः संसारस्था जीवाः सम्मूर्च्छिममनुष्येषु गच्छन्ति व्रजन्ति ॥३१॥ नारकदेवयुगलधार्मिकान् वर्ज्जयित्वा शेषेषु जीवस्थानेषु सम्मूर्च्छिमनराणां गमनं स्यात् । सर्वेऽपि मिथ्यादृष्टयोऽन्तर्मुहूर्त्तभवस्थितिका मुहूर्त्तपृथक्त्व-कायस्थितिकाश्चेति ॥३२॥

अथ पर्याप्तिस्वरूपमाह-

आहार सरीरिंदिय, ऊसासे वय मणे छ पज्जत्ती ।
चउ पंच पंच छप्पिय, इगविगलामणसमणतिरिए ॥ ३३ ॥

गब्भयनरनरएसुं[1], छप्पिय पज्जत्ति पंच देवाणं ।
जं तेसि वयमणाणं, दोण्हवि[2] पज्जत्ति समकालं ॥ ३४ ॥

उरलविउव्वाहारे, छण्हवि पज्जत्ति जुगवमारंभो ।
तिण्हं पढमिगसमए, बीआ अंतोमुहुत्तिआ हवइ ॥ ३५ ॥

पिहु पिहु असंखसमइय, अंतमुहुत्ता उरालि चउरोऽवि ।
पिहु पिहु समया चउरो, हुंति (तह[3]) विउव्वियाहारे ॥ ३६ ॥

छण्हवि सममारंभो, पढमा समएण अंतमुहु बीया ।
तितुरिय समए समए, सुरेसु पण छट्ठ इगसमए ॥ ३७ ॥

---

१. 'निरएसु' इत्यपि । २. 'दुवेऽवि' इत्यपि । ३. 'तह' इति पदमत्रावश्यं भवेत्, अवचूर्णामुपलब्धेः । एतदभावे तु च्छन्दोभङ्गः स्यात् ।

अवचूरिः – आहार १ शरीरे २ न्द्रियो ३ च्छ्वास ४ वचन ५ मनः ६ एताः षट् पर्याप्तयः स्युः । तत्रैकेन्द्रियाणां प्रथमाश्चतस्त्रः पर्याप्तयः स्युः । विकलानां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां प्रथमाः पञ्च पर्याप्तयः स्युः । अमनस्कमनुष्यतिरश्चां सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियमनुष्यतिरश्चां प्रथमाः पञ्च पर्याप्तयः स्युः । समनस्कानां गर्भजतिरश्चां षडपि पर्याप्तयः स्युः ॥ ३३ ॥ गर्भजमनुष्याणां नारकाणां च षट् पर्याप्तयः । तथा देवानां पञ्च पर्याप्तयः, यत्तेषां वचनमनसोर्द्वयोरपि द्वे पर्याप्ती समकालमेव स्याताम् । यदुक्तं देवानां **श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गसूत्रे**–**"तेणं कालेणं तेणं समएणं सूरियाभे देवे अहुणोववण्णमित्तए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ । तं जहा–आहारपज्जत्तीए १ सरीरपज्जत्तीए २ इंदियपज्जत्तीए ३ आणपाणपज्जत्तीए ४ भासमणपज्जत्तीए ५ ।" (सूत्र ४१, पृ. १७)** ॥३४॥ औदारिकवैक्रियाहारकशरीराणां षण्णामपि पर्याप्तीनामारम्भः प्रारम्भो युगपत्समकालः स्यात् । ततः त्रयाणामौदारिकवैक्रियाहारकशरीराणां प्रथमा आहारपर्याप्तिरेकस्मिन् समये स्यात् । पुनर्द्वितीया शरीरपर्याप्तिरौदारिकवैक्रियाहारकशरीराणामान्तर्मौहूर्त्तिकी स्यात् ॥३५॥ औदारिकशरीरेऽग्रेतनाश्चतस्त्र इन्द्रियोच्छ्वासवचनमनःपर्याप्तयः पृथक्पृथक् असङ्ख्यातसमयात्मकान्तर्मुहूर्त्ताः स्युः । अयमाशयः–औदारिके इन्द्रियादयश्चतस्त्रोऽपि पर्याप्तयः पृथक्पृथक् असङ्ख्यसमयात्मकैरन्तर्मुहूर्तैः पूर्णा भवन्तीत्यर्थः । तथा वैक्रियाहारकशरीरयोरेताश्चतस्त्र इन्द्रियोच्छ्वासवचनमनःपर्याप्तयः पृथक्पृथक् समयेन भवन्ति । अयम्भावः–एकसमयेनेन्द्रियपर्याप्तिः १, द्वितीयसमयेनोच्छ्वासपर्याप्तिः २, तृतीयसमयेन वचनपर्याप्तिः ३, चतुर्थसमयेन मनःपर्याप्तिः ४ ॥ ३६ ॥ सुरेषु षण्णामपि पर्याप्तीनामारम्भः प्रारम्भः समं समकालः स्यात् । तत्र प्रथमा आहारपर्याप्तिरेकसमयेन स्यात् । द्वितीया शरीरपर्याप्तिरन्तर्मुहूर्तेन भवति । तृतीयेन्द्रियपर्याप्तिरेकसमयेन स्यात् । चतुर्थ्युच्छ्वासपर्याप्तिस्तदनन्तरमेवाग्रेतनद्वितीयसमयेन भवति । पञ्चमी वचनपर्याप्तिः षष्ठी मनःपर्याप्तिश्चैकस्मिन्नेव समये स्यातामिति । तथैताभिः स्वस्वयोग्यपर्याप्तिभिरपर्याप्ता एव ये कालं कुर्वन्ति, तेऽप्याद्यपर्याप्तित्रयं समाप्य

ततोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तेनायुर्बद्ध्वा तदनन्तरमेवाबाधाकालरूपमन्तर्मुहूर्त्तं जीवयित्वैव म्रियन्ते नार्वाक्। यस्मादागामिभवायुराहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तिभिः पर्याप्तकैरेव बध्यत इति ॥३७॥

विशेषमाह-

सो लद्धिए पज्जत्तो, जो य मरइ पूरिउं सपज्जत्ति ।
लद्धिअपज्जत्तो पुण, जो मरई ता अपूरित्ता ॥ ३८ ॥

नज्जवि पूरेइ परं, पुरिस्सइ स इह करणअपज्जत्तो ।
सो पुण करणपज्जत्तो, जेणं ता पूरिया हुंति ॥ ३९ ॥

अवचूरिः - स लब्धिपर्याप्तो यः स्वपर्याप्तीः पूरयित्वा समर्थ्य मरति (म्रियते) कालं करोति, नार्वाक् । स लब्ध्यपर्याप्तो यस्ताः स्वपर्याप्तीः अपूरयित्वाऽसमर्थ्य मरति (म्रियते) कालं करोति ॥ ३८ ॥ स इह करणैर्वपुरिन्द्रियादिभिरपर्याप्तः करणापर्याप्तः, यो नाद्यापि पूरयति न तावन्निर्वर्तयति, परं केवलमग्रे पूरयिष्यति अवश्यं निर्वर्तयिष्यति स्वयोग्यपर्याप्तीरिति । स पुनः करणपर्याप्तः, येन ताः स्वपर्याप्तयः पूरिता निष्पादिता भवन्तीति ॥ ३९ ॥

अथाऽल्पबहुत्वमाह-

नर[१]नेरइया[२] देवा[३], सिद्धा[४] तिरिया[५] कमेण इह होंति ।
थोव[१]असंख[२]असंखा[३], अणंतगुणिया[४] अणंतगुणा[५] ॥ ४० ॥

नारी[१]नर[२]नेरइया[३], तिरित्थि[४]सुर[५]देवि[६]सिद्ध[७]तिरिया[८] य ।
थोव[१] असंखगुणा चउ[५], संखगुणा[६]ऽनंत[७]गुण[८] दुन्नि ॥ ४१ ॥

अवचूरिः - सुगमा । नवरं गतिपञ्चकाल्पबहुत्वमिति ॥ ४० ॥ '**नारीनरनेरइया तिरित्थिसुरदेविसिद्धतिरिया**' सुगमा । नवरं नार्यो मनुष्यस्त्रियः स्तोकाः, ताभ्यो 'नर' इति मनुष्या असङ्ख्येयाः, इह सम्मूर्च्छनजा अपि गृह्यन्ते वेदस्याविवक्षणात् । इति गत्यष्टकाल्पबहुत्वमिदम् ॥ ४१ ॥

एकेन्द्रियादीनामल्पबहुत्वमाह–

पण[१] चउ[२] ति[३] दुय[४] अणिंदिअ[५], एगिंदिय[६] सेंदिया[७] कमा हुंति ।
थोवा[१] तिअ तिअ अहिया[४], दोऽणंतगुणा[६] विसेसहिआ[७] ॥ ४२ ॥

तस[१] तेउ[२] पुढवि[३] जल[४] वाउकाय[५] अकाय[६] वणस्सइ[७] सकाया[८] ।
थोव[१] असंखगुणाहिय[२], तिन्नि[५]ओ दोऽणंत[६]गुण[७] अहिआ[८] ॥ ४३ ॥

अवचूरिः – सुगमा । नवरं सेन्द्रिया द्वीन्द्रियादयः ॥ ४२ ॥ सकायाल्पबहुत्वं यथा–सुगमा । नवरं अकायाः सिद्धाः, सकायाः सर्वे संसारस्था जन्तवः ॥ ४३ ॥

अथ जीवाजीवादीनामल्पबहुत्वं यथा–

जीवा[१] पुग्गल[२] समया[३], दव्व[४] पएसा[५] य पज्जवा[६] चेव ।
थोवा[१]णं[२]ताणंता[३], विसेसमहिया[४] दुवेऽणंता[५][६] ॥ ४४ ॥

अवचूरिः – जीवाः प्रत्येकमनन्तानन्तैः पुद्गलैर्बद्धाः प्रायो भवन्ति । पुद्गलाश्च जीवैः सम्बद्धा असम्बद्धाश्च भवन्ति इत्यतः स्तोकाः पुद्गलेभ्यो जीवाः १ । जीवेभ्योऽनन्तगुणाः पुद्गलाः, कथम् ? यत्तैजसादिशरीरं येन जीवेन परिगृहीतं तत्ततो जीवात्पुद्गलपरिणाममाश्रित्यानन्तगुणं भवति । तथा तैजसशरीरात्प्रदेशतोऽनन्तगुणं कार्मणम् । एवं चैते जीवप्रतिबद्धेऽनन्तगुणे, जीवविमुक्ते च ते ताभ्यामनन्तगुणे भवतः । शेषशरीरचिन्ता त्विह न कृता, यस्मात्तानि मुक्तान्यपि स्वे स्वे स्थाने तैरनन्ततमे भागे वर्तन्ते । तदेवमिह तैजसशरीरपुद्गला अपि जीवेभ्योऽनन्तगुणाः, किं पुनः कार्मणादिपुद्गलराशिसहिताः ? तथौदारिकादिपञ्चदशविधप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः स्तोकाः, तेभ्यो मिश्रपरिणताः पुद्गलाः अनन्तगुणाः । यतः प्रयोगकृतमाकारमपरित्यजन्ति(न्तो) विश्रसया ये परिणामान्तरमुपगता मुक्तकडेवराद्यवयवरूपाः, अथवौदारिकादिवर्गणारूपा विश्रसया निष्पादिताः सन्तो ये जीवप्रयोगेणैकेन्द्रियादिशरीरप्रभृतिपरिणामान्तरमापादितास्ते मिश्रपरिणताः ।

ननु प्रयोगपरिणामोऽप्येवंविध एव ततः क एषां विशेषः ? सत्यम्, किन्तु प्रयोगपरिणतेषु विश्रसा सत्यपि न विवक्षितेति तैरनन्तानन्ताः, तेभ्योऽपि विश्रसापरिणता अनन्तगुणा यतः परमाण्वादीनां जीवाग्रहण-प्रायोग्याणामप्यनन्तत्वादिति त्रिविधा एव पुद्गलाः सर्व एव भवन्ति २। पुद्गलेभ्योऽनन्तगुणाः समयाः। कथम्? समयक्षेत्रे ये केचन द्रव्यपर्यायाः सन्ति, तेषामेकैकस्मिन् साम्प्रतः समयो वर्तते; एवं च साम्प्रतः समयो यस्मात्समयक्षेत्रद्रव्यपर्यवगुणो भवति, तस्मादनन्ताः समया एकैकस्मिन् समये भवन्ति। एवं च वर्तमानोऽपि समयः पुद्गलेभ्योऽनन्तगुणो भवति, एकद्रव्यस्यापि पर्यवाणामनन्तानन्तत्वात्। किञ्च न केवलमित्थं पुद्गलेभ्योऽनन्तगुणास्ते समयाः, सर्वलोकपर्यायेभ्योऽप्यनन्तगुणास्ते सम्भवन्तीति। अस्य विस्तरो ग्रन्थान्तरादवसेय इति ३। समयेभ्यो द्रव्याणि विशेषाधिकानीति। कथम्? अत्रोच्यते–यस्मात्सर्वे च समयाः प्रत्येकं द्रव्याणि शेषाणि च जीवपुद्गलधर्मास्तिकायादीनि तेष्वेव क्षिप्तानीत्यतः केवलेभ्यः समयेभ्यः सकाशात्समस्तद्रव्याणि विशेषाधिकानि भवन्ति; न सङ्ख्यातगुणादीनि, समयद्रव्यापेक्षया जीवादिद्रव्याणामल्पतरत्वादिति। ननु अद्धासमयानां कस्माद्द्रव्यत्वमेवेष्यते? समयस्कन्धापेक्षया प्रदेशार्थत्वस्यापि तेषां युज्यमानत्वात्। तथाहि–यथा स्कन्धो द्रव्यं सिद्धं, स्कन्धावयवा अपि यथा प्रदेशाः सिद्धाः, एवं समयस्कन्धवर्त्तिनः समया भवन्ति प्रदेशाश्च द्रव्यं चेति ४। द्रव्येभ्यः प्रदेशा अनन्तगुणाः। कथम्? उच्यते–अद्धासमयद्रव्येभ्य आकाशप्रदेशानामनन्तगुणत्वात् ५। प्रदेशेभ्योऽनन्तगुणाः पर्यायाः। यत एकैकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽनन्तानामगुरुलघुपर्यायाणां भावादिति ६ ॥ ४४ ॥

अथाप्रदेशसप्रदेशपुद्गलस्वरूपमाह–

दव्वे खित्ते काले, भावे अपएसपुग्गला चउहा।
सपएसावि य चउहा, अप्पबहुत्तं च एएसिं ॥ ४५ ॥

अवचूरिः - पञ्चम्यर्थे सप्तम्यत्र। अप्रदेशाः पुद्गलाः परमाणवश्चतुर्धा भवन्ति, कस्मात्? द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतश्च। तथा सप्रदेशा अपि

पुद्गला द्रव्यक्षेत्रकालभावतश्चतुर्धा भवन्ति । तथैषां च पुद्गलानामप्रदेशसप्रदेशभेदभिन्नानामल्पबहुत्वं ज्ञातव्यमिति ॥ ४५ ॥

अथाप्रदेशस्वरूपमाह–

दव्वेणं परमाणू, खित्तेणेगप्पएसमोगाढा ।
कालेणेगसमइया, भावेणेगगुणवण्णाई ॥ ४६ ॥

अपएसगाओ एए, विवरिय सपएसगा सया भणिया ।
भा[१]-का[२]-द[३]-खि[४]-अपएसा, थोवा[१] तिन्नि[२] य असंखगुणा ॥५७॥

खित्ते अपएसगाओ, खित्ते सपएसऽसंखगुणियाओ ।
दव्व*-क-भा-सपएसा, विसेससहिया सुए भणिया ॥ ४८ ॥

अवचूरिः - एतेऽप्रदेशकाः पुद्गला भवन्तीति सर्वत्र योज्यम् । तत्र द्रव्यतः परस्परासम्पृक्ताः परमाणवोऽप्रदेशाः पुद्गला भवन्ति १ । क्षेत्रत एकनभःप्रदेशव्यापिनोऽप्रदेशाः पुद्गला भवन्तीति २ । कालत एकसमयस्थितयोऽप्रदेशाः पुद्गला भवन्तीति ३ । भावतो वर्णादिभिः पुद्गला अप्रदेशा भवन्तीति ४ । अयमर्थः–प्रायो ये परमाणवः परस्परमसम्पृक्तास्ते द्रव्यतोऽप्रदेशाः । ये एकैकनभःप्रदेशावगाहितायां सत्यां स्वस्वक्षेत्रममुञ्चन्तः क्षेत्रतोऽप्रदेशाः पुद्गलाः । यदा यदा तु स्वस्वक्षेत्रं विमुच्य क्षेत्रान्तरेषु पुद्गलाः सञ्चरन्ति प्रतिस्थानं च समयमेकमवतिष्ठन्ते, तदा तदा कालतोऽप्रदेशाः पुद्गलाः । य एकगुणकालकैकगुणपीतकादयो वर्णतः, एकगुणसुरभिप्रभृतयो गन्धतः, एकगुणतिक्तप्रभृतयो रसतः, एकगुणरूक्षैकगुणशीता वा, एकगुणरूक्षैकगुणोष्णा वा, एकगुणस्निग्धैकगुणशीता वा, एकगुणस्निग्धैकगुणोष्णा वा, स्पर्शतश्च ते पुद्गला भावाप्रदेशा भवन्तीत्यर्थः ॥४६॥ एते पूर्वोक्ता अप्रदेशाः पुद्गला भवन्ति । विपरीताः सप्रदेशाः पुद्गलाः सदा भणिताः । अयमर्थः–ये द्व्यादिपरमाणवः परस्परं मिलितास्ते द्रव्यतः सप्रदेशाः पुद्गलाः १ । ये द्व्याद्यणुकस्कन्धा द्व्यादिनभःप्रदेशावगाहिनस्ते क्षेत्रतः सप्रदेशा पुद्गला भवन्ति २ । ये द्व्यादिसमयस्थितयो यावदसङ्ख्यातसमयस्थितयस्ते सर्वे

* त्रिष्वपि पुस्तकेषु–'**दकभाव-दकाभा-दव्वभा**' एते पाठान्तरा दृश्यन्ते ।

कालतः सप्रदेशाः पुद्गलाः ३ । तथा ये द्विगुणादयोऽनन्तगुणान्तास्ते सर्वेऽपि भावतः सप्रदेशाः पुद्गला भवन्तीति ४ । अथाप्रदेशसप्रदेशानामल्पबहुत्वमाह–'भा' भावाप्रदेशाः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः, तेभ्यः कालतोऽप्रदेशाः पुद्गला असङ्ख्यगुणाः, तेभ्यो द्रव्याप्रदेशा असङ्ख्यगुणाः, तेभ्यः क्षेत्राप्रदेशा असङ्ख्यगुणाः ॥४७॥ क्षेत्राप्रदेशेभ्यः क्षेत्रसप्रदेशा असङ्ख्यगुणाः, एभ्यो 'द'इति द्रव्यसप्रदेशा विशेषाधिकाः, एभ्यः 'क' इति कालसप्रदेशा विशेषाधिकाः, एभ्यश्च 'भा' इति भावसप्रदेशाः पुद्गला विशेषाधिकाः । इति गाथार्थः ॥ ४८ ॥

अथ कडजुम्मादिस्वरूपमाह–

कडे[1] तेउए[2] य दावर[3], कलिउय[4] तह संहवंति जुम्माओ ।
अवहीरमाण चउ चउ, चउ[1] ति[2] दुगे[3]गाओ[4] चिट्ठंति ॥ ४९ ॥

अवचूरिः – जुम्मेति सर्वत्र योज्यम् । जुम्मशब्देन राशिरुच्यते । कडजुम्मः १, तेउगजुम्मः २, दावरजुम्मः ३, कलिउगजुम्मश्च ४ । एते चतुर्भिश्चतुर्भिरवहीरमाणाश्चत्वारः, त्रयः, द्वौ, एकश्चावतिष्ठन्ते । अयमाशयः– एकजीवधर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायलोकाकाशप्रदेशानां प्रत्येकमसङ्ख्यातानां परस्परं तुल्यानामसत्कल्पनया विंशतिः स्थाप्यन्ते, चत्वारश्चत्वारः कर्षणे चत्वार एव तिष्ठन्तीत्ययं कडजुम्म उच्यते आगमभाषयेति १ । तथाऽसङ्ख्येयासूत्सर्पिण्यवसर्पिणीसु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणाः सौधर्मेशानदेवा भवन्ति, ते चासत्कल्पनया त्रयोविंशतिः स्थाप्यन्ते, चत्वारश्चत्वारः कर्षणे त्रय एव तिष्ठन्तीत्ययं तेउगजुम्मः २ । एकैकनभःप्रदेशावगाहिनोऽनन्ताणुकान्ताः स्कन्धा अपि लभ्यन्ते, ते चासत्कल्पनया द्वाविंशतिः स्थाप्यन्ते, चत्वारश्चत्वारः कर्षणे शेषौ द्वावेव तिष्ठत इत्ययं दावरजुम्मः ३ । पर्याप्तबादरवन १ बादरपर्याप्त २ अपर्याप्तबादरवन ३ बादरापर्याप्त ४बादर ५ सूक्ष्मापर्याप्तवन ६ सूक्ष्मापर्याप्त ७ सूक्ष्मपर्याप्तवन ८ सूक्ष्मपर्याप्त ९ सूक्ष्म १० भव्य ११ निगोदजीव १२ वनस्पतिजीव १३ एकेन्द्रिय १४ तिर्यञ्च १५ मिथ्यादृश १६ अविरति १७ कषायि १८ छद्मस्थ १९ सयोगि २० संसारि २१ सर्वजीवाः २२ एते च

द्वाविंशतिर्जीवाः प्रत्येकमष्टममध्यमानन्त[१]प्रमाणाः सन्ति । तथाप्यसत्कल्पनया पञ्चविंशतिः स्थाप्यन्ते, चत्वारश्चत्वारः कर्षणे शेष एक एव तिष्ठतीत्ययं कलिउगजुम्मः ४ । एषां जुम्मानां कार्यं सूत्रेण ज्ञातव्यम्, अत्र च स्वरूपमात्रं दर्शितमिति ॥४९॥

अथ पृथिव्यादीनां परिमाणमाह-

ध-ज-व-स-परिव-बि-ति-च-समुन, पणथ-ख-ज-न-भ-
व-र-वि-न-सु-स-पमुतियं ।
जगनभप-ध-अ-इगजिप, द्विअ-नि-सि-नि-वजि-स-पु-अ-
भ-अ-पर-वणका ॥ ५० ॥

अवचूरिः - धरा १ जल २ वह्नि ३ समीरण ४ प्रत्येकवनस्पति ५ द्वीन्द्रिय ६ त्रीन्द्रिय ७ चतुरिन्द्रिय ८ सम्मूर्च्छिमनर ९ पञ्चेन्द्रियस्थलचर १० खचर ११ जलचर १२ नारक १३ भवनपति १४ व्यन्तर १५ रवि १६ विधुश्चन्द्र १७ नक्षत्र १८ सुरवैमानिक १९ समुद्र २० पञ्चेन्द्रियसम्मूर्च्छिमतिर्यञ्च २१ एते जीवा अमिति असङ्ख्याता ज्ञातव्याः । तथा जगन्नभःप्रदेश १ धर्मास्तिकायप्रदेश २ अधर्मास्तिकायप्रदेश ३ एकजीवप्रदेश ४ स्थित्यध्यवसायस्थान ५ निगोदा ६ एतेऽप्यसङ्ख्याता भवन्ति । तथा सिद्ध १ निगोदजीव २ वनस्पतिजीव ३ समय ४ पुद्गल ५ अभव्य ६ भव्य ७ अलोक ८ परवडियापतित ९ वनस्पतिकायस्थिति (वस्तूनि) १० एतान्यनन्तानि ज्ञातव्यानीति ॥ ५० ॥

इय सुत्ताओ भणिया, वियारपंचासिया य सपरकए ।
मुनिसिरिआनंदविमलसूरिवराणं विणेएण ॥ ५१ ॥

॥ समाप्तेयं विचारपञ्चाशिका ॥

---

१. 'ऽनन्तानन्त' इत्यपि पाठः ।

अवचूरिः - इत्युक्तप्रकारेण सूत्राद्भणिता कथिता विचारपञ्चाशिका, स्वपरकृते। केन ? विनेयेन शिष्येण वानराख्येण। केषाम् ? मुनिश्चासौ श्रीश्च मुनिश्रीः, आनन्दो धर्मध्यानादिलक्षणस्तेन विगतो मलः प्रमादरूपो येषां ते आनन्दविमलाः, मुनिश्रीयुता आनन्दविमला मुनिश्रीआनन्दविमलाः। अथवा मुनिशब्दः सप्तसङ्ख्य उच्यते, तेन मुनिश्रीभिः सप्तश्रीभिः राजमाना आनन्दविमला मुनिश्रीआनन्दविमलाः। अथवा मुनीनां श्रीः शोभा येभ्यस्ते मुनिश्रियश्च ते आनन्दविमलाश्च मुनिश्रीआनन्दविमलाः, सूरिष्वाचार्येषु वरा श्रेष्ठाः सूरिवराः। अथवा सूरयः श्रीहेमविमलास्तेभ्यो वरं प्रधानमाचार्यपद-रूपं येषां ते सूरिवराः। मुनिश्रीआनन्दविमलाश्च ते सूरिवराश्च मुनिश्रीआनन्दविमलसूरिवरास्तेषामिति। अत्र मया मूढेन यदागमविरुद्धं बद्धं तदागमधरैः पण्डितवरैर्मयि कृपां विधाय संशोध्यम् ॥५१॥

॥ इति विचारपञ्चाशिका पं० श्रीवाह्न(नर)र्षि गणि-विजय-विमलापरनाम्ना कविना कृता। सूत्रतोऽवचूरितश्चापि सम्पूर्णा ॥

●●●

અજ્ઞાતકર્તૃક

શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર અજ્ઞાત પૂર્વાચાર્યે રચેલ છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

પુદ્ગલપરાવર્તનું સ્વરૂપ

પુદ્ગલપરાવર્ત ૪ પ્રકારના છે - દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ. તે દરેકના બે-બે ભેદ છે - બાદર અને સૂક્ષ્મ.

(૧) **બાદર દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા બધા પુદ્ગલોને અનેક ભવોમાં આહારક શરીર સિવાયના ઔદારિક શરીર, વૈક્રિય શરીર, તૈજસ શરીર, ભાષા, શ્વાસોચ્છ્વાસ, મન અને કાર્મણ શરીર આ સાત પદાર્થો વડે સ્પર્શે, એટલે કે આ સાત પદાર્થો તરીકે પરિણમાવીને છોડે (મતાંતરે ઔદારિક શરીર, વૈક્રિય શરીર, તૈજસ શરીર અને કાર્મણ શરીર રૂપ ચાર પદાર્થો વડે સ્પર્શે, એટલે કે આ ચાર પદાર્થો તરીકે પરિણમાવીને છોડે) તેટલો કાળ તે એક બાદર દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૨) **સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા બધા પુદ્ગલોને આહારક શરીર સિવાયના પૂર્વે કહેલા સાત પદાર્થોમાંથી એક એક પદાર્થ વડે સ્પર્શે એટલે કે એ સાત પદાર્થોમાંથી એક એક પદાર્થ તરીકે પરિણમાવીને છોડે (મતાંતરે પૂર્વે કહેલા ચારમાંથી એક એક પદાર્થ વડે સ્પર્શે એટલે કે એ ચારમાંથી એક એક પદાર્થ તરીકે પરિણમાવીને છોડે) તેટલો કાળ તે એક સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૩) **બાદર ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં ચૌદ રાજલોકના બધા આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શીને મરે તેટલો કાળ તે એક બાદર ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૪) **સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં ચૌદ રાજલોકના બધા આકાશપ્રદેશોને ક્રમશઃ સ્પર્શીને મરે તેટલો કાળ તે એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૫) **બાદર કાળ પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં એક ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણીના બધા સમયોમાં મરે તેટલો કાળ તે એક બાદર કાળ પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૬) **સૂક્ષ્મ કાળ પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં એક ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણીના બધા સમયોમાં ક્રમશઃ મરે તેટલો કાળ તે એક સૂક્ષ્મ કાળ પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૭) **બાદર ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત** - સૂક્ષ્મ તેઉકાયમાં ઉત્પન્ન થનારા પૃથ્વી વગેરે જીવો અસંખ્ય છે, એટલે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તુલ્ય છે. તેના કરતા સૂક્ષ્મ તેઉકાયમાં પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા પૃથ્વી વગેરે જીવો અસંખ્યગુણ છે. તેના કરતા સૂક્ષ્મ તેઉકાયની કાયસ્થિતિ અસંખ્યગુણ છે. તેના કરતા ભિન્ન ભિન્ન જીવોને આશ્રયીને અથવા

એક ભવમાં એક જીવને આશ્રયીને થનારા સંયમસ્થાનો અને રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો દરેક અસંખ્યગુણ છે. સંયમસ્થાનો અને રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો બન્ને પરસ્પર તુલ્ય છે. આ રસબંધાધ્યવસાયસ્થાનો વડે જીવ આઠે કર્મોના રસવિશેષોને બાંધે છે.

એક જીવ જેટલા કાળમાં રસબંધના અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણ બધા અધ્યવસાયસ્થાનોને સ્પર્શીને મરે, એટલે કે આઠે કર્મોના અસંખ્ય રસભેદોને બાંધીને મરે તેટલો કાળ તે એક બાદર ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૮) **સૂક્ષ્મ ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત** - એક જીવ જેટલા કાળમાં રસબંધના બધા અધ્યવસાયસ્થાનોને ક્રમશઃ સ્પર્શીને મરે, એટલે કે આઠે કર્મોના બધા રસભેદોને ક્રમશઃ બાંધીને મરે તેટલો કાળ તે એક સૂક્ષ્મ ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત.

અથવા

(૭) **બાદર ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત** - ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ, અગુરૂલઘુ, ગુરુલઘુ-આ ૨૨ ભેદે એક જીવ જેટલા કાળે સર્વ પુદ્ગલોને સ્પર્શે તેટલો કાળ તે એક બાદર ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત.

(૮) **સૂક્ષ્મ ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત** - ઉપર કહેલા ૨૨ ભેદ માંથી એક-એકપણે એક જીવ જેટલા કાળે સર્વ પુદ્ગલોને સ્પર્શે તેટલો કાળ તે એક સૂક્ષ્મ ભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત.

શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્રનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

अज्ञातकर्तृकम्

श्रीपुद्गलपरावर्तस्तोत्रम्

सावचूरिकम्

अज्ञातकर्तृकम्

॥ श्रीपुद्गलपरावर्तस्तोत्रम् ॥

॥ सावचूरिकम् ॥

श्रीवीतरागभगवं-स्तव समयालोकनं विनाऽभूवन् ।
द्रव्ये क्षेत्रे काले, भावे मे पुद्गलावर्त्ताः ॥ १ ॥

मोहप्ररोहरोहान्नट इव भवरङ्गसङ्गतः स्वामिन् ! ।
कालमनन्तानन्तं, भ्रान्तः षट्कायकृतकायः ॥ २ ॥

औदारिकवैक्रियतैजसभाषानप्राणचित्तकर्मतया ।
सर्वाणुपरिणतेर्मे, स्थूलोऽभूत् पुद्गलावर्त्तः ॥ ३ ॥

तत्सप्तकैकैकेन च, समस्तपरमाणुपरिणतेर्यस्य ।
संसारे संसरतः, सूक्ष्मो मे जिन ! तदावर्त्तः ॥ ४ ॥

अवचूरिः - हे श्रीवीतराग ! हे भगवन् ! मे-मम पुद्गलपरावर्त्ता अभूवन्, कस्मिन् विषये ? द्रव्यक्षेत्रकालभावविषये, कथमभूवन् ? भवतः समयालोकनं विना सर्वज्ञसिद्धान्तविचारणं विना ॥ १ ॥ हे स्वामिन् ! अहं

भ्रान्तः-एकस्माद् भवात् द्वितीयादिभवेषु प्राप्तः, किंविशिष्टः सन् ? भवरङ्गसङ्गतो भवः-संसारः स एव रङ्गो-नाट्यस्थानं तत्र सङ्गतः-स्थितः, कस्मात् ? मोहप्ररोहरोहात् मोहो-अज्ञानं स एव प्ररोहो-अङ्कुरस्तस्य रोहो-वृद्धिस्तस्मात्, क इव ? नट इव, कियन्तं कालं भ्रान्तः ? अनन्तानन्तं कालं सिद्धान्तभाषया सर्षपभृच्चतुष्पल्यदृष्टान्तेनानन्तं ज्ञेयं अनन्तादनन्तं अनन्तानन्तं एतावन्तं कालं भ्रान्तः, किम्भूतः ? पृथ्व्यादिषु षट्सु कायेषु कृतः कायः-शरीरं येन स इति ॥ २ ॥ औदारिकपुद्गलपरावर्त्तश्चतुर्द्धा द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतः भावतः, एकैकोपि द्विविधः सूक्ष्मबादरभेदतः, औदारिकेन वैक्रियेण तैजसेन भाषया आनप्राणेन चित्तैर्वा कार्मणेन वा सर्वान् अणून् चतुर्दशरज्जुगतपुद्गलपरमाणून् आत्मा औदारिकादिसप्तकेन यदा स्पृशति तदा द्रव्यतः स्थूलपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३ ॥ यदौदारिकसप्तकमध्यात् एकैकत्वेन सर्वान् परमाणून् आत्मा संस्पृशन् मुञ्चति तदा पुद्गलपरावर्त्तः सूक्ष्मः इति चतुर्थश्लोकार्थः पुनरप्येतौ प्रकारान्तरेण सिद्धान्तविभाषयोच्येते-प्रस्तावापन्नत्वात् शरीरचतुष्टयेन सर्वान् लोकपरमाणून् क्रमोत्क्रमाभ्यां संस्पृशन् मुञ्चति तदा द्रव्यतः स्थूलपुद्गलपरावर्त्तः, औदारिकशरीर-चतुष्टमध्यात् एकैकेन शरीरेण सर्वान् लोकपरमाणून् स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा मुञ्चति तदा द्रव्यतः सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ४ ॥

निःशेषलोकदेशान्, भवे भवे पूर्वसम्भवैर्मरणैः ।
स्पृशतः क्रमोत्क्रमाभ्यां, क्षेत्रे स्थूलस्तदावर्त्तः ॥ ५ ॥

प्राग् मृत्युभिः क्रमेण च, लोकाकाशप्रदेशसंस्पर्शः ।
मम योऽजनि स स्वामिन्, क्षेत्रे सूक्ष्मस्तदावर्त्तः ॥ ६ ॥

मम कालचक्रसमयान्, संस्पृशतोऽतीतमृत्युना नाथ ! ।
अक्रमतः क्रमतश्च, स्थूलः काले तदाऽऽवर्त्तः ॥ ७ ॥

क्रमतस्तानेव (स्तान् वा) समयान्, प्राग्भूतैर्मृत्युभिः प्रभूतैर्मे ।
संस्पृशतः सूक्ष्मोऽर्हन् ! स्यात्, कालतः (कालात्) पुद्गलावर्त्तः ॥८॥

अवचूरिः – निःशेषाः यावन्तश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके समस्ताकाशप्रदेशाः सन्ति तावन्त आत्मा मरणेन कृत्वा क्रमेणोत्क्रमेण वा स्पृशति तदा स्थूलः क्षेत्रतः पुद्गलपरावर्त्तः स्यात् ॥ ५ ॥ यदाऽऽत्मा चतुर्दशरज्जुषु यावन्त आकाशप्रदेशाः सन्ति तान् क्रमेण मृत्युना स्पृशति यावता कालेन तावता कालेन सूक्ष्मः क्षेत्रतः पुद्गलापरावर्त्तः ॥ ६ ॥ उत्सर्पिण्यवसर्पिण्योः यावन्तः समयास्तान् मरणैः क्रमाक्रमाभ्यां स्पृशतो जीवस्य कालतः स्थूलपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ७ ॥ क्रमतः कश्चन जीवोऽवसर्पिण्युत्सर्पिण्योः प्रथमसमये मृतः ततोऽवसर्पिण्युत्सर्पिण्योर्द्वितीये समये यावता कालेन म्रियते ते समया लेखके गण्यन्ते नान्ये, एवमग्रिमावसर्पिण्युत्सर्पिण्योर्द्वयोरपि समयान् क्रमेण स्पृशति मरणैस्तदा सूक्ष्मः कालतः पुद्गलपरावर्त्तः ॥ ८ ॥

अनुभागबन्धहेतून्, समस्तलोकाभ्रदेशपरिसङ्ख्यान् ।
म्रियते क्रमोत्क्रमाभ्यां, भावे स्थूलस्तदावर्त्तः ॥ ९ ॥

प्राग् मरणैः सर्वेषा–मपि तेषां यः क्रमेण संश्लेषः ।
भावे मे सूक्ष्मोऽभूज्जिनेश ! विश्वत्रयाधीश ! ॥ १० ॥

नानापुद्गलपुद्गलावलिपरावर्त्तानन्तानहं,
पूरं पूरमियच्चिरं कियद्दशं बाढं दृढं नोढवान् ।
दृष्ट्वा दृष्टचरं भवन्तमधुना भक्त्याऽर्थयामि प्रभो !
तस्मान्मोचय रोचय स्वचरणं श्रेयःश्रियं प्रापय ॥ ११ ॥

॥ इति पुद्गलपरावर्त्तस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

अवचूरिः – सूक्ष्माग्निकायेषु ये पृथ्व्यादयो जीवाः प्रविश्यमाना एकस्मिन् समये सन्ति ते असङ्ख्याताः, क इव ? चतुर्दशरज्जुगताकाशप्रदेशतुल्यास्ते जीवाः ज्ञेया, यतः '**एगसमयंमि (अंगुलंमि) लोए, सुहुमा जीवा अ जे भविस्संति । ते हंत संत लोए, पएसतुल्ला असंखिज्जा ॥ १ ॥**' **एकस्मिन्न**ङ्गुलभूम्यां असङ्ख्याता आकाशप्रदेशा ज्ञेयाः, '**सुहुमो य होइ कालो, एत्तो य सुहुमयरं हवइ खित्तं । अंगुलसेढीमित्ते, उस्सप्पिणओ**

असंखिज्जा ॥ ५५ ॥' (नन्दीसूत्रम्) तेभ्योऽपि पृथ्व्यादिप्रविश्यमान-जीवेभ्यः सूक्ष्माग्निकाये ये पूर्वप्रविष्टाः पृथ्व्यादयो जीवाः सन्ति ते जीवाः असङ्ख्यातगुणेनाधिकाः, सूक्ष्माग्निकायानां कायस्थितिरसङ्ख्यातकालं यावदग्नौ वह्निकाये उत्पद्यते पुनर्मृत्युः पुनरुत्पत्तिरेवमसङ्ख्यातकालं यावद् ज्ञेयम्, अग्निकायेभ्योऽसङ्ख्यातगुणेनाधिका । संयमस्थानानि तेभ्योपि । संयमस्थानानि नानाजीवानाश्रित्य तद्भवे एकजीवमाश्रित्य वा संयम-परिणामाः-संयमभेदाः अनुभागबन्धस्थानानि च प्रत्येकं प्रत्येकं असङ्ख्यात-गुणेनाधिकानि । संयमपरिणामा अनुभागबन्धाश्च तुल्या भवन्ति । अष्टानां कर्मपरमाणूनां ये रसभेदास्तेऽसङ्ख्याता वर्त्तन्ते, तान् कर्मपुद्गलरसविशेषान् बद्धवा बद्धवा - स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा मुञ्चति क्रमोत्क्रमेण तदा बादरो भावेन पुद्गलपरावर्त्तः ॥ ९ ॥ एकरसभेदं स्पृष्ट्वा तदनु द्वितीयं इति क्रमेणाष्टकर्म-पुद्गलान् सर्वान् क्रमेण मरणेन स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा मुञ्चति तदा भावतः सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तः ॥ १० ॥ हे नाथ ! अशं-असुखं कियत् बाढं न ऊढवान्-प्राप्तवान्, किं कृत्वा ? अनेके पुद्गलाः-कालविशेषास्तैः पुद्गलानां परमाणूनामावलयः (तासां परावर्त्तान् पूरं पूरं-पूरयन् पूरयन्) दृष्ट्वा दृष्टचरं त्वां प्रभो ! प्रार्थयामि, तस्माद् दुःखान्मोचय मां श्रेयःश्रियं प्रापय ॥ ११ ॥

॥ इति पुद्गलपरावर्त्तस्तोत्रस्याऽवचूरिः समाप्ता ॥

●●●

શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિ વિરચિત

અંગુલસત્તરી

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિજીએ અંગુલસત્તરી રચી છે. તેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

અંગુલ ત્રણ પ્રકારના છે - (૧) ઉત્સેધાંગુલ (૨) આત્માંગુલ (૩) પ્રમાણાંગુણ.

(૧) ઉત્સેધાંગુલ - પરમાણુ વગેરેથી મપાયેલ અંગુલ તે ઉત્સેધાંગુલ કહેવાય છે.

પરમાણુ બે પ્રકારના છે - સૂક્ષ્મ પરમાણુ અને વ્યાવહારિક પરમાણુ.

અનંત સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ વિસ્રસા પરિણામથી ભેગા થાય ત્યારે ૧ વ્યાવહારિક પરમાણુ બને છે. તેને તીક્ષ્ણ શસ્ત્રથી પણ છેદી કે ભેદી ન શકાય.

૮ વ્યાવહારિક પરમાણુ =	૧ ઉત્શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકા
૮ ઉત્શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકા =	૧ શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકા

૮ શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકા	=	૧ ઊર્ધ્વરેણુ□
૮ ઊર્ધ્વરેણુ	=	ત્રસસેણુΔ
૮ ત્રસરેણુ	=	૧ રથરેણુ⊗
૮ રથરેણુ	=	દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુના મનુષ્યોનો ૧ વાલાગ્ર
દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુના મનુષ્યોના ૮ વાલાગ્ર	=	હરિવર્ષ-રમ્યક ક્ષેત્રોના મનુષ્યોનો ૧ વાલાગ્ર
હરિવર્ષ-રમ્યક ક્ષેત્રોના મનુષ્યોના ૮ વાલાગ્ર	=	હિમવંત-હિરણ્યવંત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોનો ૧ વાલાગ્ર
હિમવંત-હિરણ્યવંત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોના ૮ વાલાગ્ર	=	પૂર્વમહાવિદેહ-પશ્ચિમમહાવિદેહ ક્ષેત્રોના મનુષ્યોનો ૧ વાલાગ્ર
પૂર્વમહાવિદેહ-પશ્ચિમ-મહાવિદેહ ક્ષેત્રોના મનુષ્યોના ૮ વાલાગ્ર	=	ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોનો ૧ વાલાગ્ર
ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોના ૮ વાલાગ્ર	=	૧ લિખ
૮ લિખ	=	૧ જૂ
૮ જૂ	=	૧ યવમધ્ય

□ ઊર્ધ્વરેણુ = જે રેણુ (રજકણ) જાળીમાં પ્રવેશેલી સૂર્યની પ્રભાથી જણાય અને સ્વતઃ કે પરતઃ ગમન કરે તે ઊર્ધ્વરેણુ.

Δ ત્રસરેણુ = જે રેણુ પવનથી પ્રેરાઈને ગમન કરે તે ત્રસરેણુ.

⊗ રથરેણુ = રથના ચક્રથી ઊખડેલ રેણુ તે રથરેણુ.

૮ યવમધ્ય	=	૧ ઉત્સેધાંગુલ
૬ ઉત્સેધાંગુલ	=	૧ પાદ
૨ પાદ	=	૧ વેંત
૨ વેંત	=	૧ હાથ
૪ હાથ	=	૧ ધનુષ્ય
૨,૦૦૦ ધનુષ્ય	=	૧ ગાઉ
૪ ગાઉ	=	૧ યોજન

ઉત્સેધાંગુલથી દેવો વગેરેના શરીરો મપાય છે.

(૨) આત્માંગુલ - જે કાળે જે પુરુષો પોતાના અંગુલથી ૧૦૮ અંગુલ ઊંચા હોય તેમનું અંગુલ તે આત્માંગુલ. જે પુરુષો પોતાના અંગુલથી માપતા ૧૦૮ અંગુલથી વધુ કે ઓછા પ્રમાણવાળા હોય તેમનું અંગુલ તે આત્માંગુલ ન કહેવાય પણ આત્માંગુલાભાસ કહેવાય. આત્માંગુલ કાળ વગેરેના ભેદના કારણે અનિયત હોય છે. તેનાથી વાસ્તુ મપાય છે.

વાસ્તુ ત્રણ પ્રકારે છે -

(૧) ખાત - ભૂમિની નીચે હોય તે ખાત. દા.ત. કુવા, તળાવ, ભોંયરૂં વગેરે.

(૨) ઉચ્છ્રિત - ભૂમિની ઉપર હોય તે ઉચ્છ્રિત. દા.ત. હવેલી વગેરે.

(૩) ઉભય - ભૂમિની નીચે હોય અને ઉપર પણ હોય તે ઉભય. દા.ત. ભોંયરાસહિત હવેલી વગેરે.

(૩) પ્રમાણાંગુલ - ભરતચક્રવર્તીનું જે આત્માંગુલ તે પ્રમાણાંગુલ છે.

૪00 ઉત્સેધાંગુલ = ૧ સૂચિ પ્રમાણાંગુલ.

આ પ્રમાણાંગુલની લંબાઈ છે.

૧ પ્રમાણાંગુલની જાડાઈ ૧ ઉત્સેધાંગુલ છે અને પહોળાઈ $૨^{૧}/_{૨}$ ઉત્સેધાંગુલ છે.

$૨^{૧}/_{૨}$ અંગુલ પહોળા ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ = ૧ પ્રમાણાંગુલ.

૧ અંગુલ પહોળા ૧૦૦૦ ઉત્સેધાંગુલ = ૧ પ્રમાણાંગુલ.

($\because$ $૨^{૧}/_{૨}$ x ૪૦૦ = ૧,૦૦૦)

આ ક્ષેત્રગણિતને આશ્રયીને કહ્યું છે.

ભરતચક્રવર્તી આત્માંગુલથી ૧૨૦ અંગુલ પ્રમાણ હતા.

ભરતચક્રવર્તી પ્રમાણાંગુલથી ૧૨૦ અંગુલ પ્રમાણ હતા.

ભરતચક્રવર્તી ઉત્સેધાંગુલથી ૧૨૦ x ૪૦૦ = ૪૮,૦૦૦ અંગુલ = $\frac{૪૮,૦૦૦}{૯૬}$ ધનુષ્ય = ૫૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ હતા.

પ્રમાણાંગુલથી પર્વત, પૃથ્વી, વિમાન, ભવન, નરકાવાસ વગેરે મપાય છે.

પ્રમાણાંગુલથી પર્વત, પૃથ્વી વગેરે જે મપાય છે તે પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી મપાય છે. એમ અનુયોગદ્વારસૂત્રની ચૂર્ણિ અને વૃત્તિમાં કહ્યું છે.

કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે પર્વત, પૃથ્વી વગેરેનું પ્રમાણ ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી એટલે ૧૦૦૦ ઉત્સેધાંગુલ લાંબા પ્રમાણાંગુલથી મપાય છે.

કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે પર્વત, પૃથ્વી વગેરેનું પ્રમાણ સૂચિપ્રમાણાંગુલથી એટલે ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ લાંબા પ્રમાણાંગુલથી મપાય છે.

આ બંને મત બરાબર નથી. આ બંને મતના દોષો આ પ્રમાણે છે -

ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૧૦૦૦ x ૧૦૦૦ યોજન = ૧૦,૦૦,૦૦૦ યોજન.

સૂચિ પ્રમાણાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૪૦૦ x ૪૦૦ યોજન = ૧,૬૦,૦૦૦ યોજન.

તેથી ૧ ચોરસ પ્રમાણાંગુલમાં બધા આર્યદેશોનો સમાવેશ થઈ જાય.

તેથી ભરતક્ષેત્રમાં શેષ યોજનો નિષ્ફળ જાય.

માટે પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી પૃથ્વી વગેરે માપવા.

ધનદ દેવે બનાવેલ દ્વારિકા અને અયોધ્યા નગરીઓ ૯ યોજન પહોળી અને ૧૨ યોજન લાંબી હતી. તે બંને સરખી હતી.

ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી ૯ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૯,૦૦૦ યોજન.

ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી ૧૨ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૧૨,૦૦૦ યોજન.

તે નગરીઓનું ક્ષેત્રફળ = ૯,૦૦૦ x ૧૨,૦૦૦ યોજન = ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦૦ યોજન.

સૂચિ પ્રમાણાંગુલથી ૯ યોજન = ૯ x ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ = ૩,૬૦૦ ઉત્સેધાંગુલ.

સૂચિ પ્રમાણાંગુલથી ૧૨ યોજન = ૧૨ x ૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ = ૪,૮૦૦ ઉત્સેધાંગુલ.

તે નગરીઓનું ક્ષેત્રફળ = ૩,૬૦૦ x ૪,૮૦૦ યોજન = ૧,૭૨,૮૦,૦૦૦ યોજન.

તે નગરીઓના ક્ષેત્રફળના આ બન્ને માપો તો ઘણા મોટા છે. આટલી મોટી નગરીઓ ન હોય.

માટે નગરીઓની લંબાઈ-પહોળાઈ પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી માપવી.

ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી કે સૂચિપ્રમાણાંગુલથી પૃથ્વી વગેરે માપીએ તો કોણિકરાજાનું વૈતાઢ્યપર્વત સુધી ગમન ન ઘટે કેમકે ભૂમિ ઘણી છે અને આયુષ્ય ઓછું છે. માટે પૃથ્વી વગેરે પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી માપવા.

ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી કે સૂચિપ્રમાણાંગુલથી પૃથ્વી વગેરે માપીએ તો ગંધારશ્રાવકનું વૈતાઢ્ય પર્વતની ગુફાએ ચૈત્યને વાંદી વીતભયનગરમાં ચૈત્ય વાંદવા માટે ગમન શી રીતે ઘટે ? કેમકે ભૂમિ ઘણી છે અને આયુષ્ય ઓછું છે. માટે પૃથ્વી વગેરે પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી માપવા.

પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી પૃથ્વી વગેરે માપતા ભરતક્ષેત્રમાં ચક્રવર્તીનું પરિકર કેવી રીતે સમાય ? તે બતાવે છે.

દક્ષિણ ભરતાર્ધનું ક્ષેત્રફળ = ૧૮,૩૫,૪૮૫ યોજન ૧૨ કળા ૬ વિકળા.

વૈતાઢ્યપર્વતના તળિયાનું ક્ષેત્રફળ = ૫,૧૨,૩૦૭ યોજન ૧૨ કળા.

ઉત્તર ભરતાર્ધનું ક્ષેત્રફળ = ૩૦,૩૨,૮૮૮ યોજન ૧૨ કળા ૧૧ વિકળા.

આ ત્રણેનો સરવાળો કરતા ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ આવે.

ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ = ૫૩,૮૦,૬૮૧ યોજન ૧૭ કળા ૧૭ વિકળા = ૫૩,૮૦,૬૮૨ યોજન.

પ્રમાણાંગુલથી ૧ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૨½ યોજન = ૧૦ ગાઉ.

પ્રમાણાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૧૦ x ૧૦ = ૧૦૦ ગાઉ.

∴ ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ = ૫૩,૮૦,૬૮,૨૦૦ ગાઉ.

૧ ગાઉમાં ૨, ૩, ૪ ગામ હોય.

જ્યાં ૧ ગાઉમાં ૨ ગામ હોય ત્યાં ૮ ક્રોડ ગાઉમાં ૧૬ ક્રોડ ગામ હોય.

જ્યાં ૧ ગાઉમાં ૩ ગામ હોય ત્યાં ૮ ક્રોડ ગાઉમાં ૨૪ ક્રોડ ગામ હોય.

જ્યાં ૧ ગાઉમાં ૪ ગામ હોય ત્યાં ૧૪ ક્રોડ ગાઉમાં ૫૬ ક્રોડ ગામ હોય.

આમ ૩૦ ક્રોડ ગાઉમાં ૯૬ ક્રોડ ગામ સમાય.

આમ ભરતક્ષેત્રના ૫૩,૮૦,૬૮,૨૦૦ ગાઉમાંથી ૩૦ ક્રોડ ગાઉમાં ૯૬ ક્રોડ ગામ સમાય.

શેષ રહ્યા ન્યૂન ૨૪ ક્રોડ ગાઉ.

તેમાંથી ન્યૂન ૧૨ ક્રોડ ગાઉમાં ૩,૧૭,૧૦૫ નગર, કર્બટ, ખેટ વગેરે છે. વૈતાઢ્યપર્વત ઉપર પણ નગરો છે.

શેષ ૧૨ ક્રોડ ગાઉમાં ગંગા વગેરેના પાણી, તેના દ્વીપ વગેરે છે.

ચક્રીનો કાળ અત્યંત સુખમય અને વૃક્ષો વગેરેથી ભરપૂર હોય છે. તેથી થોડા સ્થાનમાં પણ ગામ વગેરે સુખી હોય છે.

અયોધ્યા-દ્વારિકાનું ક્ષેત્રફળ -

પ્રમાણાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૧૦૦ ચોરસ ગાઉ.

ઉત્સેધાંગુલથી ૧૬ ચોરસ ગાઉ = ઉત્સેધાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન.

$\therefore$ ઉત્સેધાંગુલથી ૧૦૦ ચોરસ ગાઉ = ઉત્સેધાંગુલથી $\frac{૧૦૦}{૧૬}$ ચોરસ યોજન.

= ઉત્સેધાંગુલથી ૬ ૧/૪ ચોરસ યોજન.

$\therefore$ પ્રમાણાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ઉત્સેધાંગુલથી ૬ ૧/૪ ચોરસ યોજન.

પ્રમાણાંગુલથી અયોધ્યા-દ્વારિકાનું ક્ષેત્રફળ = ૯ x ૧૨ = ૧૦૮ ચોરસ યોજન.

ઉત્સેધાંગુલથી અયોધ્યા-દ્વારિકાનું ક્ષેત્રફળ = ૧૦૮ x ૬ ૧/૪ ચોરસ યોજન.

= ૬૭૫ ચોરસ યોજન.

૧ યોજન = ૮,૦૦૦ ધનુષ્ય

$\therefore$ ઉત્સેધાંગુલથી ૧ ચોરસ યોજન = ૮૦૦૦ x ૮૦૦૦ ધનુષ્ય = ૬,૪૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

$\therefore$ ઉત્સેધાંગુલ ૬૭૫ ચોરસ યોજન =
૬૭૫ x ૬,૪૦,૦૦, ૦૦૦ ધનુષ્ય.

= ૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં ઘરો -

મનુષ્યની લંબાઈ = ૫૦૦ ધનુષ્ય.

ઘરની લંબાઈ-પહોળાઈ = ૫૦૦ x ૫ = ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય.

ઘરનું ક્ષેત્રફળ = ૨,૫૦૦ x ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય

= ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકાનું ક્ષેત્રફળ = ૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

તેનો ચોથો ભાગ = ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

તેને નગરના ક્ષેત્રફળમાંથી બાદ કરવા =

૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ – ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

= ૩૨,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકાના ક્ષેત્રફળના ૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્યમાંથી ૧૦,૮૦, ૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્ય નગરના રાજમાર્ગ, શેરી, ઘરની દિવાલ, આંગણું વગેરેના છે, શેષ ૩૨,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્યમાં ઘરો છે.

૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્યમાં ૧ ઘર આવે.

$\therefore$ ૩૨,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ધનુષ્યમાં $\frac{\text{૪૩,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦}}{\text{૬૨,૫૦,૦૦૦}}$
= ૫,૧૮૪ ઘરો આવે.

અયોધ્યામાં ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણવાળા ૫,૧૮૪ ઘર આવે. તેનાથી ઓછા પ્રમાણવાળા ઘણા ઘર આવે.

૧ ઘરમાં મનુષ્ય -

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ = ૫૦૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યનું મધ્યમ પ્રમાણ = ૨૫૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યનું જઘન્ય પ્રમાણ = ૨ હાથ.

જેમ સમુદાયમાં આવેલા ઘોડા વગેરેના મૂલ્યની ગણતરી મધ્યમ ભાંગાથી થાય છે તેમ અહીં પણ મનુષ્યોનું મધ્યમ માન લેવું.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યનું સરેરાશ પ્રમાણ = ૨૫૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યની પહોળાઈ = ૫૦ ધનુષ્ય.

અયોધ્યા-દ્વારિકામાં મનુષ્યનું ક્ષેત્રફળ = ૨૫૦ x ૫૦ ધનુષ્ય = ૧૨,૫૦૦ ચોરસ ધનુષ્ય.

૧૨,૫૦૦ ધનુષ્યમાં ૧ મનુષ્ય આવે.

$\therefore$ ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્યમાં $\frac{\text{૬૨,૫૦,૦૦૦}}{\text{૧૨,૫૦૦}}$ = ૫૦૦ મનુષ્યો આવે.

૧ માળના ઘરમાં ૫૦૦ મનુષ્યો આવે.

૩૨ માળના ઘરમાં ૫૦૦ x ૩૨ = ૧૬,૦૦૦ મનુષ્યો આવે.

એમ જેટલા માળનું ઘર હોય ૫૦૦ને તેટલા ગુણ કરીએ એટલા મનુષ્યો આવે.

૩૨,૦૦૦ નાટક કરનાર પુરુષો અને ૬૪,૦૦૦ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ રાજભવનમાં ભરત ચક્રવર્તીની સાથે બેસે છે.

ચારે સેનાઓ નગરીમાં પ્રવેશતી નથી.

ચક્રવર્તીનું ભવન ૧૦૮ હાથનું હોય છે.

વાસુદેવનું ભવન ૬૪ હાથનું હોય છે.

માંડલીકરાજાનું ભવન ૩૨ હાથનું હોય છે.

સામાન્ય લોકોના ભવન ૧૬ હાથના હોય છે.

કિલ્લાની દરેક શેરીમાં અનેક દ્વારો હોય છે. તેથી તે દ્વારોને વિષે કિલ્લાના નગરો અનેક છે.

નગરની અંદરના ઘરો અને બહારના ઘરોમાં કોઈ ફરક નથી. તો ભરતક્ષેત્રમાં ભરતચક્રીનો પરિવાર કેમ ન સમાય ?

યુગલિક ઉત્પન્ન થયા પછીના કાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં નગરોમાં અને ગામોમાં ઘણા લોકો સમાય છે તો પાછળના કાળમાં પણ સમાય.

આમ પ્રમાણાંગુલની પહોળાઈથી પૃથ્વી વગેરે માપતા ભરતક્ષેત્રમાં ભરતચક્રીનો પરિવાર સમાય છે તો ક્ષેત્રગણિત આશ્રયી પ્રમાણાંગુલથી કે સૂચી પ્રમાણાંગુલથી પૃથ્વી વગેરેના માપ ન કઢાય.

અમારે (ગ્રંથકારને) આ બાબતમાં કોઈ કદાગ્રહ નથી, પણ પૂર્વાપર (આગળ-પાછળ) વિરોધ લાગતો હોવાથી આમ કહ્યું છે.

આ પ્રરૂપણા કરવામાં કંઈ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણ થયું હોય તો તેનું મિચ્છામિ દુક્કડં દઉં છું, કેમકે તત્ત્વના જાણકાર તો જિનેશ્વર ભગવંતો છે.

શ્રીઅંગુલસત્તરીનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

श्रीमद्मुनिचन्द्रसूरिविरचिता

सिरीअंगुलसत्तरी

शब्दार्थसहिता

श्रीमद्मुनिचन्द्रसूरिविरचिता

॥ सिरीअंगुलसत्तरी ॥

॥ शब्दार्थसहिता ॥

उसभसमगमणमुसभजिणमणिमिससामिसंथुअगुणोहं ।
नमिऊणंगुलक्खणं संक्खेवमिणं पवक्खामि ॥ १ ॥

अर्थ - ऋषभ જિનને નત્વા નમિને આગે કહેવાતા અંગુલોનું લક્ષણ સંક્ષેપથી કહીશ, ઋષભજિન કેવા છે ? ઋષભજિન - વૃષભ સમાન ગમન છે જેહનું, વલી કેવા છે ? અનિમિષ એટલે દેવતા તેહના સ્વામી ઈન્દ્ર તેહને સ્તુતિ કરવા લાયક ગુણો છે જેહના. (૧)

તે આદિદેવને નમસ્કાર કરી ગ્રંથકાર અંગુલોનું લક્ષણ બતાવે છે -

उस्सेहंगुलमायंगुलं च तइयं पमाणनामं च ।
इय तिन्नि अंगुलाइं वावारिज्जंति समयम्मि ॥ २ ॥

अर्थ - ઉત્સેધાંગુલ, આત્માંગુલ, પ્રમાણાંગુલ આ ત્રણ પ્રકારના અંગુલો સૂત્રસિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલા છે. (૨)

ગ્રંથકાર પ્રથમ ઉત્સેધાંગુલનું સ્વરૂપ બતાવે છે -

परमाणूइच्चाइक्कमेण उस्सेहअंगुलं भणियं ।
जं पुणमायंगुलमेरिसेणं तं भासियं विहिणा ॥ ३ ॥

"परमाणू तसरेणू रहरेणू वालअग्गलिक्खा य ।
जूय जवो अट्ठगुणो कमेण उस्सेहअंगुलयं ॥ २९१ ॥"

(श्रीसङ्ग्रहणीसूत्रम्)

અર્થ - જેના છેદન ભેદન કરવાથી બે ટુકડા ન થાય તે પરમાણુ કહીએ, અનંતા વ્યવહારપરમાણુપુદ્ગલોનો સમૂહ થાય ત્યારે એક ઉત્શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકા, આઠ ઉત્શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકાએ એક શ્લક્ષ્ણ-શ્લક્ષ્ણિકા, આઠ શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષ્ણિકાએ એક ઊર્ધ્વરેણુ, આઠ ઉર્ધ્વરણૂકાએ એક ત્રસરેણુ, આઠ ત્રસરેણુએ એક રથરેણુ, આઠ રથરેણુએ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-મનુષ્યોનું એક વાલાગ્ર, આઠ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુમનુષ્યના વાલાગ્રે હરિવાસ-રમ્યકવાસના મનુષ્યનો એક વાલાગ્ર, આઠ હરિવાસરમ્યક્વાસક્ષેત્રના મનુષ્યના વાલાગ્રે હેમવંત-ઐરણ્યવંતના જુગલીયાનો એક વાલાગ્ર, આઠ હેમવંત-ઐરણ્યવંતના મનુષ્યના વાલાગ્રે પૂર્વમહાવિદેહ-પશ્ચિમમહાવિદેહ-મનુષ્યનો એક વાલાગ્ર થાય, આઠ પૂર્વવિદેહ-પશ્ચિમવિદેહના મનુષ્યના વાલાગ્રે ભરત-ઐરવત-ક્ષેત્રના મનુષ્યનો એક વાલાગ્ર થાય, આઠ ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રના મનુષ્યના વાલાગ્રે એક લિખ થાય, આઠ લિખની એક જૂ, આઠ જૂએ એક યવમધ્ય, આઠ યવે એક ઉત્સેધાંગુલ થાય (૩)

હવે આત્માંગુલનું સ્વરૂપ ગ્રંથકાર બતાવે છે -

जे जम्मि जुगे पुरिसा अट्ठसयांगुलसमूच्छिया हुंति ।
तेसिं जं नियमंगुलमायंगुलमित्थ तं होइ ॥ ४ ॥

जे पुण एय पमाणं ऊणा अहिया व तेसिं मेयं तु ।
आयंगुलं न भण्णइ किंतु तदाभासमेवत्ति ॥ ५ ॥

અર્થ - જે યુગને વિષે પુરુષ એકસો આઠ અંગુલ ઊંચો હોય તેનું જે અંગુલ તે આત્માંગુલ કહેવાય. (ભરતચક્રવર્તી વિગેરેનો) (૪) જે પુનઃ વલી એ પ્રમાણ ૧૦૮ અંગુલરૂપ થકી ઊના અથવા અધિકા હોય તેહને આત્માંગુલ ન કહીએ, કિંતુ આત્માંગુલાભાસ કહીએ એટલે આત્માંગુલ સરિખું દીસે છે પણ આત્માંગુલ નહિ. (૫)

હવે પ્રમાણાંગુલ વખાણે છે -

जं भरहस्सायंगुलमेयं तु पमाणअंगुलं होइ ।
उस्सेहंगुलचउसयमाणा सूई इहं भणिया ॥ ६ ॥

અર્થ - ભરતચક્રીનું આત્માંગુલ તે પ્રમાણાંગુલ થાય. ચારસો ઉત્સેધાંગુલે એક સૂચી પ્રમાણાંગુલ હોય. ઈહ પ્રમાણાંગુલને વિષે સૂચી કહી તે લાંબપણે ચારસો ઉત્સેધાંગુલનું જેટલું લાંબપણું થાય તેટલું પ્રમાણાંગુલનું લાંબપણું થાય. એ પ્રમાણાંગુલની લંબાઈ કહી (૬)

હવે પ્રમાણાંગુલનું જાડપણું તથા પહોલાઈ કહે છે -

एगंगुलबाहुल्लं अड्ढाइयमंगुलाइं तं पिहुलं ।
एवं च खित्तगणिए उस्सेहंगुलसहस्सं तं ॥ ७ ॥

અર્થ - તે પ્રમાણાંગુલ એક અંગુલ જાડું હોય, અઢી ઉત્સેધાંગુલ પહોલું હોય. હવે લાંબુ તથા પહોલું થઈ પ્રમાણાંગુલને વિષે ઉત્સેધાંગુલ કેટલા થાય ? તે કહે છે - એવં આ પ્રકારે ક્ષેત્રગણિત કહેતાં લાંબપણુ તથા પહોલપણુ એકઠું કરતાં એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્ર ઉત્સેધાંગુલ હોય. (૭)

એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્ર (૧૦૦૦) ઉત્સેધાંગુલ કેમ થાય ? તે બતાવે છે -

जम्हा चत्तारि सया अड्ढाइय संगुणा हवइ सहसो ।
अस्सुवओगो तिविहो जहक्कमेणं इमो होइ ॥ ८ ॥

અર્થ - ચારસોને અઢીગુણા કરીયે તો સહસ્ર થાય, જેહનું કારણ એક પ્રમાણાંગુલ ચારસો ઉત્સેધાંગુલ લાંબુ છે અને અઢી અંગુલ પહોલું છે. ચાર અઢીઉં દસ એતલા માટે એક પ્રમાણાંગુલે લંબાઈ તથા પહોલાઈ થઈ સહસ્ર ઉત્સેધાંગુલ થાય. એ પ્રમાણાંગુલનો ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારે યથાક્રમે આ પ્રમાણે છે. (૮)

उस्सेहंगुलमेगं हवइ पमाणंगुलं सहस्सगुणं ।
एयस्स खित्तगुणियं पडुच्च परिभासियं एयं ॥ ९ ॥

અર્થ - એક પ્રમાણાંગુલે ઉત્સેધાંગુલ સહસ્ર થાય. એ પ્રમાણાંગુલને ક્ષેત્રગુણિત પ્રતીત્ય આશ્રીને કહ્યું. (૯)

એ પ્રમાણાંગુલનું પ્રથમ ઉપયોગપણું કહ્યું. હવે પ્રમાણ-અંગુલનું ત્રણ ગાથાથી બીજું ઉપયોગપણું કહે છે -

सुत्तम्मि जत्थ भणिओ उसभसुओ भरहनामगो चक्की ।
आयंगुलेण वीसा समहिय अंगुलसयपमाणो ॥ १० ॥

અર્થ - જિહાં સૂત્રને વિષે શ્રીઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરતચક્રીનું આત્માંગુલથી ૧૨૦ અંગુલ પ્રમાણ કહ્યું છે. (૧૦)

सो सूइअंगुलेणं चउसयमाणेण होइ घित्तव्वो ।
कहमन्नह पंचसया उस्सेहंगुलधणूणं सो ॥ ११ ॥

અર્થ - સ તે ભરત સૂચી પ્રમાણાંગુલ લેવું. તે કેવું છે ? સૂચી પ્રમાણાંગુલ ચારસેં ગુણું કીધું છે. અન્યથા એહ જો સૂચી

પ્રમાણાંગુલ ન માનિએ અને ચોથી ગાથામાં આત્માંગુલ કહ્યું છે તેને માનીયે તો-છન્નુ ઉત્સેધાંગુલે ધનુષ છે જિહાં એહવાં પાંચસે ધનુષ પ્રમાણ શરીર છે જેહનું એવા ભરતચક્રી કેમ બને ? (૧૧)

પાંચસે ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર કેમ હોય ? તે બતાવે છે -

वीसाहियसय चउसयगुणणे जाया सहस्स अडयाला ।
छन्नवइभागहारे लब्भंते धणुसया पंच ॥ १२ ॥

અર્થ - એકસો વીસ ઉત્સેધાંગુલને ચારસો ગુણા કરીએ તો અડતાલિસસહસ્ર (૪૮,૦૦૦) ઉત્સેધાંગુલ થાય અને તેને છન્નુએ ભાગ કરીયે ત્યારે પાંચસો ધનુષ થાય. એટલે પાંચસો ધનુષનું ભરતચક્રીનું શરીર થાય. (૧૨)

હવે ત્રીજો ઉપયોગ કહે છે -

जे पुढवाइपमाणा तव्विक्खंभेण ते मिणिज्जंति ।
अणुओगदारचुन्नीवित्तीसु य भणियमेयं ति ॥ १३ ॥

અર્થ - જે પૃથિવી આદિકનાં પ્રમાણ તે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભ અઢીઉત્સેધાંગુલરૂપ તેણે તે પૃથ્વ્યાદિક માપવાં એ પ્રમાણે અનુયોગદ્વારની ચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે (૧૩)

જે કારણે અનુયોગદ્વારની ચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે, તે ગ્રંથકાર પોતે બતાવે છે -

जे अ पमाणंगुलाओ पुढवाइप्पमाणा आणिज्जंति ।
ते अ पमाणंगुलविक्खंभेण आणेयव्वा ण पुण सूइअंगुलेणं ति ॥ १४ ॥

અર્થ - જે પ્રમાણઅંગુલથી પૃથિવી આદિકનાં પ્રમાણ આણે છે તે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભ તેણે આણવાં પણ સૂચી પ્રમાણાંગુલે

તે પૃથ્વી આદિકનાં પ્રમાણ ન આણવાં એહવું અનુયોગદ્વારસૂત્ર-ચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે. (૧૪)

एयं च खित्तगणिएण केइ एअस्स जं पुण मिणंति ।
अन्ने उ सूइअंगुलमाणेण न सुत्तभणिअं तं ॥ १५ ॥

अर्थ - કેટલાક આચાર્ય કહે છે એયં-કહેતાં એ પૃથિવ્યાદિકનું પ્રમાણ એઅસ્સ-કહેતાં એ પ્રમાણાંગુલને ક્ષેત્ર ગુણિતમાનસ્યું એ ભાવ એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્રઉત્સેધાંગુલ એહવું માને. એટલે એકમત દેખાડી, હવે બીજો મત દેખાડે છે. અનેરા આચાર્ય સૂચી પ્રમાણાંગુલે પૃથ્વ્યાદિકનું પ્રમાણ માનસ્યુ. ઈહાં એક સૂચી અંગુલે ચારસો ઉત્સેધાંગુલ થાય એહવું માને. ગ્રંથકર્તા કહે છે કે બન્ને આચાર્યનું કથન સૂત્રોક્ત નથી. (૧૫)

किं च मएसुं दोसु वि मगहंगकलिंगमाइआ सव्वे ।
पाएणारिअदेसा एगम्मि अ जोयणे हुंति ॥ १६ ॥

अर्थ - કિંચ કહેતાં ગ્રંથકર્તા બન્ને આચાર્યના કથનમાં દૂષણ દે છે. જો એહવું માનવામાં આવે કે એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્ર ઉત્સેધાંગુલ, એક સૂચીપ્રમાણાંગુલે ચારસે ઉત્સેધાંગુલ એ પ્રકારે પૃથિવ્યાદિકનું પ્રમાણ માનીએ તો પ્રાયે મગધદેશ, અંગદેશ, કલિંગદેશ, એવં આદિ સર્વ આર્યદેશનો એક જોજનમાં સમાવેશ થાય. (૧૬)

सहस्समाणे चउरंसजोयणे दीहपिहुलभावेणं ।
हुंति परुप्परगुणणे लक्खा दस जोअणाण फुडं ॥ १७ ॥

अर्थ - ચઉરંસજોજન કેવું છે ? ચઉરંસજોજન લાંબપણે તથા પહોલપણે થઈ સહસ્ર જોજનમાન છે જેહનું એહવું જોજન પરસ્પર

ગુણીયે તો દાયે દાયે સો એટલે એકજોજનના દશલક્ષયોજન થાય, આ એક આચાર્યનો મત (૧૭)

હવે બીજો મત કહે છે. તેમનો આ હિસાબ છે -

चउसयमाणम्मि पुणो एगो लक्खो सहस्स तह सट्ठी ।
एवं एगम्मि वि जोअणम्मि कह ते न मायंति ? ॥ १८ ॥

અર્થ - એક પ્રમાણાંગુલ યોજનને વિષે લાંબપણે-પહોલપણે ચારસેં ગણુ માન છે તે માન કેટલું થાય ? ચારસોને ચારસો ગુણા કરીએ તો એક લાખ સાઠ સહસ્ર (૧,૬૦,૦૦૦) થાય, એવં એ પ્રકારે એક યોજનને વિષે તે આર્યક્ષેત્ર કેમ ન માય ? અર્થાત્ માયજ.(૧૮)

एयं च पुणमलोगिग जमेगजोयण महीइ ते माया ।
तह सेसजोयणाणं पावइ विहलत्तणं भरहे ॥ १९ ॥

અર્થ - ઈદં પૂર્વોક્તં પુનઃ વલી અલૌકિકં જે એક જોજન પૃથિવીમાં તે સઘલાએ આર્યદેશો માય તથા વલી ભરતક્ષેત્રને વિષે શેષ યોજન વિફલપણુ પામે, ઠાલાંજ રહે. (૧૯)

વલી ગ્રંથકર્ત્તા બન્ને મતોમાં દૂષણ દેખાડે છે -

तह बारवई नयरी अहवा उज्झाउरी य जा तासिं ।
धणयसुरनिम्मयत्तेण किल पमाणं समाणंति ॥ २० ॥

અર્થ - તથા દ્વારિકાનગરી અથવા અયોધ્યાનગરી, તે નગરીને ધનદસુર નીપજાવવા પણે તે કિલ નિશ્ચે પ્રમાણે સરખી જ થાય.(૨૦)

सहसगुणेऽसीलक्खा कोडीओ जोयणाण दस हुंति ।
चउसयगुणणे कोडीलक्ख बिसत्तरि अस्सी सहसा ॥२१॥

અર્થ - દ્વારિકા અથવા અયોધ્યા નવ જોજન પહોલી છે, બાર જોજન લાંબી છે, તો બાર નવાં અઠોત્તર સો ૧૦૮ યોજન થાય

તો તે યોજન સહસ્ર સહસ્ર ગુણા કીજે દસ કોટી યોજન અને એંસી લાખ યોજન થાય. ચારસો ગુણા કરતાં કેટલું થાય ? તે કહે છે. એક પ્રમાણાંગુલ યોજનને ચારસો ગુણા કરતાં એક લાખ સાઠ સહસ્ર યોજન હોય. ૧૦૮ યોજનને એક લાખ સાઠ સહસ્ર ગુણા કીજે એક કોટિ બહોત્તેર લાખ એંસી હજાર યોજન થાય. (૨૧)

પૂર્વોક્ત માન લાવવા ગ્રંથકાર સ્વયં સ્વીકારે છે. તે નીચે પ્રમાણે -

एयं च पुण पमाणं पिहुला नव जोयणाणि नयरीओ ।
बारस दीहा तत्तो दुन्हं अंकाणमन्नुन्नं ॥ २२ ॥

गुणणे अट्ठहियसयं जायंतो एग जोयणगएण ।
गणियपएणं गुणिए पुव्वुत्तेणं इमंमि भवे ॥ २३ ॥

અર્થ - ઇદં એ પૂર્વોક્તં તુ પુનઃ વલી પ્રમાણં કિમ્ ? યથા દ્વારકાનગરી નવ યોજન પહોલી છે અને બાર જોજન લાંબી છે, તો એ બન્ને અંકોને અન્યોઅન્ય ગુણતાં ૧૦૮ થાય. તતઃ એકયોજનગત ગણિત પ્રમાણ છે જે દસ લક્ષ યોજન અને એક લાખ સાઠ સહસ્રરૂપને ૧૦૮ ગુણા કીજે. ઇદં પૂર્વોક્તં ભવેદિદં એ પૂર્વોક્તં ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦૦ અને ૧,૭૨,૮૦,૦૦૦ હોય. (૨૨, ૨૩)

एयं च अइपभूयं नगरपमाणं न जुज्जए जम्हा ।
तम्हा पमाणअंगुल विक्खंभपमाणओ गिज्ज ॥ २४ ॥

અર્થ - એ પૂર્વોક્ત નગરપ્રમાણ અતિપ્રભૂતં અતિઘણું, તેહ માટે યોગ્ય નહિ, માટે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભપ્રમાણ તેહ જ ગ્રાહ્યં તે જ ગ્રહણ કરવું. (૨૪)

વલી તે બન્ને મતને વિષે દોષ દેખાડે છે -

तह कूणियस्स रन्नो साहियदक्खिणदिसस्स वेअड्ढे ।
परिमियजीविअकालस्स जुज्जए कह णु गमणं ति ॥२५॥

અર્થ - તથા કોણિક રાજા કેવો છે ? સાધી છે દક્ષિણદિશા જેણે. વલી કેવો છે ? પરિમિત આયુષ છે જેહનું. ઈતિ વિત્તર્કે એહવાને વૈતાઢ્યને વિષે ગમન કિમ યુક્ત થાય ? કેમકે ભૂમિ ઘણી છે અને આયુષ થોડું. એટલા માટે પૃથિવી આદિકનું પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભ તેણે જ માપવું. એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્રઉત્સેધાંગુલ થાય અથવા એક પ્રમાણાંગુલે ચારસેં ઉત્સેધાંગુલ થાય. તેવા પ્રમાણાંગુલે પૃથિવ્યાદિકનું પ્રમાણ ન માપવું. (૨૫)

વલી એ બન્ને મતમાં દોષ દે છે -

गंधारसावयस्स वि वेयड्ढगुहाइं चेइए नमिउं ।
कह वीभयम्मि चेइयवंदणहेउं गमो हुज्जा ॥ २६ ॥

અર્થ - ગંધાર નામના શ્રાવકનું વૈતાઢ્યની ગુફાએ ચૈત્ય વાંદી વીતભયપત્તનને વિષે ચૈત્યવંદનાને અર્થે ગમન કેમ હોય ? શા માટે ? આઉખું થોડું અને ભૂમી ઘણી એટલા માટે (૨૬)

ગ્રંથકારે અઢી અંગુલે પૃથિવ્યાદિકનું પ્રમાણ અંગિકાર કીધું તે વારે પરને શંકા ઉપની તે કહે છે -

जं पुण भणंति भरहाइचक्किणो परिगरो कहं माई ।
एवमिणिज्जंते भारहम्मि भन्नइ न सो दोसो ॥ २७ ॥

અર્થ - જે પુનઃ વલી એહવું કહે છે - ભરતાદિક ચક્રીનું પરિકર ભરતક્ષેત્રને વિષે કેમ માય ? જો પૃથિવી આદિક અઢી અંગુલે મપાય. ભણ્યતે ગ્રન્થકાર કહે છે - સઃ તે અઢી અંગુલે માપતાં કાંઈ દોષ આવતો નથી. (૨૭)

ભાવનાએ કરી દેખાડે છે -

जं भरहखित्तपयरं बासीया छस्सया असी सहसा ।
तेवन्नं वि य लक्खा जोयण माणेण सिद्धमिणं ॥ २८ ॥

अर्थ - જે ભરતક્ષેત્રનું પ્રતર કહેતાં સઘલું થઈને ત્રેપન લાખ એંસી હજાર છસોને બ્યાસી યોજન હોય. (૨૮)

એટલું પ્રમાણ કેમ થાય ? તે કહે છે -

दाहिणउत्तरभरहद्धविजयगिरिपयरमीलणे एयं ।
संपज्जइ जं दीसइ खित्तसमासम्मि इयं वुत्तं ॥ २९ ॥

अर्थ - દક્ષિણભરતાર્ધ-ઉત્તરભરતાર્ધનું પ્રતર વિજયગિરિ કહેતાં વૈતાઢ્યનું તલું એ મેલવતાં એ પૂર્વોક્તં ૫૩,૮૦,૬૮૨ હોય. તેનું કારણ તો ક્ષેત્રસમાસને વિષે એહવું કહ્યું છે. (૨૯)

તે બતાવે છે -

लक्खट्ठारस पणतीससहस्सा चउसया य पणसीआ ।
बारस कला छविकला दाहिणभरहद्धपयरं तु ॥ ३०॥

अर्थ - અઢારલાખ પાંત્રીસહજાર ચારસોને પંચ્યાસી અને કલા ૧૨ વિકલા ૬ એટલું દક્ષિણભરતાર્દ્ધનું પ્રતર છે. (૩૦)

सत्तहिया तिन्निसया बारस य सहस्स पंच लक्खा य ।
बारस कला उ पयरं वेअड्डगिरिस्स धरणितले ॥ ३१ ॥

अर्थ - પાંચ લાખ બાર હજાર ત્રણસોને સાત જોજન અને કલા ૧૨ એટલું વૈતાઢ્યનું તલ છે. (૩૧)

अडसीया अट्ठसया बत्तीससहस्स तीसलक्खा य ।
बारस कला उ अहिया उत्तरभरहद्धपयरं तु ॥ ३२ ॥

અર્થ - ૩૦,૩૨,૮૮૮ જોજન, ૧૨ કલા અને ૧૧ વિકલા ઉત્તરભરતાર્દ્ધનું પ્રતર એટલું છે. એતેષાં મીલને યથોક્તં પ્રતરપ્રમાણં સમ્પદ્યતે. દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધનું પ્રતર, ઉત્તર ભરતાર્દ્ધનું પ્રતર, વૈતાઢ્યનું તલુ એ ત્રણેને મેલવતાં ભરતક્ષેત્રના પ્રતરનું પ્રમાણ હોય જોજન ૫૩,૮૦,૬૮૧ કલા ૧૭ વિકલા ૧૭. (૩૨)

अड्ढाइज्जगुणत्ते आयामो गाउआइं दस होइ ।
एवं चिय विक्खंभो सव्वेसु वि जोअणेसु इहं ॥ ३३ ॥

અર્થ - એક પ્રમાણાંગુલ યોજનને વિષે ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન લંબાઈપણે અઢી યોજન હોય, અને અઢી યોજનના દશ દશ ગાઉ થાય. એવં પહોલપણે દશ ગાઉ હોય, તો અઢી અઢી ગુણા કીજે તો દાયે દાયે સો, તો એક પ્રમાણાંગુલ નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાઉ હોય. એવં સર્વ પ્રમાણાંગુલે નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાઉ થાય. (૩૩)

विक्खंभायामाणं परुप्परं संगुणम्मि सयमेगं ।
इह होइ गाउआणं तो भरहे गाउअपमाणं ॥ ३४ ॥

અર્થ - વિષ્કંભ અને આયામ એ પરસ્પર ગુણીએ. ઈહ પ્રમાણાંગુલ નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાઉ હોય, તતો તિવાર પછે ભરતક્ષેત્રને વિષે ગાઉનું પ્રમાણ હોય. (૩૪)

કેટલા ગાઉ થાય ? તે ગ્રંથકાર પોતે બતાવે છે -

दुन्निसयं अट्ठसट्ठी सहस्स लक्खा असीइ तह चेव ।
तेवन्नं कोडीओ इक्किके गाउए तत्थ ॥ ३५ ॥

અર્થ - ૫૩,૮૦,૬૮,૨૦૦ એટલા ગાઉ હોય. (૩૫)

હવે તે ભરતક્ષેત્રને વિષે જે ગાઉ છે, તે એક એક ગાઉને વિષે કેટલાં કેટલાં ગામ છે ? તે બતાવે છે -

दुन्निअ तिन्निअ चउरो गामा दीसंति तीसकोडीसु ।
छन्नवइ गामकोडी लेसुद्देसेण मायंति ॥ ३६ ॥

અર્થ - એકેકા ગાઉને વિષે ગ્રામ બે ત્રણ ચાર દેખીએ છીએ, એણી રીતે ત્રીસ કોટી ગાઉને વિષે છન્નુકોટી ગ્રામ માય. (૩૬)

ત્રીસકોટી ગાઉને વિષે છન્નુકોટી ગ્રામ કેવી રીતે માય ? તે ભાવના કરી દેખાડે છે -

अट्ठसु दो दो गामा अट्ठसु पुण तिन्नि तिन्नि कोडीसु ।
चउरो चउरो चउदस कोडीसुविरोहओ मंति ॥ ३७ ॥

અર્થ - એક કોટી ગાઉને વિષે બે કોટી ગ્રામ માય. એટલે આઠ કોટી ગાઉને વિષે સોલક્રોડ ગ્રામ માય. વલી આઠ કોટી ગાઉને વિષે ત્રણ ત્રણ કોટી ગ્રામ હોય એટલે આઠ કોટી ગાઉને વિષે ચૌવીસ કોટી ગ્રામ માય. વલી ચૌદ કોટી ગાઉને વિષે ચાર ચાર કોટી ગ્રામ માય, એટલે ચૌદ કોટી ગાઉને વિષે છપ્પન્ન કોટી ગ્રામ માય. આ રીતથી ત્રીસ ક્રોડ ગાઉને વિષે છન્નુ ક્રોડ ગ્રામ અવિરોધપણે મઈ શકે. (૩૭)

सेसा जा चउवीसं किंचूणाओ तयद्धमित्तंमि ।
जे पट्टण-पुर-कब्बड-खेडाई भासिया सुत्ते ॥ ३८ ॥

અર્થ - ભરતક્ષેત્ર ૫૩,૮૦,૬૮,૨૦૦ ગાઉ આટલું છે તે માંહેલા ત્રીસ ક્રોડ ગાઉ કહ્યા. હવે શેષ કાંઈક ઉણા ચોવીસ ક્રોડ ગાઉ છે તેહનું અર્ધ કાંઈક ઉણા બાર કોટી ગાઉ થાય. તેહને વિષે જેહ પત્તન, પુર, કર્બટ, ખેટ ઈત્યાદિ જે સૂત્રને વિષે કહ્યાં છે તે સર્વ માય. (૩૮)

હવે પત્તન પુર ઇત્યાદિક કેટલાં છે ? તે કહે છે -

सव्वे वि तिन्नि लक्खा सत्तरससहस्स पंच अहियं च ।
सयमेगमणुवरोहा संभवओ हुंति मायंता ॥ ३९ ॥

અર્થ - સર્વ થઈ ૩,૧૭,૧૦૫ ત્રણ લાખ સત્તર હજાર એકસોને પાંચ હોય. એહનો અવિરોધપણે સંભવ હોય. (૩૯)

तह पव्वया वि वेअड्ढमाइणे एअखित्तमज्झंमि ।
जोइज्जा जं हुंति उवरि पासेसु अ पुराइं ॥ ४० ॥

અર્થ - તથા વલી પર્વત વૈતાઢ્યાદિક ભરતક્ષેત્રને વિષે છે, તે પર્વત ઉપર અને પાસે જે પુરાદિક તે સર્વત્ર છે. (૪૦)

वग्गागयाण तुरियाईण जह मज्झिमेण भंगेणं ।
मुल्लगणणा तह जणो मज्झिममाणेण घित्तव्वो ॥ ४१ ॥

અર્થ - યથા જેમ વર્ગાગતાનાં સમુદાયે આવ્યા તુરયાઈણ ઘોડાદિક તેહનું મધ્યમ મૂલ ગણીએ ઉત્કૃષ્ટે અને જઘન્યે ન ગણીએ. તથા તેમ જનલોકનું મધ્યમમાન લેવું, ઉત્કૃષ્ટ તો પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણ અને જઘન્ય તો બે હસ્તનું માન લેવું. (૪૧)

મધ્યમ ભાગે કેટલું હોય ? તે કહે છે -

पंचणहसयाणद्धं सयाइं अड्ढाइयाइं इह हुंति ।
पिहुलत्तं पुण पंचमभागे सयगस्समद्धं च ॥ ४२ ॥

અર્થ - પાંચસે ધનુષ્યનું અર્ધ અઢીસો ધનુષ્ય એટલું ઉચ્ચપણું હોય. પાંચસેં ધનુષ્યનો પાંચમો ભાગ એકસો ધનુષ્ય, તેહનું અર્ધ પચાસ ધનુષ્ય, એટલું પહોલપણે હોય. (૪૨)

તે મધ્યમમાનના મનુષ્યનું પ્રતર કરતાં કેટલું થાય ? તે કહે છે -

दुण्हं परुप्परगुणणे अंगाणं हुंति बारस सहस्सा ।
पंचहिं सएहिं अहिआ एरिसमाणेण ठविअव्वो ॥ ४३ ॥

लोगो पुरेसु गामेसु वा वि जं सव्वसंगहो एवं ।
होइ कओ संकलणा वि होइ पाणीसु एमेव ॥ ४४ ॥

અર્થ - પચાશ ધનુષ્ય અને અઢીસેં ધનુષ્ય એ બેહું આંક પરસ્પર ગુણીએ તો બાર હજાર અને પાંચસો હોય. એહવે માને લોક પુરને વિષે ગામને વિષે સ્થાપવું, જેહ કારણે, એવં એ પ્રકારે સર્વ સંગ્રહ હોય, પાટીને વિષે સંકલના કહિ તે લેખું કિધું એમ જ હોય. (૪૩, ૪૪)

जाओ पुण सेसाओ कोडीओ तासु जाइं एआइं ।
गंगाइआण सलिलाइं तेसु दीवा य मायंति ॥ ४५ ॥

અર્થ - તો પુનઃ વલી જે શેષ બાર કોટી ગાઉ છે તેહને વિષે જે ગંગાદિકનાં પાણી તે પાણીને વિષે જે દ્વીપ છે તેહ માય. (૪૫)

શિષ્ય પૃચ્છતિ પુનઃ નિશ્ચે ભૂમિ થોડી લોકને વિષે સુખ કેમ હોય ? તે ઉપર કહે છે.

कालो च चक्किकालो अच्चंतसुहो दुमाइपउरो अ ।
ता थोवे वि विभागे सुहिया गामादओ हुंति ॥ ४६ ॥

અર્થ - કાલ તો ચક્રીકાલ જેણે વારે ચક્રી હોય. વલી કેવું ? અત્યંત સુખ છે જિહાં એવું. વલી કેવું ? વૃક્ષાદિક પ્રચુર એહવા કાલને વિષે, થોડે ઠામે ગામાદિક સુખી હોય. (૪૬)

હવે આખી દ્વારિકા પ્રતર કરતાં કેટલાં યોજન છે તે કહે છે -

अड्ढाइज्जगुणत्ते नयरीओ जोअणाण छच्च सया ।
पणसयरीइ समहिआ ते पुण एवं मुणेयव्वा ॥ ४७ ॥

અર્થ - એક પ્રમાણાંગુલ યોજન ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન અઢી યોજન લાંબપણે પહોલપણે હોય, અને ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ગાઉ દશ હોય, તો અઢી યોજનને અઢી ગુણા કીજે, સવા છ યોજન થાય. દાયે દાયે સો એટલે સો ગાઉ થાય, અને એક ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન યોજન લાંબપણે પહોલપણે ચાર ગાઉ હોય. એટલા માટે ચાર ચોકું સોલ. સોલ ગાઉએ એક ઉત્સેધાંગુલ નિષ્પન્ન યોજન, સો ગાઉના યોજન કીજે સોલ છક્ક છન્નું, સોમાંહીથી છન્નુ ગયા લાધા યોજન છ, સોલ ગાઉએ એક યોજન. એટલા માટે ઉગરે ગાઉ ચાર તો સોલનો ચોથો ભાગ ચાર એટલે છ યોજન અને એક ગાઉ હોય, તે છ યોજન એક સો આઠ ગુણા કીજે ૬૪૮ થાય. વલી તે છ યોજન ઉપર એક ગાઉ છે. તે ૧૦૮ ગુણા કીજે ૧૦૮ ગાઉ હોય, તો ૧૦૮ ગાઉના ૨૭ યોજન થાય, તે ૨૭ યોજન ૬૪૮ માહી ઘાલીએ તો ૬૭૫ યોજન હોય, દ્વારિકાનગરી ૬૭૫ યોજન છે. તે ૬૭૫ પુનઃ વલી એવં ઈણે પ્રકારે જાણવા (૪૭)

ગ્રંથકાર ૬૭૫ યોજન આણવાનો પ્રકાર કહે છે -

अड्ढाइआण दुण्हवि अंकाणन्नुन्न ताडणे हुंति ।
छज्जोयणा सकोसा नयरीपयरं गुणे तेहिं ॥ ४८ ॥

અર્થ - અઢી યોજનને અઢીગુણા કીજે તો સો ગાઉ થાય, તે સો ગાઉને ૧૬ સોલે ભાગ દીજે, છ યોજને એક કોષ હોય, પછી તે છ યોજનને ૧૦૮ ગુણા કીજે ૬૪૮ યોજન હોય, પછે ૧૦૮ ગાઉના યોજન કીજે, ૨૭ યોજન થાય, તે ૨૭ યોજન ૬૪૮ યોજનમાંહી નાખીએ તો ૬૭૫ યોજન હોય, એટલે આખી નગરીએ યોજન હોય. (૪૮)

હવે આખી નગરીએ ધનુષ્ય કેટલાં હોય ? તે કહે છે -

अट्ठधणूण सहस्सा आयामो वित्थरो य जं होई ।
इक्किक्कजोयणे ताडणंमि तो दुन्हमंगाणं ॥ ४९ ॥

छक्कोडीओ चालीसलक्ख धणुहाणमित्थ लब्भंति ।
तो नयरजोअणगुणे गुणिए धणुहप्पमाणेणं ॥ ५० ॥

અર્થ - એક યોજન લાંબપણે પહોલપણે આઠ હજાર ધનુષ્ય હોય. એક યોજન પ્રતરગુણા કરતાં કેટલા ધનુષ્ય હોય તે કહે છે. બેહું આંક અન્યોઅન્ય ગુણીએ, તે આ પ્રમાણે આઠ આઠાં ચોસઠ ૬૭ કોટી ચાલીસ લાખ ધનુષ્ય એક યોજન પ્રતરગુણા કરતાં હોય. હવે આખી નગરીને વિષે કેટલા યોજન હોય તે કહે છે. નગરીના યોજન ૬૭૫ છે તે ૬૭ કોટી અને ચાલીસ લાખ ગુણા કીજે આખી નગરીના ધનુષ્યનું પ્રમાણ હોય. (૫૯, ૫૦)

કેટલું થાય ? તે કહે છે -

सव्वाए नयरीए लद्धं एयं धणुप्पमाणेणं ।
चउरो कोडिसहस्सा तिन्नि सया वीस कोडीओ ॥ ५१ ॥

અર્થ - આખી નગરીને વિષે ચાર કોટી સહસ્ર ત્રણસો કોટી અને વીસ કોટી ૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ એટલા ધનુષ્ય પ્રતરગુણા કરતાં હોય. (૫૧)

पंचसया पंचगुणा धणुहाणं जेसिं होइ गेहाणं ।
आयामवित्थरेसुं तेसिं गेहाण धणुगणिअं ॥ ५२ ॥

અર્થ - પાંચસે ધનુષ્યને પાંચગુણા કીજે તો પચીસસો ધનુષ્ય થાય. જે ઘર ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય લાંબપણે પહોલપણે હોય. આખું ઘર કેટલી ભૂમિકા રોકી રહે છે ? તે કહે છે. પચવીસસોને પચવીસસો ગુણા કીજે જેટલા થાય તેટલી. (૫૨)

કેટલા થાય ? તે કહે છે -

बासट्ठी खलु लक्खा पन्नासं चेव तह सहस्साइं ।
एएण रासिणा पुरधणूण चउभागहीणाण ॥ ५३ ॥

અર્થ - બાસઠ લાખ અને પચાસ હજાર ધનુષ્ય થાય, એક એક ઘર એટલી ભૂમિકા ચાંપી રહ્યાં છે. જે ઘર ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય લાંબપણે પહોલપણે છે તે ઘર ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્ય ભૂમિકા ચાંપી રહ્યાં છે. તેહવાં એક નગરીમાંહે કેટલાં ઘર છે ? તે કહે છે. **'એએણ'** એહ જ ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્ય. પુરના ધનુષ્ય ૪૩,૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ એહ માંહેલો ચોથો ભાગ કાઢીએ. (૫૩)

શું રહે છે ? તે કહે છે -

इअ तिन्नि कोडिसहसा दो कोडिसया उ कोडिचालीसा ।
तेसिं पुव्वुत्तेणं भागंमि रासिणा गहिए ॥ ५४ ॥

અર્થ - ત્રણ સહસ્ર કોટી, બસો કોટી, ચાલીસ કોટી ધનુષ્ય હોય. ૩૨,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦. એ આંક ઉપર માંડી હેઠે ૬૨,૫૦,૦૦૦ આ આંક માંડીએ પછે ભાગ દીજે. (૫૪)

ભાગ દેતાં જે લાભે તે કહીએ છીએ -

लद्धा पंचसहस्सा चउरासीअं सयं च तह एगं ।
इत्तिअ गिहाणि एअप्पमाणहीणाणिय बहूआणि ॥ ५५ ॥

અર્થ - પાંચ હજાર એકસો અને ચોરાસી એટલાં ઘર એક નગરીમાં માય. જેહનું પ્રમાણ ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્યનું હોય. એ પ્રમાણથી હીણા પ્રમાણનાં ઘર ઘણાં હોય. (૫૫)

હવે એકૈક ઘરને વિષે મનુષ્ય કેટલાં માય ? તે કહે છે -

पुव्वुत्तेणं मज्झिमभंगेणं माणुसाण जं माणं ।
तेण सयमेव गेहेसु होइ लोगो ठवेअव्वो ॥ ५६ ॥

અર્થ - પૂર્વોક્ત કહ્યું મધ્યમ ભાગે જેમ મનુષ્યનું માન તેણે કરી સ્વયમેવ લોક ઘરને વિષે સ્થાપવું. એક એક મનુષ્ય ૧૨,૫૦૦ ધનુષ્યનું છે અને એક એક ઘર ૬૨,૫૦,૦૦૦ ધનુષ્ય ચાંપી રહ્યાં છે. તો ૬૨,૫૦,૦૦૦ એ આંક ઉપર માંડી અને ૧૨,૫૦૦ આ આંક હેઠે માંડીએ પછે પાંચે ભગ દીજે પાંચસે ઉગરે તો એ એક ઘરને વિષે ૫૦૦ મનુષ્ય માય. (૫૬)

जो पुण चउत्थभागो नयरधणूणं गिहेसु नो खित्तो ।
सो गिहभित्तीअंगणरत्थानिवमग्गजोग्गत्ति ॥ ५७ ॥

અર્થ - પુનઃ વલી પુરના મનુષ્યને, ચોથો ભાગ ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ આટલું ઘરના ધનુષ્યમાં હીન ઘાલ્યું તે શું ? તે કહે છે. તે ચોથો ભાગ ઘરની ભીંત આંગણુ, શેરી, રાજમાર્ગ ને વાસ્તે જોઈએ એટલા માટે ન ઘાલ્યું. (૫૭)

बत्तीससहस्सा नाडयाण अंतेउरस्स चउसट्ठी ।
रायवरभवणअंतो भरहेण समं चिय वसंति ॥ ५८ ॥

અર્થ - બત્રીસ હજાર નાટક કરનાર પુરુષો ચોસઠ હજાર અંતેઉરી રાજભવન માંહી ભરત ચક્રીની સંઘાતે બેસે છે. (૫૮)

एअं इमं च भणिअं पन्नत्तीए उ जंबुदीवस्स ।
चत्तारी वि सेणाओ नयरीमज्झे न पविसंति ॥ ५९ ॥

અર્થ - જંબૂદ્વીપપન્નતીને વિષે એઅં પૂર્વોક્તં ઈમં વક્ષ્યમાણ કહ્યું છે. ચારે પ્રકારની સેના નગરીમાંહી ન પેસે. (૫૯)

चक्कीभवणप्पमाणं ववहारे भासियं फुडं एअं ।
तह केसवाण राईण पागयाणं च लोगाणं ॥ ६० ॥

અર્થ - ચક્રી, વાસુદેવ, રાજા, પ્રાકૃતલોક-સામાન્યલોક એહના ભવનનું પ્રમાણ એહવું કહ્યું છે. (૬૦)

તે કહે છે -

चक्कीणं अट्ठसयं चउसट्ठी होइ वासुदेवाणं ।
बत्तीस मंडलीए सोलस हत्था उ पागईए ॥ ६१ ॥

અર્થ - ચક્રવર્તીનું ભવન ૧૦૮ હાથનું હોય, વાસુદેવનું ભવન ૬૪ હાથનું હોય, મંડલીકરાજાનું ભવન ૩૨ હાથનું હોય, સામાન્ય લોકનાં ઘર ૧૬ હાથના હોય. (૬૧)

કાંઈક અધિકું કહીએ છીએ -

एगतलेसु गिहेसुं एअं बत्तीसतलगिहाईसु ।
मायंति तयणुसारेण जे पुणो ते अणेगगुणा ॥ ६२ ॥

અર્થ - એકતલુ છે જેહનું એહવા ઘરને વિષે એઅં પૂર્વોક્તં મનુષ્ય પાંચસે માય, બત્રીસતલાં છે જેહનાં એવા ઘરને વિષે તેવા અણુસારે બત્રીસતલાને વિષે જુદા જુદા પાંચસો પાંચસો માય, જે પુનઃ વલી તે એકતલાના ઘરથી બત્રીસ તલા અનેક ગુણા કહેતાં એહવા ઘર અનેક છે. (૬૨)

કિંચ -

एगेगाए पागारवीहिगाए अणेगबाराइं ।
जं हुंति तव्वसाओ पायारपुराइं णेगाइं ॥ ६३ ॥

અર્થ - એકેકા પ્રાકારની વીથિકાને વિષે માર્ગને વિષે અનેક દ્વાર હોય, જેહ કારણથી તદ્વશાત્ તે અનેક દ્વારનાં વિશેષ પ્રાકારને વિષે પુરો અનેક હોય. (૬૩)

तत्तो तहाविहो कोइ नत्थि बज्झाण अंतरंगाणं ।
गेहाणित्थ विसेसो एवं किं माइ नो तत्थ ॥ ६४ ॥

અર્થ - તતઃ તસ્માત્ કારણાત્ તેહ કારણથી નગરી બહાર ઘર છે તેહનું તથા નગરીમાંહિ ઘર છે તેહનું, અત્ર તથાવિધ કોઈ વિશેષ નથી, જેહવાં નગરી બહારનાં ઘર છે તેહવાં નગરી માહીલાં ઘર. ગ્રંથકાર પુછે છે. કહીએ એવં ઇણ પ્રકારે તત્થ - તે ભરતક્ષેત્રને વિષે કિં ન માય ? અપિ તુ માય. (૬૪)

जुअलुप्पन्नो तयणंतरो वि पाएण भरहखित्तम्मि ।
लोगो तो माइ बहू पुरेसु गामेसु नेअव्वो ॥ ६५ ॥

અર્થ - જુગલીયાં ઉત્પન્ન થયાં તદનંતર તિવાર પછી કહેતાં ઢુંકડે જે કાલ પ્રવાહે ભરતક્ષેત્રને વિષે લોક પુરને વિષે ગામને વિષે ઘણું માય. એહવું જાણવું. તો પાછલા કાલના કેમ ન માય ? (૬૫)

लेसुद्देसेणेवं संमायंतंमि चक्किपरिवारे ।
कहमन्नहा सुअत्थो बुहेण तीरइ परूवेउं ॥ ६६ ॥

અર્થ - એવં ઇણ પ્રકારે તસ્મિન્ તે ભરતક્ષેત્રના લેસુદ્દેસેણ કહેતાં લવલેસ માંહી ચક્રીનો પરિવાર માય તો અન્યથા સૂત્રનો અર્થ પ્રરૂપવા કેમ શક્તિમાન થઈએ ? (૬૬)

जइ पुण सहस्सगुणिए चउसयगुणिए व कस्सई तोसो ।
तो सो तहा वि कुज्जा परं विरोहं परिहरिज्जा ॥ ६७ ॥

અર્થ - યદિ કહેતાં જો પુનઃ વલી સહસ્ર (૧૦૦૦) ગુણિત અને ચારસો ગુણિત કહીને સંતોષ ઉપજે તો તથાવિધ તે સંતોષ કરો પરંતુ સહસ્ર ગુણિત ચારસો ગુણીત એહનું માનવું પણ એટલું કરવું વિરોધ પરિહરવો. (૬૭)

अम्हाणमभिनिवेसो न कोइ इत्थ परमन्नहा सुत्तं ।
अघटंतं पिव पुव्वावरेण पडिहाइ किं करिमो ॥ ६८ ॥

અર્થ - અત્ર અંગુલ વિચારને વિષે ગ્રંથકારક કહે છે અમ્હને કાંઈ અભિનિવેસ કહેતાં કદાગ્રહ નથી પરં અન્યથા પૂર્વાપર પહેલું અને પછી સૂત્ર વિઘટે હું સું કરું ? (૬૮)

एअम्मि अ पन्नविए उस्सुत्तं हुज्ज किं पि जइ इत्थ ।
तो मे मिच्छादुक्कडमिह तत्तविऊ जिणो जेण ॥ ६९ ॥

અર્થ - એ અંગુલ સત્તરી પ્રરૂપતાં કાંઈપણ ઉત્સૂત્ર, યદિ કહેતાં જો, અત્ર કહેતાં ઇહાં, અંગુલ વિચારને વિષે મુજને 'મિચ્છામિ દુક્કડમ્' જે કારણે તત્ત્વનો જાણ જિન કેવલી તે જાણે. (૬૯)

सिरिमंमुणिचंदमुणीसरेहिं सुत्ताणमणुसरंतेहिं ।
सुत्तगयजुत्तिसारं रइअमिणं सपरगुणहेउं ॥ ७० ॥

અર્થ - સૂત્રની આજ્ઞાને અનુસરતા એવા શ્રીમાન્ મુનિચંદ્રમુનીશ્વરે સૂત્રગત જે યુક્તિ તે સારં પ્રધાન એહવી અંગુલસપ્તતિકાની રચના કરી. કિમર્થં રચિતં સ્વ અને પરને અર્થે. (૭૦)

॥ इति श्रीअङ्गुलसप्ततिका समाप्ता ॥

●●●

ઉપાધ્યાયશ્રીધર્મકીર્તિ વિરચિત

શ્રીસમવસરણસ્તવ

પદાર્થસંગ્રહ

શ્રીસમવસરણસ્તવ ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મકીર્તિ ગણિએ રચેલ છે. તેની ઉપર અજ્ઞાતકર્તૃક અવચૂરિ છે. આ બંનેના આધારે આ પદાર્થોનો સંગ્રહ કરાયો છે.

જિનેશ્વર ભગવંતોને જ્યાં કેવળજ્ઞાન થાય ત્યાં વાયુકુમાર દેવો ૧ યોજન ભૂમિને શુદ્ધ કરે છે. મેઘકુમાર દેવો ત્યાં સુગંધી પાણી વરસાવે છે. છએ ઋતુના અધિષ્ઠાતા વ્યંતર દેવો ત્યાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે. તે પુષ્પોના ડિંટીયા નીચે તરફ હોય છે.

વ્યંતરો મણિ, સોનું, રત્નથી પૃથ્વીતલની રચના કરે છે. (પીઠબંધ કરે છે.)

અંદરનો કિલ્લો વૈમાનિકદેવો રચે છે. તે રત્નમય છે. તેના કાંગરા મણિના છે.

મધ્યમ કિલ્લો જ્યોતિષદેવો રચે છે. તે અર્જુન સુવર્ણમય છે. તેના કાંગરા રત્નના છે.

બહારનો કિલ્લો ભવનપતિદેવો રચે છે તે ચાંદિનો છે. તેના કાંગરા સોનાના છે.

સમવસરણ બે પ્રકારનું હોય છે - ગોળ અને ચોરસ.

(૧) ગોળ સમવસરણ -

કિલ્લાની દિવાલોની પહોળાઈ = ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ.

બે કિલ્લા વચ્ચેનું અંતર = ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય

પહેલા (બહારના) કિલ્લાની બે બાજુની દિવાલોની પહોળાઈ = (૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ) x ૨ = ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ.

બીજા (મધ્યમ) કિલ્લાની બે બાજુની દિવાલોની પહોળાઈ = (૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ) x ૨ = ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ.

ત્રીજા (અંદરના) કિલ્લાની બે બાજુની દિવાલોની પહોળાઈ = (૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ) x ૨ = ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ.

પહેલા-બીજા કિલ્લાનું બે બાજુનું અંતર = ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય x ૨ = ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય

બીજા-ત્રીજા કિલ્લાનું બે બાજુનું અંતર = ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય x ૨ = ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય

ત્રીજા કિલ્લાની બે દિવાલોનું અંતર ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય

ગોળ સમવસરણની કુલ લંબાઈ-પહોળાઈ = ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ + ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ + ૬૬ ધનુષ્ય ૬૪ અંગુલ + ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય + ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય + ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય.

= ૧૯૮ ધનુષ્ય ૧૯૨ અંગુલ + ૭,૮૦૦ ધનુષ્ય.

= ૨૦૦ ધનુષ્ય + ૭,૮૦૦ ધનુષ્ય

= ૮,૦૦૦ ધનુષ્ય

= ૧ યોજન

૨૪ અંગુલ	=	૧ હાથ
૪ હાથ	=	૧ ધનુષ્ય
૨,૦૦૦ ધનુષ્ય	=	૧ ગાઉ
૪ ગાઉ	=	૧ યોજન

સમવસરણમાં ભૂમિતલથી પહેલા કિલ્લા સુધી ૧૦,૦૦૦ પગથિયા છે. તે પહેલા કિલ્લાની બહાર હોવાથી તેની ગણતરી સમવસરણની ૧ યોજન લંબાઈમાં થતી નથી પહેલા કિલ્લામાં આગળ ૫૦ ધનુષ્યનું પ્રતર (સમતલ ભૂમિ) છે. પછી બીજા કિલ્લા સુધી ૫,૦૦૦ પગથિયા છે. ગોળ સમવસરણમાં ૧ પગથિયાની પહોળાઈ અને ઊંચાઈ ૧-૧ હાથ છે. તેથી ૫,૦૦૦ પગથિયાની પહોળાઈ ૫,૦૦૦ હાથ = ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય છે.

બીજા કિલ્લામાં આગળ ૫૦ ધનુષ્યનું પ્રતર (સમતલ ભૂમિ) છે. પછી ત્રીજા કિલ્લા સુધી ૫,૦૦૦ પગથિયા છે. ૧ પગથિયાની પહોળાઈ ૧ હાથ હોવાથી ૫,૦૦૦ પગથિયાની પહોળાઈ ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય છે.

ત્રીજા કિલ્લામાં ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય જઈએ એટલે પીઠનો મધ્યભાગ આવે.

આમ ગોળ સમવસરણની લંબાઈ-પહોળાઈ = ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૫૦ ધનુષ્ય + ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨

અંગુલ + ૫૦ ધનુષ્ય + ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય + ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય + ૫૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૧,૨૫૦ ધનુષ્ય + ૫૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ.

= ૧૭૮ ધનુષ્ય ૧૯૨ અંગુલ + ૭,૮૦૦ ધનુષ્ય.

= ૮,૦૦૦ ધનુષ્ય.

= ૧ યોજન.

(૨) ચોરસ સમવસરણ -

કિલ્લાની દિવાલોની પહોળાઈ = ૧૦૦ ધનુષ્ય.

પહેલા (બહારના)-બીજા (મધ્યમ) કિલ્લાનું અંતર = $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ.

બીજા (મધ્યમ)-ત્રીજા (અંદરના) કિલ્લાનું અંતર = $\frac{૩}{૪}$ ગાઉ.

ત્રીજા કિલ્લા (અંદરના)ની બે દિવાલોનું અંતર = ૧ ગાઉ ૬૦૦ ધનુષ્ય = ૨,૬૦૦ ધનુષ્ય.

ચોરસ સમવસરણમાં બહારના કિલ્લાની દિવાલની ગણતરી ૧ યોજનમાં થતી નથી.

પહેલા-બીજા કિલ્લાનું બે બાજુનું અંતર = $\left(\frac{૧}{૨} \times ૨\right)$ ગાઉ = ૧ ગાઉ.

બીજા-ત્રીજા કિલ્લાનું બે બાજુનું અંતર = $\left(\frac{૩}{૪} \times ૨\right)$ ગાઉ = ૧ $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ.

ત્રીજા કિલ્લાની બે દિવાલોનું અંતર = ૧ ગાઉ ૬૦૦ ધનુષ્ય.

બીજા કિલ્લાની બે બાજુની દિવાલોની પહોળાઈ = (૧૦૦ x ૨) ધનુષ્ય = ૨૦૦ ધનુષ્ય.

ત્રીજા કિલ્લાની બે બાજુની દિવાલોની પહોળાઈ = (૧૦૦ x ૨) ધનુષ્ય = ૨૦૦ ધનુષ્ય.

ચોરસ સમવસરણની કુલ લંબાઈ-પહોળાઈ = ૧ ગાઉ + ૧ $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ + ૧ ગાઉ ૬૦૦ ધનુષ્ય + ૨૦૦ ધનુષ્ય + ૨૦૦ ધનુષ્ય.

= ૧ ગાઉ + ૧ $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ + ૧ ગાઉ + ૧૦૦૦ ધનુષ્ય.

= ૩ $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ + $\frac{૧}{૨}$ ગાઉ

= ૪ ગાઉ

= ૧ યોજન.

સમવસરણના ત્રીજા કિલ્લાની મધ્યમાં ૧ મણિમય પીઠ છે. તે ભગવાનના શરીર જેટલી ઊંચી હોય છે અને ૨૦૦ ધનુષ્ય લાંબી-પહોળી હોય છે. તેના ચાર દ્વાર છે. દરેક દ્વારે ૩-૩ પગથિયા છે. તે પીઠ ભૂમિતલથી ૨$\frac{૧}{૨}$ ગાઉ ઊંચી છે, કેમકે ભૂમિતલથી ૨૦,૦૦૦ પગથિયા ઉપર ગયા પછી સમવસરણનું ઉપરનું તલ આવે છે. તેની મધ્યમાં આ પીઠ છે. દરેક પગથિયું ૧ હાથ ઊંચું હોવાથી ૨૦,૦૦૦ પગથિયાની ઊંચાઈ = ૨૦,૦૦૦ હાથ = ૫,૦૦૦ ધનુષ્ય = ૨$\frac{૧}{૨}$ ગાઉ.

પીઠની મધ્યમાં ભગવાનના શરીરથી ૧૨ ગણું ઊંચું અશોકવૃક્ષ છે. તે સાધિક ૧ યોજન પહોળું છે. તેની ઉપર ચૈત્યવૃક્ષ છે. વીરપ્રભુના ચૈત્યવૃક્ષનું નામ શાલવૃક્ષ છે. વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ ૧૨ x ૭ હાથ = ૮૪ હાથ = ૨૧ ધનુષ્ય ઊંચું છે. વીરપ્રભુનું શાલવૃક્ષ ૧૧ ધનુષ્ય ઊંચું છે. વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ + ચૈત્યવૃક્ષ ૨૧ + ૧૧ = ૩૨ ધનુષ્ય ઊંચા છે. તે હંમેશા ઋતુવાળા હોય છે, એટલે કે તેની ઉપર હંમેશા ફૂલ, ફળ વગેરે લાગેલા હોય છે. તે છત્રવાળા, પતાકાવાળા, વેદિકાવાળા અને તોરણવાળા હોય છે.

વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ વીરપ્રભુની અવગાહના કરતા ૭ ગણુ ઊંચું છે, એટલે કે ૭ હાથ x ૧૨ = ૮૪ હાથ = ૨૧ ધનુષ્ય ઊંચું છે.

વીરપ્રભુના સમવસરણના કિલ્લાઓની દિવાલો ૫૦૦ ધનુષ્ય ઊંચી છે.

તેથી વીરપ્રભુના અશોકવૃક્ષની ૧ યોજન પહોળાઈ ઘટતી નથી. એટલે ૧ યોજન પહોળાઈ અશોકવૃક્ષની ઉપર રહેલા ખૂબ ઊંચા એવા શાલવૃક્ષની સંભવે છે. ગ્રંથકારે અશોકવૃક્ષ અને ચૈત્યવૃક્ષના એકત્વની વિવક્ષા કરી અશોકવૃક્ષની ૧ યોજન પહોળાઈ કહી હોય એમ સંભવે છે. અન્ય ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે, 'વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ ૩૨ ધનુષ્ય ઊંચુ છે અને તેની ઉપર સર્વત્ર વિસ્તૃત એવું શાલવૃક્ષ છે.' એટલે આવું અર્થઘટન કરી શકાય - વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ ૩૨ ધનુષ્ય ઊંચું છે. તેની ઉપર ઘણું ઊંચું અને સર્વત્ર વિસ્તૃત શાલવૃક્ષ છે. તે શાલવૃક્ષની પહોળાઈ ૧ યોજન છે. 'વીરપ્રભુનું અશોકવૃક્ષ વીરપ્રભુની અવગાહનાથી ૧૨ ગણું ઊંચું છે.' એ વચન પરંપરાથી આવેલ સમજવું. તે વચન પ્રાયિક સંભવે છે.

૨૪ ભગવાનના ચૈત્યવૃક્ષોના નામો -

(૧)	ન્યગ્રોધ	(૧૩)	જંબૂ
(૨)	સક્તિપર્ણ	(૧૪)	પીપળો
(૩)	શાલ	(૧૫)	દધિવર્ણ
(૪)	પ્રિયક	(૧૬)	નંદીવૃક્ષ
(૫)	પ્રિયંગુ	(૧૭)	તિલક
(૬)	છત્રાભ	(૧૮)	આમ્ર
(૭)	શિરીષ	(૧૯)	અશોક
(૮)	નાગવૃક્ષ	(૨૦)	ચંપક
(૯)	માલિ	(૨૧)	બકુલ
(૧૦)	પલાશ	(૨૨)	વેતસ
(૧૧)	તિંદુક	(૨૩)	ધાતકી
(૧૨)	પાટલ	(૨૪)	શાલ

ઋષભદેવપ્રભુનું ચૈત્યવૃક્ષ ૩ ગાઉ ઊંચું છે. વીરપ્રભુનું ચૈત્યવૃક્ષ ૩૨ ધનુષ્ય ઊંચું છે. શેષ ભગવાનના ચૈત્યવૃક્ષો પ્રભુની ઊંચાઈથી ૧૨ ગુણા ઊંચા છે.

અશોકવૃક્ષની નીચે દેવછંદામાં પાદપીઠ સહિત ચાર સિંહાસનો હોય છે.

તે સિંહાસનોની ઉપર ચાર છત્રત્રય હોય છે.

વ્યંતરેન્દ્રવડે કરાયેલ ત્રણ દિશામાં ત્રણ પ્રતિરૂપ પ્રભુના પ્રભાવથી પ્રભુના રૂપની સમાન જ હોય છે.

એક-એક રૂપની સન્મુખ બે-બે ચામરધારક હોય છે. કુલ ૮ ચામરધારક હોય છે.

ચાર સિંહાસનોની આગળ સોનાના કમળમાં રહેલ સ્ફટિકના ચાર ધર્મચક્ર હોય છે.

દરેક કિલ્લામાં ચાર દ્વાર હોય છે.

દરેક દ્વારે વ્યંતરો ધ્વજ, છત્ર, મગરનું મુખ, મંગલ, પુતળી, ફૂલની માળા, વેદિકા, પૂર્ણકળશ, મણિમય ત્રણ તોરણ અને ધૂપઘટિકાઓ કરે છે.

ચારે દિશામાં ૧,૦૦૦ યોજનનાં દંડવાળા અને નાની ઘંટડીઓ-પતાકાઓવાળા ૧-૧ ધ્વજ છે. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે - ધર્મધ્વજ, માનધ્વજ, ગજધ્વજ, સિંહધ્વજ. તે હાથી અને સિંહના લાંછનવાળા છે.

ઉપરના બધા માપો પોત-પોતાના હાથ વડે જાણવા.

પ્રભુ પૂર્વ દિશાના પગથીયાથી ચઢીને અશોકવૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને 'નમો તિત્થસ્સ' કહીને પૂર્વના સિંહાસન ઉપર બેસીને પાદપીઠ ઉપર પગ મૂકીને ધર્મ કહે છે. પ્રભુની વાણી ૧ યોજન સુધી પસરે છે, કેમકે સમવસરણની નીચેથી જતા લોકોને પણ સંભળાય છે.

બાર પર્ષદા -

પૂર્વદિશામાંથી પ્રવેશી અગ્નિ ખૂણામાં મુનિઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ હોય છે.

દક્ષિણદિશામાંથી પ્રવેશી નૈઋત્ય ખૂણામાં ભવનપતિદેવીઓ, વ્યંતરદેવીઓ અને જ્યોતિષદેવીઓ હોય છે.

પશ્ચિમદિશામાંથી પ્રવેશી વાયવ્ય ખૂણામાં ભવનપતિદેવો વ્યંતરદેવો અને જ્યોતિષદેવો હોય છે.

ઉત્તરદિશામાંથી પ્રવેશી ઈશાન ખૂણામાં વૈમાનિક દેવો, મનુષ્યો, સ્ત્રીઓ હોય છે.

ચાર પ્રકારની દેવીઓ અને સાધ્વીઓ આ પાંચ પર્ષદાઓ ઊભી ઊભી દેશના સાંભળે છે.

શેષ સાત પર્ષદાઓ બેઠી બેઠી દેશના સાંભળે છે.

આ બાર પર્ષદાઓ નીચેથી ત્રીજા કિલ્લામાં (ઉપરથી પહેલા કિલ્લામાં) હોય છે.

પૂર્વદ્વારમાંથી પ્રવેશી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી વંદી 'નમો તિત્થસ્સ' કહી ગણધર ભગવંતો અને અતિશયવાળા મુનિઓ અગ્નિખૂણામાં બેસે છે. પછી પૂર્વદ્વારમાંથી પ્રવેશી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી વંદી 'નમો તિત્થસ્સ નમો અઈસેસિઆણં' કહી નિરતિશય મુનિઓ અતિશયવાળા મુનિઓની પાછળ બેસે છે. પછી વૈમાનિક દેવીઓ પૂર્વદ્વારમાંથી પ્રવેશી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી વંદી 'નમો તિત્થસ્સ નમો અઈસેસિઆણં નમો સાહૂણં' કહી નિરતિશય મુનિઓની પાછળ ઊભી રહે છે. પછી સાધ્વીઓ પૂર્વદ્વારમાંથી પ્રવેશી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી વંદી 'નમો તિત્થસ્સ નમો અઈસેસિઆણં નમો સાહૂણં' કહી વૈમાનિક દેવીઓની પાછળ ઊભી રહે છે.

દક્ષિણદ્વારમાંથી પ્રવેશી એ જ રીતે નૈઋત્યખૂણામાં ભવનપતિ દેવીઓ, જ્યોતિષ દેવીઓ અને વ્યંતરીઓ ઊભી રહે છે. ભવનપતિદેવીઓની પાછળ જ્યોતિષદેવીઓ અને તેમની પાછળ વ્યંતરીઓ ઊભી રહે છે.

પશ્ચિમદ્વારમાંથી પ્રવેશી એ જ રીતે વાયવ્ય ખૂણામાં ભવનપતિ દેવો, જ્યોતિષ દેવો, વ્યંતર દેવો ક્રમશઃ પાછળ-પાછળ બેસે છે.

ઉત્તરદ્વારમાંથી પ્રવેશી એ જ રીતે ઈશાન ખૂણામાં વૈમાનિક દેવો, મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ ક્રમશઃ પાછળ-પાછળ બેસે છે.

આવશ્યકવૃત્તિમાં ઉપર કહ્યા મુજબ જણાવ્યું છે.

આવશ્યકચૂર્ણિના મતે મુનિઓ ઉત્કટિકાસને (ઉભડકપગે) બેસે છે, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ ઊભી રહે છે. શેષ ૯ પર્ષદાઓ તે તે વિદિશામાં અવસ્થાન કરે છે. તે બેસે છે કે ઊભી રહે છે એ સંબંધી આવશ્યકચૂર્ણિમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

બીજા કિલ્લામાં તિર્યંચો હોય છે. બીજા કિલ્લામાં ઈશાન ખૂણામાં પ્રભુને વિશ્રામ કરવા માટેનો રત્નમય દેવછંદો હોય છે.

ત્રીજા કિલ્લામાં યાનો હોય છે. ચોરસ સમવસરણમાં દરેક ખૂણામાં ૨-૨ વાવડીઓ હોય છે. ગોળસમવસરણમાં દરેક ખૂણામાં ૧-૧ વાવડી હોય છે.

પહેલા કિલ્લામાં પૂર્વ વગેરે ચાર દિશાઓના દ્વારોમાં સોમ, યમ, વરુણ, ધનદ નામના દેવો દ્વારપાળો છે. તે ક્રમશઃ પીળા, શ્વેત, લાલ અને શ્યામ છે. તે ક્રમશઃ વૈમાનિક, વ્યંતર, જ્યોતિષ, ભવનપતિ નિકાયના છે. તેમના હાથમાં ક્રમશઃ ધનુષ્ય, દંડ, પાશ, ગદા છે.

બીજા કિલ્લામાં પૂર્વ વગેરે ચાર દિશાઓના દ્વારોમાં જયા, વિજયા, અજિતા, અપરાજિતા નામની દેવીઓ દ્વારપાલિકાઓ છે. તે ક્રમશઃ શ્વેત, લાલ, પીળા, નીલા વર્ણવાળી છે. તેમના હાથમાં ક્રમશઃ અભય, અંકુશ, પાશ, મગર છે.

ત્રીજા કિલ્લામાં પૂર્વ વગેરે ચાર દિશાઓના દ્વારોમાં તુંબરુ, ખટ્વાંગી, કપાલ, જટામુકુટધારી દેવો દ્વારપાળ છે.

આ બધી વિધિ સામાન્ય સમવસરણની જાણવી.

જો કોઈ મહર્દ્ધિક દેવ આવે તો તે એકલો પણ આ બધું કરે.

જો ઈન્દ્રો ન આવે તો ભવનપતિ વગેરે શેષ દેવો સમવસરણ કરે અથવા ન પણ કરે.

જ્યાં તે તીર્થંકરની અપેક્ષાએ પૂર્વે સમવસરણ ન થયું હોય, જ્યાં મહર્દ્ધિક દેવ કે ઈન્દ્ર વગેરે આવે ત્યાં અવશ્ય સમવસરણની રચના થાય છે.

૮ પ્રાતિહાર્ય વગેરે તો સતત પ્રભુની સાથે જ હોય છે.

જે શ્રમણે પૂર્વે સમવસરણ ન જોયું હોય તે ૧૨ યોજનથી સમવસરણમાં આવે. જો ન આવે તો તેને ચતુર્લઘુનું પ્રાયશ્ચિત આવે.

પ્રભુ પહેલા પહોર સુધી દેશના આપે. પહેલા પહોરને અંતે નગરના રાજા વગેરે દુર્બળ સ્ત્રીએ ખાંડેલા અને સામર્થ્યપૂર્વક છાંડેલા-વીણેલા અખંડ કલમજાતિના ઊંચા આઢક પ્રમાણ ચોખાની બનાવેલ સુગંધયુક્ત બલિને લઈ વાજતે-ગાજતે ધામધૂમપૂર્વક પૂર્વદ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશે છે. તેઓ પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપે છે. પછી તેઓ તે બલિ પ્રભુ સન્મુખ વિનયપૂર્વક ઉછાળે છે. તે ભૂમિ ઉપર પડે એ પહેલા જ અડધો ભાગ દેવો લઈ લે છે. બાકીના અડધા ભાગમાંથી અડધો ભાગ ગામનો રાજા લઈ જાય છે. બાકી રહેલું શેષ સામાન્ય લોકો લઈ જાય છે. બલિનો એક પણ દાણો જેના માથા પર પડે તેના સર્વરોગો શમી જાય છે અને ૬ માસ સુધી તેને નવા રોગો થતા નથી.

ત્યાર પછી પ્રભુ નીચેથી ત્રીજા (ઉપરથી પહેલા) કિલ્લામાંથી ઉત્તર દ્વારેથી નીકળી બીજા કિલ્લામાં ઈશાનખૂણામાં રહેલ દેવછંદામાં આવે છે. બીજા પહોરમાં ગણધર ભગવંત દેશના આપે છે. તે અસંખ્ય ભવોને કહે છે.

પ્રભુથી બહારના પગથિયા સુધી જો દોરી રાખવામાં આવે તો તેનું માપ ૮,૨૦૦ ધનુષ્ય, ૨૧ હાથ, ૧૦ અંગુલ થાય. આ એકબાજુનું માપ છે. બીજી બાજુ પણ આ જ રીતે માપ જાણવું.

પ્રભુથી બહારના કિલ્લાના કાંગરાની બહારની ભૂમિ સુધી દોરી રાખવામાં આવે તો તેનું માપ ૬,૪૦૦ ધનુષ્ય ૩ હાથ ૧૧ અંગુલ થાય. આ એક બાજુનું માપ છે. બીજી બાજુ પણ આ જ રીતે માપ જાણવું.

ગોળ સમવસરણમાં ભગવાનથી અધિષ્ઠિત ભૂમિની નીચેથી ચારે બાજુ બહારના કિલ્લાનો છેડો ૪,૦૦૦ ધનુષ્ય દૂર છે.

૧,૩૦૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ + ૧,૩૦૦ ધનુષ્ય + ૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંગુલ = ૩,૯૦૦ ધનુષ્ય + ૯૯ ધનુષ્ય + ૯૬ અંગુલ = ૩,૯૦૦ ધનુષ્ય + ૯૯ ધનુષ્ય + ૧ ધનુષ્ય = ૪,૦૦૦ ધનુષ્ય.

ગોળ સમવસરણમાં ભગવાનથી અધિષ્ઠિત ભૂમિની નીચેથી ચારે બાજુ બહારના પગથિયાનો છેડો ૬,૫૦૦ ધનુષ્ય દૂર છે. ભૂમિથી બહારના કિલ્લા સુધી ૧૦,૦૦૦ પગથિયા છે. દરેક પગથિયું ૧ હાથ પહોળું છે. માટે ૧૦,૦૦૦ પગથિયાની પહોળાઈ ૧૦,૦૦૦ હાથ છે, એટલે $\frac{૧૦,૦૦૦}{૪}$ = ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય છે.

ભગવાનથી અધિષ્ઠિત ભૂમિની નીચેથી ચારે બાજુ બહારના પગથિયાના છેડાનું અંતર = ભગવાનથી અધિષ્ઠિત ભૂમિની નીચેથી ચારે બાજુ બહારના કિલ્લાના છેડાનું અંતર + બહારના કિલ્લાથી બહારના પગથિયાના છેડાનું અંતર.

= ૪,૦૦૦ ધનુષ્ય + ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય = ૬,૫૦૦ ધનુષ્ય.

સમવસરણ ભૂમિને સ્પર્શેલુ નથી હોતું, પણ ભૂમિથી ઉપર હોય છે. ચારે દિશાના પગથિયા ભૂમિને સ્પર્શેલા હોય છે. ભૂમિથી ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય ઉપર ગયા પછી સમવસરણના પહેલા કિલ્લાની શરૂઆત થાય. ભૂમિથી ૧૦,૦૦૦ પગથિયા ઉપર ગયા પછી પહેલો કિલ્લો આવે છે. ૧ પગથિયાની ઊંચાઈ ૧ હાથ છે. તેથી ૧૦,૦૦૦ પગથિયાની ઊંચાઈ ૧૦,૦૦૦ હાથ છે, એટલે કે ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય છે. પહેલા ૧૦,૦૦૦ પગથિયા સમવસરણની બહાર છે. તેથી ભૂમિથી ૨,૫૦૦ ધનુષ્ય ઉપર ગયા પછી સમવસરણની શરૂઆત થાય છે.

ગોળ સમવસરણમાં રત્નમય કિલ્લાની પરિધિ = ૧ યોજન ૯૦ ધનુષ્ય ૧ હાથ.

ગોળ સમવસરણમાં સુવર્ણમય કિલ્લાની પરિધિ = ૨ યોજન ૧૨ ધનુષ્ય.

ગોળ સમવસરણમાં રજતમય કિલ્લાની પરિધિ = ૩ યોજન ૩૨ ધનુષ્ય ૧ હાથ.

ચોરસ સમવસરણમાં આ ત્રણે પરિધિઓ સાધિક હોય છે.

૨૪ તીર્થંકરોના સમવસરણોની લંબાઈ-પહોળાઈ :

તીર્થંકર	સમવસરણની લંબાઈ-પહોળાઈ
ઋષભદેવ	૧૨ યોજન
અજિતનાથ	૧૧$^{૧}/_{૨}$ યોજન
સંભવનાથ	૧૧ યોજન
અભિનંદનસ્વામી	૧૦$^{૧}/_{૨}$ યોજન
સુમતિનાથ	૧૦ યોજન
પદ્મપ્રભ	૯$^{૧}/_{૨}$ યોજન
સુપાર્શ્વનાથ	૯ યોજન
ચંદ્રપ્રભ	૮$^{૧}/_{૨}$ યોજન
સુવિધિનાથ	૮ યોજન
શીતલનાથ	૭$^{૧}/_{૨}$ યોજન
શ્રેયાંસનાથ	૭ યોજન
વાસુપૂજ્યસ્વામી	૬$^{૧}/_{૨}$ યોજન
વિમલનાથ	૬ યોજન
અનંતનાથ	૫$^{૧}/_{૨}$ યોજન
ધર્મનાથ	૫ યોજન
શાંતિનાથ	૪$^{૧}/_{૨}$ યોજન

તીર્થંકર	સમવસરણની લંબાઈ-પહોળાઈ
કુંથુનાથ	૪ યોજન
અરનાથ	૩૧/૨ યોજન
મલ્લિનાથ	૩ યોજન
મુનિસુવ્રતસ્વામી	૨૧/૨ યોજન
નમિનાથ	૨ યોજન
નેમિનાથ	૧૧/૨ યોજન
પાર્શ્વનાથ	૧૧/૪ યોજન
વર્ધમાનસ્વામી	૧ યોજન

શ્રીસમવસરણસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

• • •

श्रीमत्तपागच्छनभोनभोमणि-श्रीधर्मघोषसूरिपादप्रणीतः

श्रीसमवसरणस्तवः

सावचूरिकः

॥ अर्हम् ॥

॥ प्रस्तावना ॥

इदं समवसरणस्तवनामकं प्रकरणं केन प्रणीतमिति जिज्ञासायां प्रवर्त्तमानायाम्-स्तवस्यास्य प्रथमगाथाद्वितीयपादवर्त्तिना '**धम्मकीत्ति**' इत्यनेन पदेन ग्रन्थकृतात्मन उपाध्यायावस्थास्थस्य धर्मकीर्त्तिरिति नाम प्रकटितम् । अत उपाध्यायपदस्थैरेभिरेष निबन्धो निबद्ध इति प्रतीयते। एषामेवाचार्यावस्थायां श्रीधर्मघोषसूरिरिति नामासीत् । तत्तु सहस्रावधानविधानविस्मायितविविधविबुधजनसङ्घातसंसर्गसंश्लाघितानेकनूतनग्रन्थरचनापटुतरप्रतिभसूरिपुरन्दरश्रीमन्मुनिसुन्दरसूरिपादप्रणीतगुर्वावल्यां सङ्घाचारभाष्यादौ च स्फुटमेव । अपरञ्च स्तवस्यास्यावचूरिप्रणेतुर्दशमगाथाऽवचूर्यां "अत्र च धर्मघोषसूरिपादैरशोकशालयोरैक्यविवक्षयाऽशोकस्यैव योजनपृथुत्वमुक्तमिति सम्भाव्यते" इत्युल्लेखेनापि स्तवस्यास्य प्रणेतारः श्रीधर्मघोषसूरिपादा एवेति निश्चीयते । अतः स श्रीधर्म्मकीर्त्तिरेवायं श्रीधर्मघोषसूरिर्यो विक्रमार्कीयद्व्युत्तरत्रयोदशशत(१३०२)तमेऽब्दे सञ्जातदीक्षस्य स्वज्येष्ठसोदरस्य विद्यानन्दमुनेर्दीक्षानन्तरं धर्मकीर्त्तिरिति नाम्ना दीक्षां गृहीतवान्; विक्रमार्कीयत्रयोविंशत्यधिकत्रयोदशशत(१३२३)तमे वर्ष उपाध्यायपदम्, अष्टाविंशत्यधिकत्रयोदशशत(१३२८)तमे च संवत्सरे सूरिपदमभूषयत् । स्वर्गं च विक्रमार्कीयसप्तपञ्चाशदुत्तरत्रयोदशशत(१३५७)हायनेऽलङ्कृतवान् । इति गुर्वावलीपट्टावलीभ्यामवगम्यते । तैरेव सदयहृदयैः श्रीधर्मघोषसूरिभिश्चतुर्गतिसंसारपाशचारपरिभ्रमणप्राप्ततीव्रनरकादिदुःसहवेदनासहनोद्विग्नमनसां मन्दमतीनां भव्यसत्त्वानां यथावस्थिततत्त्वावगमाय श्रीजैनागमोदधेर्विप्रुषो गृहीत्वाऽनेकानि प्रकरणरत्नानि गुम्फितानि

वरिवर्त्तन्ते । तेष्वन्यतममेतच्छ्रीसमवसरणस्तवाभिधानं प्रकरणम् । अस्यावचूर्णिः कदा केन प्रणीतेति निर्णयस्त्वभिधेयाभिधानाद्यभावेन कर्त्तुं न पार्यते, परं सा चिरन्तनेत्यवसीयते । अस्य चैकं पुस्तकं गुरुप्रवर-प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयपादानां पुस्तकालयतः प्राप्तम् । इतरत्पुनः पन्यासश्रीमदानन्दसागरमुनीनां सकाशत आसादितम् । एतत्पुस्तकद्वितयीनिरीक्षणेन मया यथामति संशोधितम्; अत्र च, यत्र मतिमान्द्येन क्वचनाशुद्धिः कृता जाता वा भवेत्तत्र करुणावरुणालयैः संशोधनीयं धीघनैरित्यभ्यर्थयते -

सविनयकृताञ्जलिः प्रवर्त्तकपादपद्मषट्पदः

चतुरविजयो मुनिः

(सुरत)

श्रीमत्तपागच्छनभोनभोमणि-श्रीधर्मघोषसूरिपादप्रणीतः

।। श्रीसमवसरणस्तवः ।।

।। सावचूरिकः ।।

।।ॐ।। थुणिमो केवलिवत्थं, वरविज्जा[1]णंदधम्म[2]कित्तिऽत्थं ।
देविं[3]दनयपयत्थं, तित्थयरं समवसरणत्थं ।। १ ।।

अवचूरिः - वयं '**थुणिमो**' स्तुमः । कम् ? तीर्थङ्करं, केवलिनोऽवस्था यस्य स केवल्यवस्थस्तम् । वराः प्रधाना विद्यानन्दधर्मकीर्त्तिरूपा अर्था यस्य स वरविद्यानन्दधर्मकीर्त्त्यर्थस्तम् । अथवा किमर्थं स्तुमः ? वरविद्यानन्दधर्मकीर्त्त्यर्थम् । पुनः कथम्भूतं ? देवेन्द्रैर्नतं यत्पदं तीर्थकरपदवीरूपं तत्र तिष्ठतीति देवेन्द्रनतपदस्थस्तम् । समवसरणे तिष्ठतीति समवसरणस्थस्तम् । अथवा समवसरणे आस्था स्थितिर्यस्य स समवसरणास्थस्तं तथा ।। १ ।।

पयडिअसमत्थभावो, केवलिभावो जिणाण जत्थ भवे ।
सोहंति सव्वओ तहिं, महिमाजोयणमनिलकुमरा ।। २ ।।

१. 'विद्यानन्द' इति पदेन स्वकीयस्य ज्येष्ठगुरुभ्रातुर्विद्यानन्दसूरेर्नामाऽपि ध्वनितम् । २. 'धर्म्मकीर्त्ति' इति पदेन उपाध्यायावस्थास्थितस्यात्मनो नामाऽपि सङ्केतितम् । अस्याचार्यपदस्थस्य तु 'धर्मघोषसूरिः' इतिनामा स्तवस्यास्य विरचयिता । ३. 'देवेन्द्र' इति पदेन स्वकीयगुरोः श्रीमत्तपोगणगगनाङ्गणनभोमणिश्रीमद्देवेन्द्रसूरेर्नामाऽपि सूचितम् ।

अवचूरिः - प्रकटिताः समस्ता भावास्त्रिभुवनान्तर्वर्त्तिनः स्तम्भ-कुम्भाम्भोरुहादिपदार्था येन स तथा। केवलिभावः केवलित्वं। जिनानां। यत्र स्थाने भवेत्। तस्मिन् स्थाने। शोधयन्ति। सर्वतः। महीं पृथिवीम्। आयोजनं योजनमाभिव्याप्य। 'अनिलकुमरा' वायुकुमाराः ॥ २ ॥

वरिसंति मेहकुमरा, सुरहिजलं उउसुरा कुसुमपसरं ।
विरयंति वणा मणिकणग-रयणचित्तं महिअलं तो ॥ ३ ॥

अवचूरिः - मेघकुमारास्तत्र सुरभिजलं वर्षन्ति। '**उउसुरा**' इति ऋतुसुराः षण्णां ऋतूनामधिष्ठातारः सुरा व्यन्तरा इत्यर्थः, कुसुमप्रसरं वर्षन्ति अधोमुखवृन्तान् पुष्पप्रकरान् कुर्वन्तीत्यर्थः। ततो '**वणा**' इति वानमन्तराः, मणयश्चन्द्रकान्ताद्याः, इन्द्रनीलादीनि रत्नानि। अयम्भावः- [१]मणिकनकरत्नैश्चित्रं महीतलं रचयन्ति पीठबन्धं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

समवसरणरचनामाह-

अब्भितर मज्झ बहिं, तिवप्प मणि-रयण-कणय-कविसीसा ।
रयणज्जुणरुप्पमया, वेमाणिअजोइभवणकया ॥ ४ ॥

अवचूरिः - अयम्भावः-अभ्यन्तरो वप्रो वैमानिककृतो रत्नमयो मणिकपिशीर्षकः। १। मध्यमः प्राकारो ज्योतिष्ककृतोऽर्जुनसञ्ज्ञसुवर्णमयो रत्नकपिशीर्षकः। २। बहिर्वप्रो भवनपतिकृतो रूप्यमयः कनककपिशीर्षकः। ३। - ॥ ४ ॥

वट्टंमि दुतीसंगुल, तित्तीसधणुपिहुल पणसयधणुच्चा ।
छद्धणुसयइगकोसं-तरा य रयणमयचउदारा ॥ ५ ॥

अवचूरिः - अथ समवसरणं द्विधा स्यात्। वृत्तं चतुरस्रं वा। तत्र वृत्ते समवसरणे वप्रत्रयभित्तयः प्रत्येकं त्रयस्त्रिंशद् (३३) धनुर्द्वात्रिंश-(३२)

---

१. '**महीतलं पीठबन्धरूपं कुर्वन्ति। मणिभिः कनकै रत्नैश्च विचित्रं, मणयः पञ्चवर्णा रत्नानि सामान्येन रक्तानि**'इति प्रत्यन्तरे।

दङ्गुलपृथुला भवन्ति । तथा त्रयाणामपि वप्राणामन्तराणि उभयपार्श्वान्तरमीलनेन एकक्रोश (१) षट्शत (६००) धनुःप्रमाणानि भवन्ति । अत्र च चतुर्विंशत्याऽङ्गुलैर्हस्तो ज्ञेयः । चतुर्हस्तैर्धनुः । धनुःसहस्रद्वयेन क्रोशः । क्रोशैश्चतुर्भिस्तु योजनम् । तथा बहिर्वर्त्तीनि सोपानानि दशसहस्र-(१०,०००) मितानी योजनमध्ये न गण्यन्ते । ततः प्रथमवप्रादग्रे पञ्चाशद् (५०) धनुः प्रतरः । ततोऽग्रे पञ्चसहस्र (५,०००) सोपानानि तेषां च हस्तमानत्वाच्चतुर्भिर्भागे लब्धानि पञ्चाशदधिकानी द्वादशशतानि (१,२५०) धनूंषि । ततो द्वितीयवप्रात् पञ्चाश (५०) द्धनुः प्रतरः, ततः पुनः पञ्चसहस्र (५,०००) सोपानानां पञ्चाशदधिकानि द्वादशशतानि धनूंषि भवन्ति । ततस्तृतीयो वप्रः । ततः त्रयोदशशतानि (१,३००) धनूंषि गत्वा पीठमध्यम् । अथ तिस्रोऽपि वप्रभित्तयः प्रत्येकं त्रयस्त्रिंशद् (३३) धनुरेक (१) हस्ताऽष्टाङ्गुल-(८) पृथुला भवन्ति । तत्र सर्वेषां धनुषां मीलने नवनवत्यधिकानि एकोनचत्वरिंशच्छतानि (३,९९९) धनूंषि जातानि । तथा शेषाणि द्वात्रिंशदङ्गुलानि त्रिगुणीक्रियन्ते भित्तित्रयभावात्, षण्णवत्य (९६) ङ्गुलानि जातानि । षण्णवत्याऽङ्गुलैश्चैकं धनुर्भवति, हस्तचतुष्टयमितत्वाद्धनुषः । एवं चत्वारि सहस्राणि (४,०००) धनुषां जातानि । इत्थमेकस्मिन् पार्श्वे क्रोशद्वयमेवं द्वितीयेऽपि क्रोशद्वयमिति मीलितं वृत्तसमवसरणे योजनम् ॥ ५ ॥

चउरंसे इगधणुसय-पिहुवप्पा सड्ढ[१]कोसअंतरिया ।
पढमबिआ बिअतइआ, [२]कोसंतर पुव्वमिव सेसं ॥ ६ ॥

अवचूरिः - चतुरस्रे समवसरणे वप्रत्रयभित्तयः प्रत्येकं शतधनुःपृथुला ज्ञेयाः । तथा '**सड्ढ**'त्ति प्रथमद्वितीयवप्रयोरन्तरमुभयपार्श्वमीलनेन सार्द्धक्रोशः । '**बिअतइया**'त्ति द्वितीयतृतीययोश्चान्तरमुभयपार्श्वमीलनेन क्रोशः । '**पुव्वमिव सेसं**'ति शेषं मध्यभित्त्योरन्तरमेक (१) क्रोशषट्शत (६००) धनुःप्रमाणं पूर्ववद् वृत्तसमवसरणवद् ज्ञेयम् । अथात्रापि एकपार्श्वे योजनार्द्धं मील्यते ।

---

१. धनुःशतानि पञ्चदशान्तरमभ्यन्तरमध्ययोर्द्विगुणं चैतावदेवेति सामान्येन विरहय्य मध्यम् । २. अन्तरं धनुःशतानि दशेति क्रोशमानतेति विरहय्य मध्यं ज्ञेयमिदम् ।

तद्यथा-चतुरस्त्रे बाह्यवप्रभित्तिर्योजनमध्ये न गण्यते। ततश्च बाह्यवप्रमध्यवप्रयोरन्तरं दश शतानि (१,०००) धनूंषि। द्वितीयवप्रभित्तिः शत-(१००) धनूंषि। अभ्यन्तरवप्रमध्यवप्रयोरन्तरं पञ्चदशशत (१,५००) धनुर्मानम्। अभ्यन्तरवप्रभित्तिः शत (१००) धनुर्मानम्। अभ्यन्तरवप्रात् त्रयोदशशतानि (१,३००) धनूंषि गत्वा पीठमध्यम्। एवं एतन्मीलने चतुस्सहस्राणि धनूंषि जातानि। तथा च क्रोशद्वयं भवति। एवं यथैकत्र पार्श्वे क्रोशद्वयं भवति। तथा द्वितीयेऽपि। एवं चतुरस्रसमवसरणेऽपि योजनं मीलति स्म॥ ६॥

सोवाणसहसदस कर-पिहुच्च गंतुं भुवो पढमवप्पो।
तो पन्नधणुपयरो, तओ अ सोवाण पणसहसा॥ ७॥

अवचूरिः - सोपानानि दश सहस्राणि करपृथुलानि उच्चानि च हस्तमात्रपृथुलोच्चानीत्यर्थः। '**भुवो**' भूमितो गत्वा प्रथमो वप्रः। ततः पञ्चाशद् (५०) धनूंषि प्रतरो रमणभूमिः समा भूमिरित्यर्थः। शेषं सुगमम्॥ ७॥

तो बियवप्पो पन्न(न्ना)-धणु पयर सोवाण सहसपण तत्तो।
तइओ वप्पो छस्सय-धणुइगकोसेहिँतो पीढं॥ ८॥

अवचूरिः - ततस्तृतीयो वप्रस्तस्य चान्तः षड्धनुःशतेनाधिकैकक्रोशेन प्रमितमिति गम्यम्। एक (१) क्रोशषट्शत (६००) धनुःप्रमाणमित्यर्थः। पीठं समा भूमिरस्ति॥ ८॥

चउदार तिसोवाणं, मज्झे मणिपीढयं जिणतणुच्चं।
दोधणुसय पिहु दीहं, सड्ढदुकोसेहिं धरणिअला॥ ९॥

अवचूरिः-चतुर्द्वारं त्रिसोपानं सोपानत्रयान्वितम्। समवसरणस्य मध्ये मणिमयं पीठं जिनदेहपरिमाणेनोच्चं द्विशत (२००) धनूंषि पृथुलं दीर्घञ्च; तच्च धरणितलात् सार्द्धक्रोशद्वयेन भवति॥ ९॥

जिणतणुबारगुणुच्चो, समहिअजोअणपिहू असोगतरू ।
तयहो य देवछंदो, चउसीहासणसपयपीढा ॥ १० ॥

अवचूरिः - '**तिन्नेव गाउआइं, चेईअरुक्खो जिणस्स पढमस्स । सेसाण बारसगुणो, वीरे बत्तीसय धणूणि ॥ १ ॥**' वीराद् द्वादशगुण एकविंशतिर्धनुःप्रमाणो (२१) भवति केवलोऽशोकस्तदुपरि शालवृक्ष एकादश (११) धनूंषि । एवमुभयोर्मीलने द्वात्रिंशद्धनूंषि (३२) चैत्यद्रुमो भवति, वीरस्येति सम्प्रदायः । अत्र शालश्च श्रीवीरस्वामिनोऽभूत् । अन्येषां तीर्थकृतां न्यग्रोधादयः । उक्तञ्च **समवायाङ्गे**-'**चउवीसाए तित्थयराणं चउवीसं चेइअरुक्खा हुत्था । तं जहा-१ णग्गोह २ सत्तिवन्ने, ३ साले ४ पिअए ५ पिअंगु ६ छत्तोहे । ७ सिरिसे अ ८ नागरुक्खे, ९ माली अ १० पिलंखुरुक्खे अ ॥ १०७ ॥ ११ तेंदुग १२ पाडलि १३ जंबू, १४ आसोत्थे खलु तहेव १५ दधिवण्णे । १६ णंदीरुक्खे १७ तिलए, १८ अंबगरुक्खे १९ असोगे अ ॥ १०८ ॥ २० चंपय २१ बउले अ तहा, २२ वेडसरुक्खे तहा य २३ धायईरुक्खे । २४ साले अ वद्धमाणस्स, चेइअरुक्खा जिणवराणं ॥ १०९ ॥ बत्तीसतिं धणूइं, चेइअरुक्खो उ वद्धमाणस्स । निच्चोउगो असोगो, ओच्छन्नो सालरुक्खेणं ॥ ११० ॥ सच्छत्ता सपडागा, सवेइया तोरणेहिं उववेआ । सुरअसुरगरुलमहियाण, चेइअरुक्खा जिणवराणं ॥१११॥**'-सूत्र १५७ । इदं **प्रवचनसारोद्धारे** सविस्तरमभिहितमस्ति । नित्यमृतुरेव पुष्पादिकालो यस्येति नित्यर्तुकः । अवच्छन्न(न्नः) सालवृक्षेणेति वचनादशोकोपरि शालवृक्षोऽपि कथञ्चिदस्तीति ज्ञायत इति । तथाऽशोकवृक्षस्याधस्ताद्देवच्छन्दके चत्वारि सिंहासनानि सपादपीठानि[१] ॥ १० ॥

१. 'पीठकमध्ये जिनतनुद्वादशगुणोच्चः समधिकयोजनपृथुलोऽशोकवृक्षः । अस्य च जिनतनुद्वादशगुणोच्चत्वे पञ्चधनुःशतोच्चवप्रभित्तितो बहिर्निर्गमाभावेन योजनपृथुत्वं दुर्घटं परमेतदुपरिस्थाऽतितुङ्गतरशालवृक्षेण कृत्वाऽस्य योजनपृथुत्वं सम्भाव्यते । '**तदुवरि सालो समत्थविच्छिन्नो**' इत्यन्यत्र प्रोक्तत्वात् । अत्र च श्रीधर्मघोषसूरिपादैरशोकशालयोरैक्यविवक्षयाऽशोकस्यैव योजनपृथुत्वमुक्तमिति सम्भाव्यते । '**उसभस्स तिन्नि गाऊ, बत्तीसधणूणि वद्धमाणस्स । सेसजिणाणमसोओ, सरीरओ बारसगुणोत्ति**' इति प्रवचनसारोद्धार-

तदुवरि चउ छत्ततिआ, पडिरूवतिगं तहट्ठचमरधरा ।
पुरओ कणयकुसेसय-ट्ठिअफालिअ-धम्मचक्कचऊ ॥ ११ ॥

अवचूरिः - तेषामुपरि चत्वारि छत्रत्रिकाणि छत्रातिच्छत्ररूपाणि । तथा प्रतिरूपत्रिकं च व्यन्तरेन्द्रकृतं प्रभुप्रभावान्मुख्यरूपतुल्यमेव भवति । तथाऽष्टौ चामरधरा भवन्ति । एकैकरूपं प्रति द्वयोर्द्वयोश्चामरधारकयोः सद्भावात् । तथा कनककुशेशयस्थितानि स्फाटिकानि धर्म्मचक्राणि चत्वारि सिंहासनपुरतो भवन्ति ॥ ११ ॥

झयछत्तमयरमंगल-पंचालीदामवेइवरकलसे ।
पइदारं मणितोरण-तिअधूवघडी कुणंति वणा ॥ १२ ॥

अवचूरिः - वप्रेषु प्रतिद्वारं ध्वजच्छत्रमकरमुखमङ्गलपाञ्चालीपुष्प दामवेदिपूर्णकलशान्, मणिमयतोरणत्रिकाणि, धूपघटीश्च कुर्वन्ति वानव्यन्तरा व्यन्तरसुराः ॥ १२ ॥

जोयणसहस्सदंडा, चउज्झया धम्ममाणगयसीहा ।
ककुभाइजुया सव्वं, माणमिणं निअनिअकरेणं ॥ १३ ॥

अवचूरिः - धर्म्मध्वज १ मानध्वज २ गजध्वज ३ सिंहध्वज ४ नामानश्चत्वारो ध्वजाश्चतुर्दिक्षु चतुर्ग(चत्वारो ग)जसिंहलाञ्छिता इत्यर्थः । '**ककुभाइजुयत्ति**' लघुलघुतरध्वजादियुताः । ककुप्शब्देन, घण्टिका पताकिकाद्युच्यते । सर्वं चैतन्मानं निजनिजहस्तेन ॥ १३ ॥

वचनादशोकस्य जिनतनुद्वादशगुणोच्चत्वमपि प्रायिकं सम्भाव्यते । परमेतद्गाथोक्तेऽप्यशोकप्रमाणे श्रीऋषभं विनाऽपरेषां तीर्थकृतामशोकस्य योजनव्यापित्वं शालेनैव घटत इति । '**बत्तीसं धणूआइंति**' । "**असोगवरपायवं जिणउच्चात्ताओ बारसगुणं विउव्वइ** ।" इत्यावश्यक चूर्णिवचनात् । सप्तहस्तमानात् श्रीवीरस्वामिदेहाद् द्वादशगुणीकृतः सन्नेकविंशतिर्धनूंषि भवत्यशोकस्तदुपरि एकादशधनुर्मानः शालवृक्षश्च स्यात् । उभयोर्मीलने द्वात्रिंशद्धनूंषि चैत्यद्रुमो वीरस्येति सम्प्रदायः । '**बत्तीसधणु असोगो, तदुवरि सालो समत्थविच्छिन्नो**' इति । तिहु-अणसिरिकुलभवणमिति यशोभद्रकृतस्तवनेऽप्येवम् ।' प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयानां पुस्तकेऽयं पाठोऽधिक उपलभ्यते ।

पविसिअ पुव्वाइ पहू, पयाहिणं पुव्वआसण निविट्ठो ।
पयपीढठवियपाओ, पणमिअतित्थो कहइ धम्मं ॥ १४ ॥

अवचूरिः - प्रदक्षिणया प्रविश्य '**पणमिअतित्थोत्ति**' '**नमो तित्थस्स**' इत्यादिजीतमर्यादया प्रणतं तीर्थं चतुर्विधः सङ्घो येन सः, प्रभोर्वाणी योजनं यावत्प्रसरति यतो वप्राणामधस्ताद्गच्छन्तो जनाः शृण्वन्ति ॥ १४ ॥

मुणि वेमाणिणि समणी, सभवणजोइवणदेविदेवतिअं ।
कप्पसुरनरित्थितिअं, ठंतिग्गेयाइविदिसासु ॥ १५ ॥

अवचूरिः - आग्नेयीनैर्ऋतीवायवीईशानीविदिक्षु यथोक्तं सभात्रयं[१] यथाक्रमं पूर्वस्यां दक्षिणायां(णस्यां) पश्चिमायामुत्तरायां(रस्यां) प्रविश्य प्रदक्षिणां दत्त्वा तिष्ठति ॥ १५ ॥

चउदेवीसमणी उद्ध-ट्ठिआ निविट्ठा नरित्थिसुरसमणा ।
इय पण ५ सग ७ परिस सुणं-ति देसणं पढमवप्पंतो ॥ १६ ॥

इय आवस्सयवित्ती-वुत्तं चुन्नीइ पुण मुणि निविट्ठा ।
दो वेमाणिणिसमणी, उड्ढा सेसा ठिआ उ नव ॥ १७ ॥

अवचूरिः - गाथाद्वयं स्पष्टम् । (नवरं)मुनयो निविष्टा उत्कटिकासनेनेति शेषः । वैमानिकदेवीश्रमणीद्वयमूर्ध्वस्थिताः शेषा नव सभाः स्थिता उपविष्टाः । [२]तथा चैतयो(र्गाथयो)रक्षराणि (ण्येवम्)- ''**अवसेसा संजया निरइसेसिआ पुरच्छिमेणं चेव दारेणं पविसित्ता भयवंतं तिपयाहिणं काउं वंदित्ता नमो अइसेसिआणंति भणित्ता अइसेसिआणं पिट्ठओ निसीअंति । वेमाणिआ(णी) देवीओ पुरच्छिमेणं चेव दारेणं पविसित्ता भयवंतं तिपयाहिणीकरित्ता नमो तित्थस्स नमो अइसेसिआणं नमो साहूणंति**

१. सभवनेत्यादीनां षण्णामपि द्वितीयपादनिर्दिष्टानामैक्यात् मुन्यादिभवनदेवदेव्यादि-वैमानिकसुरादिरूपं सभात्रयं तथा च त्रित्वं सभायाश्चतुष्टं त्रिकस्य चेति न विरुद्धमिति ।

२. न लभ्यतेऽयं पाठोऽनेकेषु दृश्यमानेष्वादर्शेषु, परं प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयानां पुस्तके उपलभ्यते स च सोपयोगत्वादादृतोऽत्र ।

भणित्ता निरइसेसिआणं पिट्ठओ ठायंति न निसीयंति। समणीओ पुरिच्छिमेणं चेव दारेणं पविसित्ता तित्थयरं तिपयाहिणं करित्ता वंदित्ता नमो तित्थस्स नमो अइसेसिआणं नमो साहूणंति भणित्ता वेमाणिआणं देवीणं पिट्ठओ ठायंति न निसीयंति। भवणवासिणीओ देवीओ जोइसिणीओ वंतरीओ दाहिणदारेण पविसित्ता तित्थयरं तिपयाहिणीकरित्ता दाहिणपच्छिमेण ठायंति भवणवासिणीणं पिट्ठओ जोइसिणीओ तासिं पिट्ठओ वंतरीओ। भवणवासिदेवा जोइसिआ देवा वाणवंतरा देवा एए अवरदारेणं पविसित्ता तं चेव विहिं काउं उत्तरपच्छिमेणं ठायंति जहासंखं पिट्ठओ। वेमाणिआ देवा मणुस्सा मणुस्सीओ अ उत्तरेणं दारेणं पविसित्ता उत्तरपुरच्छिमेणं ठायंति जहासंखं पिट्ठओ।" एषा चूर्णिः। अथ वृत्तिः। अत्र च मूलटीकाकारेण भवनपतिप्रभृतीनां स्थानं निषी(ष)दनं वा स्पष्टाक्षरैर्नोक्तम्; अवस्थानमेव प्रतिपादितम्। पूर्वाचार्योपदेशेन लिखित-पट्टिकादिचित्रकर्मबलेन तु सर्वाश्चतस्र एव देव्यो न निषीदन्ति, देवाश्चत्वारः पुरुषाः स्त्रियश्च निषीदन्तीति प्रतिवादयन्ति केचनेत्यलं प्रसङ्गेन ॥१६॥ ॥१७॥

बीअंतो तिरि ईसाणि, देवच्छंदो अ जाण तइअंतो।
तह चउरंसे दु दु वावी कोणओ वट्टि इक्किक्का ॥ १८ ॥

अवचूरिः - द्वितीयवप्रान्तस्तिर्यञ्चः तत्रैवेशानकोणे प्रभोर्विश्रामार्थं देवच्छन्दको रत्नमयः। '**जाण**'त्ति यानानि वाहनानि भवन्ति तृतीयवप्रान्तः। तथा चतुरस्रे समवसरणे कोणे कोणे द्वे द्वे वाप्यौ। वृत्ते च समवसरणे कोणे कोणे एकैका[१] वापी। '**बहिवप्पदारमज्झे, दो दो वावी अ हुंति कोणेसु**' इति च स्तोत्रान्तरे पाठः ॥ १८ ॥

पीअ-सिअ-रत्त-सामा, सुर-वण-जोइ-भवणा रयणवप्पे।
धणु-दंड-पास-गयहत्थ, सोम-जम-वरुण-धणयक्खा ॥ १९ ॥

---

१. चतुरस्रसमवसृत्यपेक्षमिति नातिविरुद्धमिदम्। वृत्तापेक्षमेकैकेत्यधिकमत्रेत्यनुमीयते।

अवचूरिः - अथ रत्नमये प्रथमवप्रे पूर्वादि[1]द्वारचतुष्केऽपि क्रमेण द्वारपालदेवानां नामादिकमाह-सोम १ यम २ वरुण ३ धनदाख्याः ४ । यथाक्रमं पीतादिवर्णाः । सुरादयः[2] । धनुर्दण्डपाशगदाहस्ता द्वारपालाः ॥१९॥

जय-विजया-ऽजिय-अपराजिअत्ति।सिअ-अरुण-पीअ-नीलाभा।
बीए देवी जुअला, अभयं-कुस-पास-मगरकरा ॥ २० ॥

तइअ बहि सुरा तुंबरु, खट्टंगि-कवाल-जडमउडधारी ।
पुव्वाइदारवाला, तंबरुदेवो अ पडिहारो ॥ २१ ॥

सामन्नसमोसरणे, एस विही एइ जइ महिड्ढिसुरो ।
सव्वमिणं एगोऽवि हु, स कुणइ भयणेयरसुरेसु ॥ २२ ॥

अवचूरिः - गाथाद्वयं स्पष्टम् । '**सामन्नसमोसरणेत्ति**' एष विधिः सामान्यसमवसरणे ज्ञेयः । यदि महर्द्धिकः कश्चिद्देव एति आगच्छति तदा स एकोऽपि सर्वमिदं करोति । यद्रीन्द्रा नागच्छन्ति तदा भवनपत्यादयः समवसरणं कुर्वन्ति वा न वा ? इत्याह -'**भयणेयरसुरेसुत्ति**' इतरसुरेषु भजना कोऽर्थः? कुर्वन्त्यपि न कुर्वन्त्यपीत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥

पुव्वमजायं जत्थ उ, जत्थेइ सुरो महिड्ढिमघवाई ।
तत्थोसरणं नियमा, सययं पुण पाडिहेराइं ॥ २३ ॥

अवचूरिः - यत्र च तत्तीर्थङ्करापेक्षयाऽभूतपूर्वं समवसरणं यत्र च महार्द्धिको देव इन्द्रादिर्वा समेति समागच्छति तत्र समवसरणरचना नियमान्निश्चयाद्भवति । अष्टमहाप्रातिहार्यादिकं पुनः सततं भवत्येवेत्यर्थः । तथा येन च श्रमणेन समवसरणमदृष्टपूर्वं तेन तत्र द्वादशयोजनेभ्य आगन्तव्यं स्यात् । अनागमने तु तस्य चतुर्लघवः प्रायश्चित्तं भवति । तदुक्तम्-"**जत्थ अपुव्वोसरणं, अदिट्ठपुव्वं च जेण समणेणं । बारसहिं जोअणेहिं,**

---

१. आदिना दक्षिणादिग्रहः ।

२. अनुमीयते सुरादिपदेन वैमानिकादिनिकायचतुष्टयम् ।

स एइ अणागए लहुआ ॥१॥" तथा प्रभुः प्रथमपौरुषीं संपूर्णां यावद्धर्म्ममाचष्टे। अत्रान्तरे बलिः प्रविशति, तं च बलिं प्रक्षिप्यमाणं देवादयः सर्वेऽपि यथोचितं गृह्णन्ति, सर्वामयप्रशमनश्च सः, तेन च षण्मासान्तरे नान्यः प्रकुप्यति रोगः । बलिक्षेपादनु प्रभुराद्यवप्रादुत्तरेण निर्गत्येशानदिशि देवच्छन्दकमेति, गणधरश्च द्वितीयपौरुष्यां धर्म्ममाचष्टेऽसङ्ख्येयभवकथयिता इत्यादिविस्तरः **श्रीआवश्यकादौ** प्रोक्तोऽस्तीति ॥ २३ ॥

दुत्थिअसमत्थअत्थिअ-जणपत्थिअअत्थसत्थसुसमत्थो ।
इत्थं थुओ लहु जणं, तित्थयरो कुणउ सु(स)पयत्थं ॥ २४ ॥

॥ इति श्रीसमवसरणस्तवः समाप्तः ॥

अवचूरिः – दुःस्थिता दुःखिता ये समस्ता अर्थिकजना याचकलोकास्तेषां ये प्रार्थिता अर्थास्तेषां सार्थाः समूहास्तेषु समर्थः; सर्वमनोरथपूरकत्वात् । इत्थं स्तुतो लघु शीघ्रं जनं भव्यलोकं तीर्थकरः सुपदस्थं मोक्षपदस्थं स्वपदस्थं वा करोत्वित्यर्थः[१] ॥ २४ ॥

॥ इति श्रीसमवसरणस्तवस्यावचूरिः समाप्ता ॥

१. अधिकमिदं प्रत्यन्तरे प्रक्षिप्तप्रायं परं सोपयोगमिति दर्श्यते तद्यथा-'अथ श्रीजिनसिंहासनस्थानाद्बाह्यवप्रप्रान्तं बाह्यसोपानप्रान्तं यावद्भूमिसङ्कलनामाह-वृत्तसमवसरणे यत्र जिना उपविशन्ति तदधिष्ठितभूमेरधः समन्ताद्धनूंषि ४,००० बाह्यवप्रप्रान्तदेशो भवति, परं जिनासनभूमेरधः प्रतोलिप्रदेशो बाह्यसोपानप्रान्तं यावच्चतसृषु दिक्षु धनूंषि ६,५०० । तथा च भमेरुपरि अलग्नं समवसरणं भवति, अतो भूमेरुपरि धनूंषि ५,००० सिहासनं जिनस्य । तत्रोपविष्टाज्जिनाद्बाह्यसोपानप्रान्तं यावद्यदा दोरिका दीयते तदा कियती करणभूमिः ? धनूंषि ८,२०० कराः २१ अङ्गुलानि १० एकस्मिन्पक्षे । अपरेऽप्येवमेव । तथा जिनाद्बाह्यवप्रकपिशीर्षकबाह्यभूमिं यावद्यदा दोरिका दीयते तदा कियती करणभूमिः ? धनूंषि ६,४०० कराः ३ अङ्गुलानि ११, एवमेकस्मिन्परस्मिन्नपि एवमेव । तथा रत्नमयसर्वाभ्यन्तरवप्रस्य परिधिर्योजनं १ धनूंषि ९० हस्तः १ । स्वर्णमयमध्यवप्रस्य परिधिर्योजने २ धनुंषि १२ । रूप्यमयबाह्यवप्रस्य परिधिर्योजनानि ३ धनूंषि ३२ हस्तः १ । अयमेव परिधिश्चतुरस्रसमवसरणे साधिको ज्ञेयः । यतः– '**बारसजोयण उसहउसरणं आसि नेमिजिण जाव । दो दो गाउ ऊणं पासे पण कोस चउ वीरे ॥**' () अस्या गाथायाः पारम्पर्यं न ज्ञायते । तथा समन्तात् जिनवाणी धनूंषि अष्टौ सहस्राणि यावत्प्रसरति । वप्राऽधस्तादागच्छन्तो जनाः शृण्वन्ति । इति ।'

સુકૃતની કમાણી કરનાર
પુણ્યશાળી પરિવાર

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ ૧૫ના પ્રકાશનનો
સંપૂર્ણ લાભ **'હેમસુકૃતનિધિ'**માંથી
શ્રાદ્ધવર્યા મૂળીબેન અંબાલાલ શાહ
ખંભાતવાળાએ લીધેલ છે.
હ. પુત્રવધૂ રમાબેન પુંડરીકભાઈ,
પૌત્રવધૂ ખ્યાતિ શર્મેશકુમાર, મલય-દર્શી,
પૌત્રી પ્રેરણા દેવેશકુમાર, મેઘ-કુંજીતા,
પૌત્રી પ્રીતિ રાજેશકુમાર, દેવાંશ-નિર્જરા.

સંપત્તિનો સદ્વ્યય કરનાર સૌભાગ્યશાળી પરિવારની
અમે ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરીએ છીએ.

MULTY GRAPHICS
(022) 23873222 23884222